

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 1850

bron

Handelingen der jaarlijksche algemeene vergadering der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, gehouden den 21 Junij 1850 in het Locaal De Vink bij Leiden. J.G. la Lau, Leiden z.j.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_jaa002185001_01/colofon.htm

© 2004 dbnl

**Handelingen der jaarlijksche algemeene
vergadering der Maatschappij van
Nederlandsche Letterkunde *te Leiden*,**
gehouden den 20 Junij 1850 in het Lokaal DE VINK bij Leiden.

Tegenwoordig waren: de Leden van het Bestuur, *A.H. van der Boon Mesch*, Voorzitter; *A. Doyer Tz.*; *J.H. Scholten*; *J. de Wal*; *P.O. van der Chijs*; *L.J.F. Janssen*; *J.G. La Lau*, Penningmeester.

Voorts uit de gewone Leden: *A. de Vries*; *C.A. Rethaan Macaré*; *A. Rutgers*; *A.C. Oudemans*; *S.J. van den Bergh*; *G. de Vries Az.*; *H. Beyerman*; *C. Leemans*; *C. Gebel*; *D.J. den Beer Portugael*; *H. Wynbeek*; *B. Schreuder*; *W.H. Dozy*; *G.P. van Outeren*; *J.C. Ryk*; *C.A. Kluit*; *H.R. de Breuk*; *N.A. Evertsz*; *J.H. Beucker Andreae*; *W. Eekhoff*; *F.A. van Rappard*; *A.D. Schinkel*; *D.H. Levyssohn*; *A.C.G. Alsche*; *J. Fabius*; *C.J. van Assen*; *P.A. Brugmans*; *W. Scholten*; *C.W. Stronck*; *F.J. van Maanen*; *P.J. van Maanen*; *M. Siegenbeek*; *L.P.C. van den Bergh*; *C. Krabbe*; *W.H.D. Suringar*; *D. Tieboel Siegenbeek*; *J.F.C. Moltzer*; *N. Berkhout*; *J. Tichler*; *F.H.G. van Iterson*; *H.C. Huyser*; *J.G. de Waldkirch Ziepprecht*; *J.C. Voorduin*; *J. de Vries*; *R.H. van Someren*; *A.P. van Groningen*.

[Openingsrede van de voorzitter, A.H. van der Boon Mesch]

De Voorzitter, Prof. A.H. VAN DER BOON MESCH, opent de vergadering met de volgende aanspraak:

GEËERDE MEDELEDEN!

Ik heet U, ook namens mijne Medebestuurders, welkom aan deze plaats, en verheug mij, dat zóó velen uwer tot deze Algemeene Vergadering opgekomen zijn, en ook daardoor toonen belang te stellen in eene Maatschappij, wier doel en werkring zóó naauw met den naam en de eer van het Vaderland verbonden zijn, en steeds meer verbonden moeten worden. Als Voorzitter is mij de vereerende taak opgedragen, om U, bij de opening dezer Algemeene Vergadering, bekend te maken met den staat en de voornaamste lotgevallen der Maatschappij gedurende het afgelopen jaar. Het is mij aangenaam U te kunnen verzekeren, dat die staat in velerlei opzigten zóó voldoende is, dat hij geene uitgezochte bewoordingen noodig heeft, en het oog niet op de lichtende punten behoeft gevestigd te worden, om de zwakke en min voordeelige voorbij te zien.

Bestond er sedert 1775 tusschen het Vorstelijk stamhuis van Oranje en onze Maatschappij een eigenaardige band, dien wij ons tot eere rekenen; die band is op

nieuw bevestigd, daar het den Koning, WILLEM III, behaagd heeft het aangeboden Beschermheerschap welwillend aan te nemen. Het berigt er van was aangenamer, naarmate de verschillende openbare blijken, dat de Koning op den bloei van Letteren en Wetenschappen prijs stelt, die in eere gehouden wil hebben en uit eigene middelen ondersteunt, dieperen indruk gemaakt hadden. Het zal zeker uwe goedkeuring wegdragen, dat de Maandelijksche Vergadering voorgesteld heeft, dien edelen band nog naauwer toe te halen, door het Eere-lidmaatschap aan te bieden aan 's Konings broeder, den geëerden en beminden Prins HENDRIK DER NEDERLANDEN.

De verschillende binnen- en buitenlandsche Geleerden, die in uwe vorige Vergadering tot Leden der Maatschappij gekozen waren, hebben getoond die onderscheiding op prijs te stellen. De aanneming van het lidmaatschap ging bij sommigen vergezeld met de aanbieding van eenigen hunner geschriften.

Het zal U blijken, dat de geldmiddelen onzer Maatschappij in eenen zeer voldoende staat zich bevinden, en meer en meer dienen kunnen tot verbetering en uitbreiding van de voornaamste hulpmiddelen onzer instelling. Gij denkt hierbij inzonderheid aan onze Bibliotheek, die niet alleen in aantal van boekwerken, maar ook in waarde toeneemt. Het in dit Maatschappelijk jaar uitgegeven *Register* op haren *Catalogus* zal den arbeid er aan besteed beloonen, als het bij uwe letterkundige oefeningen dienen mag ter aanwijzing van hetgeen ten behoeve daarvan verzameld is, en ter op-

wekking om bestaande leemten aan te vullen, en onze boekverzameling met de vruchten van uwen arbeid of met die van anderen te verrijken. Gij kunt dit heusche verzoek thans gereeder inwilligen, daar eene nieuwe en betere bewaarplaats voor onze Boekerij wordt ingerigt, even geschikt om den beschouwer van den uitwendigen toestand van handschriften en boeken te bevredigen als hem, die in stille eenzaamheid hare schatten wil raadplegen. Hoe wèl gij gedaan hebt met de zorg er voor op te dragen aan eenen man, die, behalve aan de gewone en werktuigelijke verplichtingen van eenen Bibliothecaris, ook kan en wil voldoen aan die op eenen grondigen beoefenaar onzer taal- en letterkunde rusten, zal U uit menige proeve blijken. De bruikbaarheid en het nut onzer verzameling zijn er niet weinig door vermeerderd, en uwe verwachting, dat ook hierdoor het groote doel onzer instelling bevorderd zal worden, is reeds aanvankelijk vervuld.

Gelukkig mag ik het noemen, dat de veranderingen en wijzigingen bij de herziening der Wet geëischt tot stand gebragt zijn, en dat wij aan de nieuwe vormen reeds zóó gewoon zijn geworden, dat de tijd in onze Maandelijksche Vergaderingen meer aan het eigenlijk doel van deze bijeenkomsten kon besteed worden. De toon, die er aangeslagen werd, de geest, die er heerschte, de mededeelingen, die er geschieden, en de vruchten van den arbeid van afwezigen, die er gezien werden, deden bij ons menigmaal den wensch oprijzen, dat die vergaderingen ook door de

buitenleden bezocht werden, om in het goede en schoone ons door eenige Leidsche Leden aangeboden te deelen, of ons ook de vruchten hunner nasporingen te doen smaken. De inspanning van eene zuiver letterkundige nasporing, van een geschied- en oudheidkundig onderzoek, of van een betoog over woorden, welke in de Vaderlandsche taal nog geen burgerregt ontvangen hebben en daaruit behooren geweerd te worden, werd soms, als ter verpozing en om aan het gevoel geen minder genot te schenken dan aan het verstand, afgewisseld door de indrukwekkende taal der poëzij. En als TOLLENS aan onzen wensch voldeed, en het schandelijke en afschuwelijke der zonde en der geveinsdheid tegenover den reinen en Goddelijken geest van Christus in bezielde toonen afschetste, óf ons de liefde eener moeder teekende, nog sterker dan den gloed der vlammen, waaruit zij haar kind trachtte te redden, en God het haar teruggaf, dan zouden wij gewenscht hebben de Leidsche maandelijksche in eene vergadering van alle de Leden veranderd te zien.

Tot de ernstige behartiging van het wetenschappelijk doel onzer Maatschappij hebben bovenal de Commissiën voor taal- en letterkunde en voor geschieden oudheidkunde krachtige pogingen aangewend. Haar oordeel is nooit te vergeefs ingeroepen, en in dien kleineren kring, die door zijne inrigting meer het beeld nadert van die stille en eenzame letteroefening, waarvan steeds de rijpste vruchten inge oogst en bij voortduring te verwachten zijn, is voor ons

veel en naauwgezet geërbid. Zonder bemoeijing met bestuur of beheer en alleen van raadgevenden aard, zoodat wij ze in dat opzigt den wetenschappelijken Staatsraad onzer Maatschappij zouden kunnen noemen, hebben zij hare werkzaamheden rustig voortgezet, zoo als U straks uit hare Verslagen nader zal blijken. Zoo dikwerf verschillende omstandigheden in die Commissiën eene nieuwe benoeming eischten, is daarin met naauwgezetheid voorzien; en hoe gelukkig die keuze uitviel is op nieuw gebleken, toen aan een' hunner, den Heer M. DEVRIES, onder algemeene goedkeuring van deskundigen, het Hoogleeraarambt werd opgedragen in het vak, dat hij in de Commissie vertegenwoordigde.

Naarmate de beantwoording onzer Vragen zeldzamer wordt, wordt er meer eene eigene werkzaamheid onzer instelling gevorderd, en verdient elke poging daartoe algemeener ondersteuning. Het is mij daarom aangenaam, dat de belofte van mijnen hooggeachten voorganger, dat U in den loop van dit jaar een Deel van eigene werken zou aangeboden worden, vervuld is, terwijl een volgend Deel reeds ter perse is, en het Bestuur het voorstel heeft kunnen doen, om voortaan de werken aan de Leden kosteloos uit te reiken.

Wat in de laatste jaren in onbruik geraakt was, is in het afgelopen jaar weder in het leven geroepen. Er heeft namelijk eene openbare vergadering plaats gehad, waarin ons geacht medelid, de Heer GEVERS VAN ENDEGEEST, als spreker is opgetreden. De

indruk, dien het verhaal eener belangrijke reis, door uitvoerige teekeningen opgehelderd, vroeger gemaakt had, was na verloop van jaren nog niet uitgewischt, zoodat men het reisverhaal én zelf nogmaals verlangde te vernemen, én anderen in het voor hen nieuw genot wilde doen deelen. De geëerde spreker voldeed welwillend aan ons verzoek, en het aanzienlijk gehoor, dat over het gebergte en door de valleijen, op den top van den Vesuvius en in de bekoorlijkste landstreken, bij de helderste stroomen van Calabrië en langs allerlei bouwvallen en andere overblijfselen van menschelijke grootheid, rondgevoerd werd, betoonde zich dankbaar voor het zeldzaam genot eener natuur-beschouwing, door Geschied- en Letterkunde opgeluisterd. - Ik geloof, dat men de *openbare* Vergaderingen onzer Maatschappij niet geheel uit het oog moet verliezen. Het publiek hoort en leest zooveel, wat het niet moest hooren en lezen, of, als het begrepen wordt, een' pijnlijken indruk maakt, dat het wel eens over de wetenschap en over onze taal en geschiedenis mag onderhouden worden. Wanneer de spreker niet zonder behoorlijke voorbereiding optreedt; wanneer hij niet uit het oog verliest, wáár hij spreekt, en achting toont te bezitten voor zijne hoorders; wanneer hij hen met alle hunne billijke doch verschillende eischen zich voorgesteld heeft, en zijn onderwerp zoowel als zijne taal door keus en kieschheid daaraan geëvenredigd zijn; wanneer hij zelf bezielde is, dan zal hij ook anderen bezielen, nieuwen eerbied en hoogere liefde voor wetenschappen en let-

teren inboezemen; den ongevoeligsten achting voor beschaving en verstandontwikkeling afdwingen; en zietdaar, waaraan onze tijd behoefte heeft. Sommige openbare spreekbeurten bij deze Maatschappij plagten feesttijden te zijn en als heilige dagen, waarop verstand en harte feest vierden, en die elk student met eerbiedig verlangen begroette; en als deze laatsten onderling vereenigd over den vroegeren tijd spreken, dan gedenken zij nóg het genot, bij die gelegenheden gesmaakt en het voordeel, in velerlei opzigten daaruit getrokken.

Ook dit jaar is wat ons verblijdde, door hetgeen ons trof en smartte, afgewisseld. Het geacht lid van het Bestuur, de Hoogleraar VAN OORDT, voelde zich genoopt zijn ontslag als Medebestuurder te verzoeken, en onze pogingen om hem in ons midden te behouden, waren vruchteloos. Daar hij reeds in zoo vele betrekkingen ten algemeenen nutte werkzaam was, moesten wij zijne redenen billijken, doch brengen hem gaarne onzen welgemeenden dank voor de getrouwheid en den ijver, waarmede hij ook deze betrekking waargenomen heeft. De openstaande plaats werd door de Maandelijksche Vergadering, ingevolge het voorschrift der Wet, vervuld, en aan ons geacht medelid, den Heer Dr. JANSSEN, opgedragen, die door veelvuldigen wetenschappelijken arbeid de Maatschappij aan zich verplicht heeft.

Negen leden werden ons door den dood ontruk. Wij verloren eenen LULOFS, wiens edele naam aan zoo menig uitmuntend geschrift over onze taal- en letter-

kunde verbonden is; wiens zilveren stem zoo veler harte trof, als hij onze moedertaal in alle hare kracht deed gevoelen; wiens voordragt algemeenen eerbied voor welsprekendheid inboezemde; die het diepste en fijnste gevoel van den dichter in allen, die hem hoorden, wist over te storten, en nooit het ideaal van het schoone en bevallige, dat hij zich voorgesteld had, uit het oog verloor; - eenen CORNELISSEN, van wien men zeide, dat geen Vlaming meer geest bezat, dan hij; die door de studie vooral der eerste Grieksche en Latijnsche dichters gevormd, over alles, wat hij behandelde, een eigenaardig uitlokkend licht wierp; die over de schilderkunst der Vlamingen zóó wist te schrijven, dat de geoefende schilder in zijn eigen werk later meer ontdekte, dan hij zich bewust was op het oogenblik, toen het penseel tusschen zijne vingers speelde; die de waarde zijner taal handhaafde tegen de overheersching der Fransche, en het vermogen bezat om de latijnsche en Vaderlandsche lier bij afwisseling te hanteren; - eenen BRAND, die met eene ingeschapene neiging voor de beoefening der Regtsgeleerdheid en bij een onmiskkenbaar vuur om het regt in de maatschappij te handhaven, eene buitengewone liefde voor onze Geschiedenis en Letterkunde paarde, die daarmede de beoefening der Natuurkunde aan de Leidsche Hoogeschool zóó wist te verbinden, dat hij ook daarin tot Meester en Doctor met eere verheven werd, en wiens *hulde aan de Ruiter* als eene aanwinst voor onze Geschiedenis beschouwd werd.

Wij verloren VOLLENHOVEN, den Nestor van het Departement van Binnenlandsche Zaken, die door gestreng letteroefening zoo geschikt was om voor het onderwijs te arbeiden, die er in het openbaar de belangen van voorgestaan, en in zijne verschillende staatsbetrekkingen groote diensten aan bewezen heeft; - DE WAAL, die de Regtsgeleerdheid en de Godgeleerdheid beoefende, beide als hulpmiddelen bezigde bij zijne latere beoefening der Wijsbegeerte, en, tot Hoogleeraar te Groningen benoemd, hierin op zijn studeervertrek bij uitsluiting voor zijne hoorders werkzaam was; - VAN VREDENBURCH, die aan de Leidsche Hoogeschool met zulk eenen ijver op de Regtsgeleerdheid, Letteren en Wijsbegeerte zich toegelegd had, dat hij als jongeling, op voordragt zijner leermeesters, tot lid dezer Maatschappij benoemd werd, die daarna ook voor haar arbeidde en soms als openbaar spreker optrad, en later alleen door de gevolgen eener geschokte gezondheid verhinderd werd aan hare werkzaamheden deel te nemen. Zijn graf is in den tijd van 8 maanden driemaal geopend, om ook zijne kinderen in zich op te nemen, en op dezen zelfden stond wordt het overschot van zijnen oudsten zoon daarin geborgen. Beklagenswaardige weduwe! God ondersteune haar en hare nog overige kinderen. - Ons ontviel ook DE REIFFENBERG, die de wapenen en het krijgsumoer met de stille beoefening der letteren verwisselde, die het beeld van eenen geleerden Bibliothecaris genoemd werd, die over de verschillendste deelen der Geschiedenis en Letterkunde schier tallooze ge-

schriften leverde, van de meest uiteenlopende soorten van Fransche dichtkunst vele proeven gaf, in afgetrokkene wijsgeerige bespiegelingen zich even gemakkelijk bewoog, en tot op het oogenblik van zijn sterven arbeidde. - Vóór weinige dagen verloren wij TIMMERS VERHOEVEN, die door bevoegde beoordeelaars voor een' kundig' Regtsgeleerde gehouden werd, die de beoefening van het Regt met die onzer Letterkunde afwisselde, en, als openbaar spreker optredende, de bewijzen leverde, dat hij niet te vergeefs op de beoefening onzer letteren zich toegelegd had; - en vier dagen geleden ontviel ons DYCKMEESTER, die tot in hoogen ouderdom de Regtsgeleerdheid beoefende en op de algemeene belangen der maatschappij toepaste, die, toen hij in de Tweede Kamer der Staten Generaal zitting had, meermalen de spreuk bevestigde, dat het hart welsprekend maakt, en op zijne eigene wijs toonde, dat dáár, bij de beoordeeling van voorgestelde wetten, de kennis van de geschiedenis des lands de gewigtigste diensten bewijzen kan.

Zóó vele en daaronder zulke mannen heeft de dood in dit jaar aan onzen kring ontnomen. In de Handelingen dezer Vergadering zal aan hunne uiteenlopende verdiensten de gevorderde hulde toegebracht worden, en hunne namen zullen ook langs dezen weg met onze instelling op eene waardige wijze verbonden blijven.

Is er in de opmerking, dat sommige Maatschappijen, wier werkkring zich alleen tot het uitschrijven van Prijsvragen bepaalt, in onzen tijd hare ontbinding naderen, veel waarheid gelegen, gelukkig is het dan te

noemen, dat onze instelling zich niet daarbij alleen bepaalt, en hare voornaamste leden niet slechts anderen door het opperen van vragen tot werkzaamheid trachten te bewegen, maar zelf handen aan het werk slaan en het zoo ruime en edele veld bearbeiten. Deze rigting houde ik voor de eenig ware; zóó toch is het uitgeven van deugdelijke geschriften niet afhankelijk van het inkomen van prijs-verhandelingen. Doch bedrieg ik mij niet, dan is er nog een nieuw veld voor onze Maatschappij geopend, en heeft onze tijd zijne eigenaardige behoefte, zoodat onze Maatschappij, indien zij niet bestond, thans vooral verdienen zou opgerigt te worden. Wij zien in onze dagen bijna voor elke wetenschap verschillende vereenigingen ontstaan, waarin de mannen van het vak bijeenkomen, om over hetgeen zij hoogachten en beoefenen, en willen bevorderen en beschermen, te raadplegen, en de belangen er van op betamelijke wijze voor te staan. Maar als men nu leest, Mijne Heeren! dat eene Staats-Commissie na gehoudene examina in het openbaar zich beklagt, dat de Vaderlandsche taal en geschiedenis verzuimd, of gebrekkig aangeleerd worden; - als men opmerkt, hoe de zwoegende drukpers schier dagelijks geschriften levert, die het kenmerk van vreemden oorsprong niet kunnen verbergen, en met den niet-Nederlandschen geest eene niet-Nederlandsche taal vereenigen; - als men voorname feiten in de Geschiedenis en de handelingen en inzigten van de eerste en voornaamste mannen des lands in een licht ziet stellen, berekend

om eigene meeningen te verwezenlijken, of om deze of gene partij te huldigen; - als men eenen strijd ziet ontstaan over de verschillende takken van onderwijs, waarbij niet zelden voorbijgezien wordt, waaraan het kind en de jongeling, het hoofd en het hart ter opleiding, beschaving en volmaking behoefte hebben, en het eigen belang of overdreven stelselzucht zoo dikwerf het anders niet ongeoeffende verstand benevelen; - als men hier en daar den echt Nederlandschen zin niet meer opmerkt, of hem ziet wegsmelten door de kunstmatige warmte van onbeproefde gebruiken en meeningen uit den vreemde; - als men wat voor ieder volk een der grootste schatten en beveiligingsmiddelen zijner onafhankelijkheid is, de Vaderlandsche taal en geschiedenis, niet met die achting en liefde bejegend ziet, die haar toekomen; - als men dat alles opmerkt en zonder overdrijving in oorzaken en gevolgen nagaat, wie zou dan niet tot de oprigting eener Maatschappij van Nederlandsche taal en geschiedenis medewerken? Doch zij behoeft niet opgerigt te worden; onze Vaderen hebben dat voor ons gedaan. Zij staat daar en hare krachten zijn slechts te vereenigen en te verhoogen, om tot dit heerlijk doeleinde te komen. Onze Maatschappij versterke zich inwendig door de strenge beoefening onzer geschiedenis en taal; zij zij de band, waardoor de beoefenaars er van zich aan elkander verbonden gevoelen; ook zij lichte de Natie voor, zoo dikwerf het de belangen van het onderwijs geldt; en als zij het met kennis, onpartijdigheid en betamelijkheid doet, dan

zal men haar licht niet versmaden. Bij elk beschaafd volk hebben immers Geleerden, Redenaars en Dichters den gewenschten invloed geoeffend op het maatschappelijk leven en den openbaren geest. Zoo kan en zal onze Maatschappij hare roeping met eere en tot opluistering van Nederland vervullen; en als zij het doet uit edele beginselen en met eerlijke middelen, dan zal God van den hemel dien arbeid zegenen, en het nageslacht ons dankbaar zijn!

Op voorstel van den Heer A. DE VRIES wordt, onder algemeene toejuicing der Vergadering, besloten, om den Spreker uittenoodigen tot het afstaan dezer toespraak voor de Handelingen der Maatschappij, aan welk verzoek door ZEd. gereedelijk voldaan wordt.

Bij afwezigheid van den Secretaris, die door ligte ongesteldheid verhinderd is de Vergadering bijtewonen, wordt (volgens art. 46 der Wet) het jongste lid des Bestuurs door den Voorzitter tot de waarneming der werkzaamheden van den Secretaris uitgenoodigd, en leest deze het door den Secretaris gestelde *Verlag der Handelingen sedert de laatstgehoudene Jaarlijksche Vergadering*. Het luidt als volgt:

I.

MIJNE HEEREN!

Waar onze Voorzitter, als Redenaar, u den omvang van de werkzaamheden onzer inrigting in groote trekken geschetst heeft, moet uw Geheimschrijver u de vele bijzonderheden vermelden die er mede in verband stonden of er het gevolg van waren. Wij meenen onzen tijd niet ledig doorgebracht te hebben, daar er 16 Bestuurs-Vergaderingen en 10 Maandelijksche Bijeenkomsten gehouden zijn.

Vooraf iets over ons personeel; dan over het verrigte zelve.

Wij hebben de eer gehad het Beschermeerschap onzer Maatschappij Zijner Majesteit optedragen, ingevolge uw Besluit, op de laatste Algemeene Vergadering genomen. Door Hoogstdezelfs vertrek naar en langdurig verblijf op het Loo in den vorigen zomer, werd eene personele Commissie eerst onmogelijk; later volgden wij het voorbeeld van andere inrigtingen die zich *schriftelijk* van dergelijke zaak kweten; en wij hebben ook de voldoening mogen smaken, dat het Z.M. behaagd heeft, bij Besluit van 5 Maart jl. dit ons huldebetoon aantenemen. (Zie dit Besluit, in de Bijlagen tot de *Handelingen* van dezen dag.)

De door u in Junij l.l. benoemde Bestuurders der Maatschappij zijn in October in functie getreden, waar-

op, ten zelfden tijde daaruit tot Voorzitter benoemd is hij, wien wij zoo even hebben mogen hooren, en wiens Voorzitterschap wij allen betreuen welhaast te zullen moeten missen. Want: dit Bestuur staat zoo straks weder, volgens de Wet, ten deele vernieuwd te worden: en de Heer V.D. BOONMESCH is onder het getal der aftredenden begrepen. Ook uw Penningmeester en uw Secretaris treden, volgens de Wet, dit jaar af.

Wij hebben gemeend u de benoeming te moeten voorstellen van één Eerlid uit het Vorstelijk Huis, Prins HENDRIK der Nederlanden, Stedehouder van wege den Groothertog in Luxemburg. Het *negende* Punt onzer werkzaamheden zal hieraan gewijd zijn.

Ook de lijst der gewone Leden-Candidaten, zoo in - als buiten ons Vaderland woonachtig, ziet gij hier ter tafel.

Van het verkregen regt om Leidsche Leden te kiezen, hebben wij, dit jaar, gebruik gemaakt met betrekking tot de HH. N.C. DE GYSELAAR, Directeur van het Akad. Plaatkabinet alhier, J. KNEPPELHOUT en den Predikant der Walsche Gemeente D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

De door ons geledene verliezen bepalen zich tot *neven* Leden, waaronder *twee* buitenlandsche; een getal dat inderdaad gering mag heten, in verhouding tot dat der sterfgevallen in vele vorige jaren. De levensberigten zijn, volgens de in 1849 gemaakte bepaling, achtereenvolgens bij 't Bestuur alreede ontvangen en zullen achter de *Handd.* gedrukt worden; wij hopen dat die berigten bewijzen zullen, hoe veel regt de afgestorvenen hadden op onze hulde.

In de *tien* Maand. Vergaderingen is, met uitzondering der October en Mei-Vergadering, welke door andere werkzaamheden gevuld werden, geregeld eene Verhandeling of een Dichtstuk gehoord. Zelfs mogten wij ééne *Openbare* Vergadering houden, waarin de Heer GEVERS VAN ENDEGEEST ons het genoegen deed, het *verhaal zijner reize door Calabrië*, met de daarbij behoorende 13 uitvoerige teekeningen, in Februarij l.l. ons medetedeelen. Wat de gewone Vergaderingen aangaat: onze Oud-Voorzitter SIEGENBEEK, nog altijd werkzaam, sprak, in November, over het vraagstuk, *of er indedaad, tusschen Marnix en Oldenbarnevelt eene merkelijke verwijdering hebbe plaats gegrepen*; in December, sprak de Heer L.P.C. V.D. BERGH, over *de Nederlandsche populaire, of Volks-Scheikunde*; in eene tweede Vergadering van Februarij las de Heer TYDEMAN het vervolg van zijn uittreksel uit de, door R. WINWOOD uitgegevene, *briefwisseling van Engelsche Staatslieden onder de Vorsten ELISABETH en JAMES I* gehouden, en de Nederlanden betreffende (*Handd.* 1848. blz. 67); in dezelfde Vergadering was de Dichter TOLLENS uitgenoodigd om te lezen: verhinderd zijnde zelf te komen, zond hij ons twee destijds onuitgegeven dichtstukken, *de Overspelige Vrouw* en *de Redding* getiteld, welke onze Voorzitter wel wilde voordragen; in Maart las BODEL NIJENHUIS over de *verdiensten van den Nederlandschen landmeter, teekenaar en graveur van stadsgezigten en plattegronden*, PIETER BAST, uit de 16^e en 17^e eeuw: eene voordragt met de bewijsstukken opgehelderd; dezelfde las, als Secretaris, in April, voor het afwezig lid L.J.F. JANSSEN, een opstel van dezen

voor, *over een, bij Rijs in Gaasterland gevonden, hunebed*; in Mei las dezelfde Secretaris een levensberigt van PIETER VERLEUS, een' Leidschen dichtbeoefenaar en nuttig burger uit de vorige eeuw: zijnde zulks opgesteld door den vriend van VERLEUS, wijlen ons Medelid WENCKEBACH, en vervat in het, straks te vermelden, ontvangen legaat; en de Voorzitter las mede alstoen een pas gedrukt en bij ons ontvangen gedicht van den Heer S.J. VAN DEN BERGH, *de Cananeesche Vrouw* geheten.

Het meerendeel dezer voordragten werd gevolgd door vriendschappelijke discussiën, vragen of aanmerkingen, door het behandelde uitgelokt (volgens art. 58 der Wet.) Doch de *kleinere* letterkundige mededeelingen, schriftelijk door de leden intezenden en waartoe dezelfde Wet uitnoodigt, ontvingen wij slechts zeer schaars. Wij veroorlooven ons hen daartoe, bij dezen, nogmaals aantesporen.

Het door ons uitgegevene *derde* deel van den Catalogus, waarvan de *Handd.* van 1849. bl. 29 gewaagden, is aan de bezitters der vorige deelen rondgezonden.

Ook het *zesde* deel der *Werken* is afgedrukt. Het is het eerste, dat verscheen na de invoering der nieuwe Wet. Daar er geene bekrooningen plaats hadden, vindt gij in dien bundel alleen zulke stukken van Leden, op welke tot dusver *art.* 111 der Wet toepasselijk is. Zoolang dit art. van kracht is, wordt het deel u aangeboden tot de helft van den prijs (*f*1.12½). Zoo straks komt hierover een voorstel, dat op de toekomst (naar wij meenen) gunstiger werken kan (*Punt VIII. c.*) - Dit zesde deel bevat opstellen van de HH. N.C. KIST,

G. MEES, H.Q. JANSSEN, L.J.F. JANSSEN en M. DE VRIES. Het *zevende* is aangevangen met den druk van een HDS. onzer Boekerij, dat door den Heer OUDEMANS bewerkt is. Wij hopen er bijtevoegen, wat uwe werkzaamheid, M.M.H.H., voor ons kan en wil afzonderen.

De Commissie uit het Bestuur voor de uitgave der Werken, te voren bestaande uit de HH. KIST en den Secretaris, is, nadat eerstgemelde als Mede-Bestuurder afgetreden, en het toen onder handen zijnde deel afgedrukt was, vernieuwd geworden. Ze bestaat nu uit den Mede-Bestuurder JANSSEN en den Secretaris.

Op de uitgeschrevene prijsvragen is binnen den bepaalden tijd geene prijsverhandeling ingekomen. Er is echter over eene dier vragen, wier termijn verlopen was, een praeadvies des Bestuurs en eene voordragt te doen. (Zie Punt VI van den Brief van Beschr., laatste alinea.)

De nieuwe prijsvragen, na overleg met de beide Commissiën ontworpen, en door uwe Maandvergadering uit een dubbeltal gekozen, liggen ook nu, ter uwer nadere keuze, voor u. (Punt VI v.d. Br. v. Beschr.)

In de maand Januarij zagen wij ons verrast door eene uiterste wilsbeschikking van wijlen ons voormalig Medelid C.J. WENCKEBACH, bestaande deels in verschillende stukken van zijne eigene hand aangaande onze Maatschappij; deels in geschrevene aantekeningen, eenen vriendenrol en afbeeldingen, zoo in teekening als in gravure, van zes letterkundige vrienden uit WENCKEBACH's jeugd, waarvan drie ook leden onzer Maatschappij geweest waren. De afbeeldingen zijn in de leeskamer onzer Bibliotheek meerendeels opgehangen.

In November werd in de Maandvergadering een voorstel door Prof. TYDEMAN gedaan om onze aandacht mede te wijden aan het helpen in stand houden van zoodanige Vaderlandsche Monumenten, als door sloping bedreigd mogten worden. Vroeger had onze Maatschappij zich in zeer bijzondere gevallen hieromtrent ingelaten, t.w. met opzigt tot *Muiden* en *Loevestein*, en had hare pogingen met goeden uitslag bekroond gezien. Thans wenschte men dezen maatregel meer algemeen te doen werken. De Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde, waaraan de zaak werd toevertrouwd, rapporteerde hierop, en hieruit ontsproot de Circulaire die met den Beschrijvingsbrief aan alle leden is verzonden, en waardoor dit punt nu genoegzaam bij hun zal aangedrongen zijn. Ook een en ander openlijk dagblad heeft alreede die Circulaire opgenomen.

De nieuwe Bibliothecaris, de Heer L.P.C. V.D. BERGH, heeft zich in die betrekking, welke hem door u ten vorigen jare opgedragen werd, uiterst werkzaam betoond. Het Rapport, onder Punt II van den Br. v. Beschr. zal zulks toonen, voor zoo verre zijne bescheidenheid hem het spreken over eigene werkzaamheden vergunt. Er is eene Instructie voor dezen nieuwen Ambtenaar en een Reglement voor de Boekerij door het Bestuur ontworpen en door de Maandvergadering goedgekeurd: het zal aan de *Handd.* van dit jaar, als *Bijlage* toegevoegd worden. De Bibliotheek is daarenboven ook voor brandschade verzekerd geworden. Er is eene Circulaire gedrukt, om voor de ontvangene geschenken dank te zeggen. Op verzoek van het Bestuur van het Congrès voor

den Landbouw werd, voor zijne Leden onze Boekerij, gelijk zoovele openlijke inrigtingen onzer stad, in de vorige week opengesteld.

Wij hebben van het Bestuur van het tweede Nederlandsch Letterkundig Congrès, dat in September e.k. te Amsterdam vergaderen zal, eene Circulaire ontvangen tot deelneming. Ook zond ons de Secretaris van dat Congrès een officieus verzoek om opgave der namen van al onze Leden, ten einde deze allen op het Congrès te kunnen noodigen. Hieraan is gereedelijk voldaan.

Wat de beide Commissiën dit jaar verrigt hebben, zal Punt III van den Br. v. Beschr. ons leeren. Van die voor Taal- en Letterkunde was dit jaar Voorzitter, A. RUTGERS; Secretaris J.T. BERGMAN. Van die voor Geschied- en Oudheidkunde was de Heer J. DE WAL Voorzitter; L.P.C. V.D. BERGH Secretaris.

Nog zij ten slotte vermeld, dat onze Maandvergadering, bij monde van hetzelfde Lid L.P.C. V.D. BERGH, een voorstel vernomen en goedgekeurd heeft, om, gelijk vroeger onze zegelverzameling was aangelegd, zoo ook, bij voorkomende gelegenheid, bijéén te zamelen wat over Vaderlandsche *Geslacht-Registers*, in druk verschenen was, of in handschrift verkregen konde worden: opdat zoo doende, ook daardoor, de bouwstoffen voor onze landsgeschiedenis bij ons mogten vermeerderd worden.

Het voorstel van den Voorzitter tot dankbetuiging aan den Secretaris en tot het drukken van voormeld Verslag wordt met algemeene stemmen aangenomen.

II.

De Bibliothecaris, de Heer L.P.C. V.D. BERGH, verving hierop den vorigen spreker, en droeg voor een:

Verslag van den staat der Bibliotheek en der Zegelverzameling van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, 1849-1850.

De ondergeteekende zich thans voor de eerstemaal van de taak kwijtend om verslag te doen van den staat en de aanwinsten der Boek- en Zegelverzameling, aan zijn opzigt toevertrouwd, verheugt zich dat hetzelve over het algemeen gunstig zijn kan.

Hij vangt aan met dankbaar hulde te doen aan de inlichting en ondersteuning hem bij de aanvaarding zijner taak van de beide Raden der bibliotheek, de Heeren BODEL NIJENHUIS en BERGMAN, te beurt gevallen, waardoor hij spoediger dan anders het geval zou geweest zijn, met de orde en den inhoud der boekerij bekend geworden, die reeds kort na de overname ten dienste der leden heeft kunnen openen. Gelijke ondersteuning mogt hij bij de Zegelverzameling van den Heer JANSSEN, hij de betrekking van een ander lokaal van den Heer LA LAU ondervinden.

Bij de aanvaarding zijner taak trof de ondergeteekende beide verzamelingen, gelijk te verwachten was, in volmaakte orde aan, maar hij de steeds aangroeijende massa der bibliotheek was algemeen de wensch geuit, dat die

naar orde van den Catalogus genummerd mogt worden, waardoor het gebruik gemakkelijker zou worden, het gevaar van verplaatsing der boeken zou worden vermeden, en men tevens met de uitgebreidheid der verzameling juister zou bekend raken. De ondergeteekende meende dus met die taak zijne werkzaamheden te moeten aanvangen, alvorens tot de verplaatsing der boekerij overtegaan. In eenige weken was die arbeid voltooid, ten aanzien van alle die boekwerken die op den gedrukten Catalogus waren aangeteekend; ten aanzien der later bijgekomenen scheen die maatregel eerst dan wenschelijk, wanneer men eerlang in een vast lokaal die verzameling zou kunnen plaatsen. Hieruit is toen gebleken, dat met inbegrip van eenige vroeger vermiste werken, de bibliotheek in het geheel bestond uit 7547 nummers, waaronder 368 handschriften en 50 drukwerken met geschrevene aantekeningen voorzien. Het sedert de uitgave van den Catalogus aangewonnene, ofschoon niet zaamgeteld, zal waarschijnlijk nog een tiende of elfde meer bedragen, althans voor de meeste vakken. Daarentegen is van ettelijke werken, welke de Maatschappij dubbel bezat, met toestemming des Bestuurs, het onaanzienlijkste exemplaar verkocht.

Niet minder dan vroeger is ook in dit jaar de inhoud der bibliotheek op meer dan ééne wijze door verschillende belangrijke werken vermeerderd, deels door aankoop, deels ook door de welwillendheid van leden der Maatschappij, van andere Genootschappen of van letterkundigen die nog niet tot onzen kring behooren, zoowel in als buiten Nederland.

Onder de door aankoop verkregene werken verdienen vooral genoemd te worden LACOMBLET's *Urkundenbuch des Niederrheins*, 2 d. in 4°, rijk in nog onbekende Nederlandsche charters, WOLTERS *Codex diplom. Lossensis*, BURN's *Hist. of the Walloon, French, Dutch and other Protestant Refugees settled in England*, de geschiedenis der Nederlandsche kerken in Engeland uit de bronnen geput, bevattend. Verder een KILIAEN met geschrevene aantekeningen, BENTOTES *N. Grieksch, Ital. en Fransch Woordenb.* 3 d. in 4°, GERVINUS *Gesch. der poët. Nationalliteratur der Deutschen*, EHRENTAUT's *Friesisches Archiv*, OUTZEN's *Gloss. der friesischen Sprache*, ARENDT's *Geschied. der Angelsaks. letterkunde*, BENFEY's *persische Keilinschriften*, en anderen, benevens het vervolg van vroeger ontvangene geschriften, van de *Werken der Vereen. voor Oudnederl. letterk.*, van PERTZ *Archiv für ält. deutsche Geschichtkunde*, van HAUPT's *Zeitschr. für deutsches Alterthum* enz.

Veel talrijker evenwel waren de geschriften die de boekerij als geschenk mogt ontvangen, zoo van buitenals binnenslands. Die uitlanders die harer zoo welwillend gedachten waren: uit België, de Heer MERTENS, die zijne *Geschiedenis van Antwerpen*, 6 d. met kaarten en platen, Prof. BORMANS, die de prachuitgave van het door hem bewerkte Middelnederl. rijmwerk *over S. Christina de wonderbare ons toezond*; voorts de Heer DE REUME zijne *Recherches sur les Elseviers*, de Hoogl. SERRURE den jaargang 1849 van den *Messenger des sciences hist. de Belgique*, de Heer SCHAYES zijne *Hist. de l'architect. en Belgique*, benevens zijn vroeger

uitgegeven werk *les Pays-bas avant et durant la domination romaine*, de Heer CHALON zijne *Recherches sur les monnaies des comtes de Hainaut*. Ook zond ons de Société pour la conservat. des monum. hist. de Luxembourg het 4e deel harer *Publications*. Duitschland en Frankrijk daarentegen, in gewigtige staatkundige strijdvragen gewikkeld, hebben ditmaal onzer Maatschappij niet gedacht.

Van Nederlandsche Genootschappen zond ons vooreerst het Koninkl. Nederl. Instituut het door hetzelfde uitgegeven 4^e deel van MAERLANT's *Spieghel historiael*, en de *Beschouwingen over den aard en den werkring* van dat ligchaam; van het Prov. Utrechtsch Genootschap gewierd ons het *Verslag van het verhandelde in de algemeene vergadering* van 1849, alsmede dat *van de sectievergaderingen*, en van de Holl. Maatschappij van K. en W. haar - *programma*.

De letterkundigen die ofschoon geene leden der Maatschappij haar evenwel met geschenken vereerden waren de HH. D^r. VAN VLOTEN en Prof. DE VRIESE te Leiden, BURGMEYER te Warmond, W.S. VAN REESEMA te Rotterdam en DE HOOP SCHEFFER te Amsterdam.

Wij komen tot de geschenken onzer eigene leden. Dezen vereerden ons hetzij werken van andere schrijvers, hetzij eigene geschriften. Tot de eerste rubriek behooren, naar alphabetische orde opgegeven, de volgende Heeren, wier namen met het aantal geschonkene werken hier korthedshalve even als vroeger alleen vermeld worden, namelijk de Heeren BERKHOUT (1), L. PH. C. VAN DEN BERGH (5), BODEL NIJENHUIS (15),

A.H. VAN DER BOON MESCH (1), RAMMELMAN ELSEVIER (1), FEITH (2), VAN HASSELT (2), JANSSEN (2), NOORDZIEK (1), L.W.A.J. SLOET een bundel HSS. van verschillenden inhoud, W.H.D SURINGAR (2), H.W. TYDEMAN (15), DE WAL (4).

Tot die leden die ons welwillend de vruchten hunner eigene studien in verschillende vakken mededeelden, behooren de Heeren: A.J. VAN DER AA die ons één, en dat wel een uitgebreid werk schonk, VAN ASSEN (1), BEELDSNIJDER (1), DEN BEER POORTUGAEL (1), S.J. VAN DEN BERGH (3), BERG VAN DUSSEN-MUILKERK (1), BODEL NIJENHUIS (1), BOUMAN(1), VAN DER CHIJS (2), CLAVAREAU (1), AB UTRECHT DRESSELHUIS (2), FEITH (1), GRATAMA (1), TEN ZELDAM GANSWIJK(1). VAN HARDERWIJK (1), VAN HEININGEN (1), HETTEMA (1), J. VAN DER HOEVEN (1), DE JAGER (3), JANSSEN (1), JONCKBLOET (1), KIST (3), KOENEN (1), LASTDRAGER (1), LEENDERTZ (1), DE MEESTER (1), S. MULLER (1), MICHAELIS (1); NASSAU (1), NOORDZIEK (1), NIJHOFF (1), VAN OOSTERZEE (1), OUDEMANS (1), DE RAADT (1), ROORDA VAN EISINGA (2), ROIJAARDS (1), P. SCHELTEMA (1), SCHINKEL (1), SCHOTEL (1), ACKER STRATINGH (1), W.H.D. SURINGAR (1), VAN TEUTEM (1), D.J. VEEGENS (1), VERBRUGGE (1), M. DE VRIES (1), DE WAL (1), DE WIND (1). Waarbij nog dezer dagen het een en ander is ingekomen, o.a. de *Denkbeelden over eene wettelijke regeling van het armwezen*, van Prof. H.W. TYDEMAN, M^r. J.W. TYDEMAN en M^r. HEEMSKERK, ons door de twee eersten geschonken.

Ten slotte moet hier nog vermeid worden dat ook onze overzeesche landgenooten te Batavia onzer niet vergaten, waarvan wij een aangenaam bewijs ontvingen door de toezending van hel jaarlijksche Verslag van den

staat der werkzaamheden van het Bataviaasch genootschap in 1849, alsmede van eenige Verhandelingen van den Heer D^r. BLEEKER over de *Indische fauna*.

Op deze wijs is de boekerij dit jaar met ruim 180 nummers verrijkt geworden, wel is waar gedeeltelijk uit kleine bijdragen in tijdschriften geplaatst bestaande, maar die echter als van leden dezer Maatschappij afkomstig, zonder twijfel innerlijke waarde bezitten. Den geëerden zenders openlijk daarvoor den dank der Maatschappij te herhalen is een aangename pligt. Moge dat voorbeeld vele navolging vinden en de boekerij op die wijze meer en meer aan de eischen der wetenschap en aan de behoefte der bezoekers voldoen.

Er schiet nog over kortelijk van den staat der Zegel-verzameling berigt te geven. De Heer JANSSEN, aan wien men de oprigting, bewaring, rangschikking en beschrijving dezer collectie dank te weten heeft, bleef daaraan zijne zorgen wijden, totdat in het tegenwoordige bibliotheeklokaal voor de zegelkast eene geschikte plaats gevonden was, en toonde daarna nog herhaaldelijk zijne belangstelling in die zaak door het schenken van onderscheidene oude zegels zoo in origineel als in welgelukte afdrukken; terwijl wij bovendien van D^s. H.Q. JANSSEN, het zegel der voormalige stad *St. Anna ter Muyden* ten geschenke mogten ontvangen.

Moge ook onze verzameling nog gering zijn, zij bevat echter reeds verscheidene zeldzame en merkwaardige

voorwerpen, die eener opmerkzame beschouwing en een kritisch onderzoek overwaardig zijn. De ondergeteekende vleit zich dat, wanneer zij eenmaal in het nieuwe lokaal zal zijn overgebracht, eerst de nieuwsgierigheid en allengs de belangstelling ook deze verzameling even als de boekerij voor de wetenschap vruchtbaar zal maken.

LEIDEN, 21 Mei 1850.

L.PH.C. V.D. BERGH.

III.

Het derde punt - Verslag der werkzaamheden van de beide wetenschappelijke Commissiën - geschiedt achtereenvolgens bij monde van de Secretarissen der beide Commissiën. Eerstelijk, namens de Commissie voor Taal- en Letterkunde, door den Heer A. RUTGERS, bij afwezigheid van J.T. BERGMAN, als volgt:

MIJNE HEEREN!

De Commissie voor Taal- en Letterkunde - nadat zij, hij den aanvang van het Maatschappelijke jaar, in October 1849, drie harer voormalige Leden verloren had, D^r. M. DE VRIES door zijn vertrek naar Groningen, Prof. C.J. VAN ASSEN bij loting (volgens Art. 83 der Wet), en Prof. J. GEEL bij vrijwilligen afstand, zoodat alleen Prof. SIEGENBEEK, en de Heer BERGMAN daarin overbleven; nadat zij daarop, bij besluit der Maandelijksche Vergadering van November, met drie nieuwbenoemde Leden, in de plaats der afgetredene, aangevuld was, namelijk de Heeren A.C. OUDEMANS, M^r. L. PH. C. VAN DEN BERGH, en Prof. A. RUTGERS; en nadat zij zich, in hare Vergadering van November, weder op nieuw

als voltallige Commissie geconstitueerd had, met Prof. RUTGERS als Voorzitter aan het hoofd, en den Heer BERGMAN als Secretaris; - heeft gedurende het geheele afgelopen jaar zich bijkans uitsluitend bezig gehouden met het onderzoeken van en het rapporteren over stukken en zaken, van wege het Bestuur der Maatschappij aan haar in handen gesteld en opgedragen. Onder meer andere nog van het vorige jaar onafgedaan geblevene, of sedert de laatstvoorige jaarlijksche Vergadering aan haar ingezondene stukken (als, een gedrukt Tractaatje van zekeren G.

NIEUWENHUYSEN, *van de veranderingen, in de Teutonische ofte Duytsche Tael, in ettelijcke hondert jaren, voorghevalen*; Enkhuizen, 1614. - een' *Nieuwejaarswensch* in het *Geldersch Dialect*, in dichtmaat; - een door M^r. BODEL NIJENHUIS voor de Maatschappij vervaardigd afschrift van een onvoltooid gebleven Handschrift *over de noodich- ende nutticheit der Nederduytsche Taelkunste*, van den jare 1568) waren het vooral D^r. H.J. NASSAU's *Taalmijmeringen*, n°. XII-XIV, bij wijze van petitie der Maatschappij aangeboden (vergel. *Handel*. 1849, bl. 39 en 40), die sedert April van het vorige jaar hare aandacht boeiden, en waarover van haar verslag verwacht werd. Het Rapport, in de Maandelijksche Vergadering van December daarover uitgebragt, had ten gevolge een voorstel van een' harer Leden, den Heer OUDEMANS, nader door hem ontwikkeld in hare eerstvolgende bijeenkomst, en strekkende om de Maatschappij uit te noodigen tot het vervaardigen van een *Algemeen omschrijvend Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Dit voorstel omtrent eene zaak van

zooveel gewigt - ofschoon bij de Maatschappij, die daartoe reeds voorlang in de vorige eeuw het voornemen gekoesterd en bouwstoffen verzameld had, in het geheel niet nieuw - aan de Commissie in overweging gegeven zijnde, had een Rapport ten gevolge, waarbij de Commissie verklaarde: 'dat het haar, in hare Vergadering van 23 Januarij ll. nagenoeg eenparig voorgekomen was, dat de bewerking van zulk een woordenboek, op die wijze zoo als zulks voorgesteld was, voor als nog aan vele zwarigheden onderhevig en eenigermate ontijdig te achten zoude zijn, als zijnde de noodige bouwstoffen en voorbereidselen, hetzij in handschrift of in druk, daartoe nog niet in genoegzamen voorraad voorhanden.'

Eene zaak van niet minder aanbelang, maar voor het oogenblik van vruchtbaarder gevolg, waarmede de Commissie zich hezig te houden had, was het aan de Maatschappij, in hare Maandelijksche Vergadering van November, door den Heer OUDEMANS ter uitgave in hare Werken aangeboden Oud-Nederlandsche Rijmwerk *Die Bediedenis der Misse*, naar het Handschrift daarvan bij de Maatschappij berustende afgeschreven, voor den druk bewerkt, en van eene Inleiding, Verklaringen en Ophelderingen vergezeld. De Secretaris der Maatschappij heeft daarvan reeds met een enkel woord gewag gemaakt in zijn algemeen Verslag, boven bl. 21. Voor zoo veel zulks de Commissie in het bijzonder betreft, dit stuk een en andermaal in hare handen gesteld en met de vereischte zorg en naauwkeurigheid bij herhaling door haar onderzocht zijnde, had, na een voor-

loopig Verslag, door Prof. SIEGENBEEK, als daartoe meer dan eenig ander Lid der Commissie bevoegd, aan de Maandelijksche Vergadering van December ingediend, in het laatst van Februarij daaraanvolgende, een finaal Rapport van de Commissie ten gevolge, waarbij zij verklaarde 'te vertrouwen, dat deze in velerlei opzigt belangrijke en verdienstelijke arbeid thans, zonder verder Commissoriaal onderzoek, in de Werken der Maatschappij zoude kunnen opgenomen worden.'

Een paar andere voorname punten van onderzoek, inzonderheid de beoefening onzer schoone en rijke moedertaal meer van nabij betreffende, werden in de maanden Februarij en Maart daaraanvolgende der Commissie in handen gesteld. Aanleiding daartoe gaf tweederlei aanbod van een' harer voormalige werkende Medeleden, Prof. C.J. VAN ASSEN, bestaande vooreerst in eene Reeks van acht en twintig verschillende *Vragen uit de Taal* van gemengden inhoud, en vervolgens in eene *Tweede Lijst van Woorden en Uitdrukkingen, over wier echtheid getwist wordt*, als vervolg op de vroeger door Prof. SIEGENBEEK bewerkte en van wege de Maatschappij in 1847 uitgegevene *Lijst van Woorden en Uitdrukkingen met het Nederlandsch Taaleigen strijdende*. Beide deze stukken zijn bij de Commissie, zoowel door ieder harer Leden in het bijzonder, als gemeenschappelijk in hare bijeenkomsten, achtervolgens onderzocht, en, voor zooveel zulks van haar te vergen en haar mogelijk was, vergezeld van hare antwoorden, aanmerkingen en bedenkingen, ten dienste des geëerden Inzenders, in den loop van de maand

April II. aan het Bestuur teruggezonden en overgelegd. Inzonderheid ten aanzien van het laatstgenoemde stuk, luidde het Rapport der Commissie: 'dat de Heer VANASSEN den dank der Maatschappij verdient voor zijnen ijver in het aanwijzen van min of meer twijfelachtige woorden en uitdrukkingen, als hebbende hij daarin menige proeven van fijne opmerkzaamheid gegeven; en dat zij, uit dien hoofde, zoude advijseren, om; met dankzegging voor het medegedeelde, den geachten Inzender uit te noodigen, om de door hem bijeengebragte voorbeelden nader te herzien en voor den druk te bewerken; iets dat aan niemand beter, dan aan Zijn Hooggeleerde kan worden toevertrouwd.'

Eindelijk heeft, als naar gewoonte, overeenkomstig Art. 93 der Wet, ook wederom voor dit jaar de Commissie aan het Bestuur hare diensten bewezen door het opmaken van een zestal *Prijsvragen* over Nederlandsche Taalkunde, Dicht- en Prozastijl: en is, naar aanleiding van Art. 83 der Wet, haar rooster van aftreding in diervoege bepaald, dat met October aanstaande de Heeren SIEGENBEEK en BERGMAN, als oudste Leden der Commissie, na bijna driejarige werkzaamheid, hun ontslag zullen erlangen, en de drie overigen aanblijven in die volgorde, waarin zij door de Maandelijksche Vergadering van November 1849 achtereenvolgens benoemd zijn, te weten: de Heeren OUDEMANS, VAN DEN BERGH en RUTGERS. Moge dit *drietal* alsdan met een zijner waardig *tweetal* tot een volledig *vijftal* op nieuw aangevuld worden, zoo zal de Commissie, eerlang geheel verjongd en vernieuwd, hare werkzaamheden, en dienste

van de Maatschappij en ten nutte van de Vaderlandsche Taal- en Letterkunde, met verdubbelde kracht en ijver kunnen voortzetten, en meer en meer overvloedige vruchten voor de Maatschappij zoowel als voor de Wetenschap zelve opleveren.

Namens de Commissie voornoemd,

LEIDEN, 25 April 1850.

J.T. BERGMAN,
Secretaris.

Vervolgens bekomt de Heer L.P.H.C. V.D. BERGH het woord, en brengt, namens de Commissie voor Geschieden Oudheidkunde, het navolgende rapport uit:

Rapport over de Werkzaamheden der Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde, van April 1849 tot April 1850.

De Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde heeft ook dit jaar doorgaans geregeld hare Vergaderingen kunnen houden, en hare werkzaamheden voortzetten. Hetgeen te haren opzichte aan de Vergadering te berigten is, verdeelt zich in drie punten:

- 1°. De veranderingen die het personeel heeft ondergaan.
- 2°. De verslagen en berigten over stukken door de Maandelijksche Vergadering in hare handen gesteld.
- 3°. De vrijwillige bijdragen der leden.

Wat bet eerste punt aangaat, op den 4 Mei 1849 werd het vroeger uitgetreden lid ELSEVIER, door de Maandelijksche Vergadering weder ingekozen, en voor het uittredend lid TYDEMAN op den 11 Mei diens jaars door haar de Heer DE WAL benoemd. De Heer ELSEVIER echter de stad verlatende, bedankte den 1 Augustus. Daar er met October insgelijks twee leden moesten uittreden, namelijk de H.H. KIST en JANSSEN, werden tot vervulling dezer drie vacaturen op de Maandelijksche vergadering van 5 October tot leden verkozen de H.H. VAN DEN BERGH, TYDEMAN, WTEWAALL, terwijl de beide uitgetredene leden KIST en JANSSEN verzocht werden de Vergaderingen verder te blijven bijwonen en door voortgezette deelneming aan den arbeid, de Commissie, die zulks op prijs stelt, aan zich te verpligten. Verder werd door de Commissie tot Voorzitter de Heer DE WAL, tot Secretaris de Heer VAN DEN BERGH verkozen.

Het aantal gehoudene vergaderingen bedroeg negen, daaronder begrepen die in April 1850 gehouden, behalve eene buitengewone op den 3 Mei des vorigen jaars.

De stukken in handen der Commissie gesteld om daarop te berigten, waren van verschillenden aard, als: 1°. Eenige HSS., grootendeels van historischen inhoud, in de 16e eeuw opgesteld, waaromtrent de Commissie eerlang haar oordeel hoopt medetedeelen; 2°. werd haar gevoelen verlangd aangaande eene kennisgeving van de *Société pour la recherche et la conservation des monum. histor. de Luxembourg*, over bij haar verkrijgbare zegelafgietsels, waaromtrent de Commissie van oordeel

was, dat die, als niet tot Nederland behoorende, voor de Zegelverzameling der Maatschappij geen genoegzaam belang opleverden; 3°. stelde de Commissie aan de Maandelijksche Vergadering voor, eene circulaire aan de buitenleden te rigten betreffende de instandhouding van Nederlandsche monumenten voor geschiedenis of kunst belangrijk, ten einde door gemeenschappelijk toezigt de slooping van zoodanige gedenkstukken zooveel mogelijk verhoed mogt worden; 4°. werd ten fine van berigt aan de Commissie toegezonden een HS. bevattende het oude gewoontereg van het graafschap Looz (*consuetudines Lossenses*). Daarover werd door den Heer DE WAL als lid der Commissie, een uitvoerig rapport gesteld, waarin de aard, de ouderdom en de waarde dezer costumen werden onderzocht en dat na gedane mededeeling aan de Maandelijksche Vergadering, in de boekerij ter inzage der leden werd nedergelegd (zie voorts hierachter, blz. 42, vv.); 5°. ontving de Commissie eenige perkamentbladen uit Latijnsche kerkboeken, benevens twee liederbundels der 16^e en 17^e eeuw en eenige oude brieven, deels van geestelijken, deels van wereldlijken inhoud, welke zij van geringe waarde achtte, en die aan de Maatschappij geschonken, insgelijks ter boekerij zijn gedeponneerd.

Het derde punt betreft de vrijwillige werkzaamheden of bijdragen der leden tot de vakken der Commissie betrekkelijk. Dezen gaven doorgaans aanleiding tot belangrijke discussiën en nader onderzoek.

De Heer VAN DER CHYS deelde meermalen verschillende handschriften zijner verzameling ter bezigtiging mede en maakte daarbij zijne medeleden opmerkzaam zoowel op de blijken van middeleeuwsche kunstvaardigheid, in de uitvoering zichtbaar, als op het belangrijke van sommigen derzelve, die geestelijke gedichten behelsden, voor de kennis der vroegere taal. Bovendien las hij onderscheidene stukken voor, betrekkelijk tot de Nederlandsche muntgeschiedenis, zooals een overzicht over de vroegere muntboeken of *beeldenaars*, en over de munten der kasteleins van Coevorden en drosten van Drenthe. Eindelijk deelde hij ook eenige uittreksels mede uit een onuitgegeven geschrift over den toestand der natuur- en geneeskunde in de middeleeuwen.

De Heer TYDEMAN leverde verschillende bijdragen uit ongedrukte stukken, waaronder eene aantekening van BILDERDIJK over eenige HSS. der Wolfenbuttelsche bibliotheek, een brief van den Pensionaris LAMBRECHTSEN VAN RITTHEM over de Domburgsche oudheden, benevens eene onuitgevene verhandeling eens ongenoemden, over de vergadering der Friezen bij den Upstalsboom, en maakte voorts de leden opmerkzaam op gedrukte brieven van G. CUPERUS en anderen, over oude medaillons en munten te Velp gevonden, welke brieven voorkomen in de *Saggi della Academia di Cortona*.

Ook de Heer WTTEWAALL bragt herhaaldelijk belangrijke stukken ter tafel. Niet alleen bearbeide hij een uitvoerig verslag over eenige leden der familie VAN KINSCHOT, maar hij gaf ook onderscheidene vriendenrollen uit vroegeren tijd ter inzage, die hetzij door daarin voor-

komende gedichten of spreuken van beroemde mannen, hetzij op andere wijs merkwaardig mogten heeten: o.a. een van zekeren S. GOULARTIUS van 1597-1599, een van CRUCIUS van 1634, een van zekeren J.M. DOCEN, met eigenhandige gedichten van SCALIGER, HEINSIUS en and., en een van JOH. AB ERPECOM, allen het eigendom der familie ENSCHEDÉ te Haarlem.

Soortgelijke mededeelingen ontving de Commissie ook herhaaldelijk van den Heer BODEL NYENHUIS, die bovendien haar in de gelegenheid stelde van met verscheidene vroeger of later verschenen historische of bibliographische werken nader bekend te worden, hetzij door die zelf ter tafel te brengen, hetzij door daarvan verslag te geven. Zoo gaf hij een kort overzicht der nog voorhandene briefwisseling van den Hoogl. P. WESSELING, deelde een verslag mede der in 1848 in Nederland verschenen geschied- en oudheidkundige werken, en leverde ook andere vruchten zijner studiën in een levensberigt van wijlen D.P.G. HUMBERT DE SUPERVILLE (in de Handelingen der Maatschappij opgenomen) en in eenige berigten over zekeren vliedberg in Zeeland, tusschen O.L. Polder en Gapinge. Eindelijk bragt hij ook ter tafel twee verzamelingen van geteekende schetsen; ééne, steden, dorpen en kasteelen, in de Meijerij van 's Bosch voorstellende, geteekend door H. SPILMAN, in het midden der 18e eeuw, alsmede eene dergelijke van Friesland en Groningen, uit het eind dier eeuw; voorts een verslag over eene belangrijke vriendenrol, die van P. CUPUS (eerste helft der 16e eeuw), en twee Japansche landkaarten.

Onderscheidene bijdragen ontving men ook van den Heer KIST. Deze deelde haar eenige Romeinsche Keizerlijke munten mede, in Gelderland, te Zoelen, Wageningen, Drumpt en Kesteren gevonden en in zijn bezit. Voorts verschillende handschriften betrekkelijk de Leidsche Hoogeschool, waaronder vooral merkwaardig waren het oorspronkelijke document der allereerste statuten, vastgesteld en geteekend op den 12 Februarij 1575, benevens een request van 52 regsgeleerde studenten, ten jare 1594 aan Curatoren ingediend, om CORN. SWANENBURG tot Professor Institutionum te bekomen (het een ander sedert medegedeeld in zijne Feestgave van Junij 1850.)

Vele belangrijke mededeelingen had de Commissie aan haar medelid JANSSEN te danken, deels van historischen, deels van archaeologischen inhoud. Tot het eerste behoorde vooral eene uitvoerige mededeeling over het archief van het voormalige (herkwartier van Gelderland en der daar bestaan hebbende kloosters, thans te Roermonde berustend en grootendeels onuitgegeven, waaruit men inzonderheid voor de vroegere geschiedenis van Gelderland vele opheldering mag verwachten. Eene tweede bijdrage van gelijken aard betrof het archief van den huize Hardenbroek in de provincie Utrecht.

Van oudheidkundigen aard waren daarentegen zijne berigten over opgravingen aan den Hollendoorn bij Nijmegen, en bijzonder over eenen daar ontdekten steen met Romeinsch opschrift, dat het vroeger daar ter plaatse gevondene monument met cursiefschrift, helpt

ophelderen. Soortgelijke berigten over eene terp te Oosterend in Friesland en over de ontdekking van een vermeend Anubisbeeldje te Horn in Limburg, mitsgaders over opgravingen te Setten. Eindelijk deelde hij een zeer belangrijk verslag mede over de nationale kleederdragten der Hindelopers, opgehelderd door 22 afbeeldingen, daar ter plaatse door een deskundige, naar de daar voorhanden kleedingstukken, naauwkeurig geteekend, en gaf berigt van een stuk van den Heer SCHINKEL te 's Hage, verschillende grafmonumenten in Nederland bevattende; geteekend door F. VAN MIERIS.

De Heer DE WAL las een uitvoerig opstel over den oorsprong van den naam Leeuwarden, ten betooge dat in twee uitgegevene brieven van den jare 1149, waarin de parochia Lienward voorkomt, eene schrijffout was ingeslopen en men daarvoor Lieuward lezen moest.

Dezelfde deelde nog eenige opmerkingen mede over de bekende JOHANNA KOERTEN en haar papieren knipwerk, naar aanleiding der beide uitgaven van haar *album*, die door hem tevens aan de Maatschappij werden geschonken.

Van den Heer VAN DEN BERGH ontving men eenige mededeelingen van verschillenden aard, als over de Diana Arduenna, vergeleken met den oud-Duitschen vrouwen naam Arduhild en over een voorbeeld van, zoo hij meende, symbolisch menschenoffer in Nederland in de 14^e eeuw. Eindelijk een onderzoek naar de reden, waarom sommige Nederlandsche steden reeds vóór de 13^e eeuw sporen van municipaalregten vertoonen, welk verschijnsel hij daardoor trachtte te verklaren, dat

die plaatsen van ouds de zetels der graven en der landgerigten en volksvergaderingen waren.

Hiermede vermeent men eenigermate de werkzaamheden der Commissie gedurende dezen jaarkring geschetst te hebben. Kleinere mededeelingen en opmerkingen zijn niet allen vermeld, doch elke vergadering heeft, buiten de werkzaamheden, der Commissie door de Maandelijksche Vergadering opgedragen, eenige vruchten van de studiën der leden opgeleverd, en meermalen ontbrak het aan tijd om de verschillende aangeboden bijdragen ter zelfder vergadering te hooren of te behandelen.

Namens de Commissie voor Geschieden Oudheidkunde,

LEIDEN, April 1850.

L. PH. C. VAN DEN BERGH,
Secretaris.

Ter Algemeene Vergadering is, nadat het besluit tot het drukken van beide deze Verslagen in de Handd., genomen was, tevens besloten tot den druk van een Rapport, door den Heer M^r. J. DE WAL, in de Commissie voor Geschied- en Oudheidkunde, te dezen jare uitgebragt, over een HS. ten titel voerende: *Consuetudines Lossenses* (zie hiervoor, bl. 37); het moet beschouwd worden als eene bijlage bij het Verslag der laatstgemelde Commissie. Het luidt als volgt:

Consuetudines Lossenses.

Het Handschrift, dat de Heer CH. GUILLON te *Roermond* ter beschikking der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde gesteld heeft, bevat de aloude regten van het graafschap *Looz*.

Het is, blijkens eene daarvoor geplaatste aanteekening, uit het Archief van het voormalig klooster St. Elisabeth in het graafschap *Horne* afkomstig, en behelst eene doorlopende reeks van 420 artikelen.

Genoemd graafschap, ook wel in het Neêrduitsch *Loon* of *Borchloon* genaamd, Comitatus Lossensis, was in de Middeleeuwen met dat van *Hoorn* vereenigd, tot Arnold en Diederik, zonen van Graaf Emo, het gebied huns vaders in de elfde eeuw verdeelden.

In 1302 schonk Graaf Lodewijk van *Looz* zijn gebied aan het hoogstift *Luik*, dat evenwel eerst veel later het land in onafgebroken en ongestoord bezit erlangde. Zijne Geschiedenis is beschreven door JO. MANTELIUS, die van 1599-1676 leefde, in het Werk: *Historiae Lossensis libri X, authore R. Patre Joanne Mantelio. Cui adjuncta sunt Diplomata Lossensia, privilegia, paces, pacta, donationes, infeudationes, etc. nec non recollectio edictorum, Constitutionum, Declarationum, Jurium etc. cum topographia ejusdem Comitatus, labore Laurentii Robyns, J.U.D. et Advocati Leodiensis. Leodii, typ. Alex. Barchon, 1717. 4to.*

Van dezelfde hand waren reeds bij het leven des Schrijvers uitgegeven: *Stemma Comitum Lossensium,*

Leodii 1655, en *Hasseletum, seu totius Historiae Lossensis compendium. Lovanii* 1663. 4°.

Het graafschap *Looz* bevattede de groote heidevlakte, bekend onder den naam van de Luiksche Kempen of Campine, en, behalve het vlek *Borchloon*, de steden *Tongeren, Bilsen, Hasselt, Herk, Peer, Bree, Hamont, Maaseyk* en *Stockhem*.

In den *Catalogus* der Bibliotheek van WILLEMS, n°. 1896, vind ik nog vermeld een uit het hoogduitsch vertaald werkje, getiteld: *Historieke Aanmerkingen op het graafschap van Loon en syne pretendenten*, te Brussel in 1846 uitgegeven, maar welks inhoud mij onbekend is. Afzonderlijke geschriften, betreffende de geschiedenis van *Hasselt* en *Tongeren* zijn overigens in niet geringen getale voorhanden.

Wat nu ons handschrift betreft, een prior van het Elisabeth-klooster schreef vóór in hetzelfde eene korte aanteekening, waarin hij te kennen gaf, dat hij in 1711 een Schepen van het hooge hof van *Vliermael* had geraadpleegd, of en in hoeverre deze regsregelen destijds nog geacht konden worden van kracht te zijn; en dat hij ten antwoord ontvangen had, ‘*illas quidem olim traditas et usurpatas tamquam pro aliqua regula aut forma, secundum quam proavos propter sese conformare solebant, sed moribus hodiernis illam litteram vix observari.*’

Wat behelzen nu deze aloude regten?

Een beschreven en uitgevaardigd Wetboek van vroegere eeuwen?

Of een gewoonterecht op openbaar gezag nimmer in schrift gebragt, maar opgeteekend ten behoeve van den

regter en hen, die aan zijne judicature waren onderworpen?

Laatstgemelde vraag schijnt toestemmend te moeten worden beantwoord; gelijk uit de hierna te vermelden bijzonderheden blijken zal.

Het graafschap *Looz* was wat de rechtspleging betreft in twee deelen gesplitst: het eene behoorde tot de Schepenbank van *Vliermael*, het andere tot de Buytenbank van *Bilsen*. Van de lagere gerigten werd op deze beide hofgerigten hooger beroep gedaan. Van zaken, die in eersten aanleg aan deze beide hofgerigten waren onderworpen, werd op de Grafelijkheid geappelleerd.

De beslissingen der Vliermaelsche Schepenen dienden, bij ontstentenis van geschreven regten en als steunende op het aloude gewoonteregt, tot rigtsnoer voor de toekomst, en het kon niet missen, of men trachtte van lieverlede uit de verzameling dier beslissingen een zamenstel van Borchloonsche Regten, *Jura Loscastrensia*, bijeen te brengen, waarnaar alle de bewoners van het graafschap hunne rechtsgebruiken en handelingen moesten regelen.

Eene zoodanige verzameling is het geschrift dat voor ons ligt.

Zij is nimmer op openbaar gezag uitgevaardigd; zij is ongetwijfeld het werk van een bijzonder persoon, een regtsgeleerde, een gerigtschrijver, misschien een schepen.

Is die verzameling reeds uitgegeven, of behoort het Handschrift, dat wij thans beschouwen, tot die gedenkstukken van vroeger eeuwen, die tot nog toe, tot schade onzer historische regtskennis, verborgen bleven?

Reeds uit den titel van het boven aangehaalde werk

van MANTELIUS, zal het u gebleken zijn, M.H., dat de Advokaat ROBYNS in 1717 de *Monumenta legalia* van het graafschap *Looz* bij den arbeid zijns geestelijken voorgangers heeft gevoegd. Een exemplaar van dat werk is op de Koninklijke Boekerij te 's *Gravenhage* aanwezig, en de heuschheid van den Secretaris onzer Maatschappij heeft, op voorkomende wijze, mij in de gelegenheid gesteld, het te raadplegen.

Het derde deel, met een afzonderlijken titel uitgegeven, draagt tot opschrift *Statuta Lossensia*, en ik vind er bl. 9-47 een 'Extract uyt een Register in folio, daer in staen die Resolutien van de herfeste Heeren Schepenen van *Vliermael*, geintituleert, *Loensche lantrechten die men useert tot Vliermael.*'

Deze Loensche Lantrechten komen daar in het neêrduitsch en in het fransch voor, en zijn door een Griffier, met name MARTINI, gewaarmerkt.

Alzoo kunnen de Consuetudines Lossenses niet geacht worden, onuitgegeven te zijn, althans voor zoo ver beide, de gedrukte teksten en ons handschrift, op dezelfde regten doelen.

Later zijn deze Consuetudines nogmaals in het licht gezonden; echter heb ik ter mijner beschikking, noch de *Edits, Ordonnances, Traités etc. concernant le pays de Liège et le Comté de Looz*, die de Luiksche Schepen LOUVREX, van 1714-1735 in drie deelen uitgaf, noch dezelfde verzameling, in 1750-1752 door den Advokaat HODIN te *Luik*, in vier boekdeelen bezorgd. Van elders evenwel is mij bekend, dat zij in beide die werken voorkomen.

Ik zeide, dat wij reeds een franschen en een nederduitschen tekst dezer Landrechten in druk kennen. Het is alzoo eene blijkbare dwaling, waarin de Heer DELRÉE, Advokaat bij het Hof van Appel te *Luik*, vervallen is, als hij onlangs als een feit mededeelde: 'Les coutumes de Looz n'ont jamais été redigées officiellement, et il n'y a pas très-longtemps, qu'elles parurent *pour la première fois* en françois chez l'imprimeur Dauvrain à Liège.' Welke uitgave hier bedoeld zij, is mij tot heden toe onbekend; de Heer DELRÉE vermeldt haar in het rapport over de Luiksche Ordonnantien van vroeger dagteekening, door hem ingediend als lid der Commissie voor de Belgische Regtsgeschiedenis ingesteld bij Kon. Besl. van 18 April 1846; welk rapport is afgedrukt in de *Procès-verbaux des séances de la commission royale pour la publication des anciennes lois et ordonnances de la Belgique*. Brux. 1847, p. 48 volg.

De bij ROBYNS afgedrukte Consuetudines bestaan uit slechts 88 artikelen; alzoo is hier blijkbaar niet dezelfde tekst gegeven, die in ons HS. te lezen staat. En toch - het is geen andere regtsbron.

De verdeeling der artikelen is willekeurig, omdat geen openbaar gezag het Landrecht in schrift had doen brengen; de inhoud evenwel is dezelfde.

Onze tekst is kort en zaakrijk; de uitgegevene breedspakig en beredeneerd.

Onze tekst bevat meer; zij behelst ook, wat de uitgegevene als bekend vooronderstelt. Vandaar, dat ons Handschrift, niettegenstaande de beknoptheid der uitdrukking, toch grooter van omvang is, dan de uitgave van ROBYNS.

Evenwel moet men niet uit het oog verliezen, dat ons HS. *slechts gedeeltelijk* in verband staat met de uitgegevene Loensche Landrechten. Onze 183 eerste artikelen hebben betrekking op den inhoud dier *Coutumes de Looz*.

Om het bedoeld verband te kunnen nagaan, zal men niet zonder vrucht navolgende Tabel gebruiken, waarop de zakelijk met elkander overeenstemmende artikelen zijn aangewezen.

Landregten ed.	HS.
ROBYNS.	
1-4	1-4.
5	5, 6.
7	9.
8	10.
10	13.
11	17.
16	34.
18	37.
22	44.
28	54.
46	99.
48	101.
50	106.
51	108.
52	109.
56	115.
57	114.
58, 59	116.
60	117.
61	118, 120-122.
62	123, 124.
63	125.
64	126.
66	130, 131.
67	132.
68	135.
69	137.
70	143.
71	144.
72	145.
73	146-152.
74	153-162.
75	174.
79	179.
81	183.

Men ziet, onze tekst is oneindig rijker, dan de uitgegevene. Niet zelden heeft hij gansche materiën afgehandeld, waarover de uitgave van ROBYNS ten eenen male zwijgt. Vgl. b.v. art. 165-173.

Ik merk hierbij op: 1°. dat de volgorde der onderwerpen in beide lezingen volmaakt dezelfde is; alleen staat in ons HS. art. 115 achter art. 114, terwijl eerstgemeld art. overeenstemt met art. 56, het laatste met art. 57 van den uitgegeven tekst; 2°. dat in ons HS. art. 119 is weggevallen, vermoedelijk door eene vergissing des afschrijvers; 3°. dat slechts zelden de uitgegeven tekst in twee artikelen behandelt, wat ons handschrift in één enkel zaamvat. Zie art. 116, coll. 58, 59. 4°. dat de invoeging op een los blad, bij art. 152 van ons HS. ingelascht, ook in den gedrukten tekst, art. 73 § 3 te vinden is.

Maar, uit het aangevoerde blijkt, dat naauwelijks de helft van ons HS. alles, ja meer bevat, dan in den gedrukten tekst te lezen staat; - wat nu behelzen art. 190 en vlg.?

Ik moet ten aanzien van art. 190-256 het antwoord op die vraag schuldig blijven. Bij naauwlettend onderzoek evenwel bleek het mij, dat ook art. 257-338 in de verzameling van ROBYNS zijn opgenomen, maar afzonderlijk en op eene andere plaats. Immers deze artikelen bevatten geheel hetzelfde, wat voorkomt in eene ordonnantie, den 14 Maart 1548 door Georg van Oostenrijk, Bisschop van Luik en Graaf van Looz, voor laatstgemeld graafschap afgekondigd, welke ordonnantie in 1688 onder de costumen, berustende in het Archief der Griffie van Woestherck is gevonden. Zij is afgedrukt bij ROBYNS, bl. 49-68.

Ook deze tekst is verre van volmaakt overeen te stemmen met dien, welken ons HS. aanbiedt, maar de

afwijking is toch veel minder dan die in de vroeger beschreven Landregten zichtbaar is. Om de vergelijking gemakkelijk te maken, diene volgende Tabel:

Ordonnantie v.d. Bisschop.	HS.
art. 1	art. 257.
art. 2	art. 261.
art. 4	art. 264.
art. 6	art. 266.
art. 7	art. 267.
art. 9	art. 269.
art. 11	art. 271.
art. 12	art. 272.
art. 14	art. 279.
art. 21	art. 290.
art. 24	art. 301.
art. 25	art. 304.
art. 27	art. 308.
art. 28	art. 310.
art. 29	art. 311.
art. 30	art. 313.
art. 32	art. 316.
art. 33	art. 317.
art. 34	art. 320.
art. 35	art. 322.
art. 36	art. 323.
art. 38	art. 326.
art. 39	art. 327.
art. 40	art. 328.
art. 42	art. 332.
art. 43	art. 333-335.
art. 44	art. 336.
art. 45	art. 337.
art. 46	art. 338.

De ordonnantie van Bisschop George bestaat uit slechts 46 artikelen: men ziet alzoo, dat zij in ons HS. geheel is opgenomen, van art. 257-338. Doch met art. 339 begint een geheel nieuw stuk, ja ongemerkt ziet men de opteekening van het Loonsche gewoonterecht niet meer in de nederduitsche, maar in de latijnsche taal voortgezet, van art. 339 tot aan het einde. Ondanks alle aangewende moeite heeft het mij niet mogen gelukken op te sporen, waar dit gedeelte t'huis behoort, en of het reeds is uitgegeven. Het komt mij voor, dat het eene verzameling van regsregelen en regtsbeginselen is, die door de leden van het Hofgerigt te *Vliermael*

als algemeen geldig zijn aangenomen, en uit de beslissingen dier Vierschaar zijn geput. Soms bevat het ééne artikel het beginsel, het volgende daarvan de toepassing. Zoo lezen wij in art. 353: 'Mortuo utroque conjuge, quorum unus parum, alter multum in matrimonium attulerat, bona sunt omnino confusa, ut aequaliter amici tam uxoris quam mariti illa dividant.' En het eerstvolgende artikel behelst de natuurlijke gevolgtrekking, die uit dit beginsel van algeheele gemeenschap van goederen wordt afgeleid: 'Neque mariti bona ad consanguineos mariti neque uxoris ad consanguineos uxoris ea quantitate, qua ad matrimonium pervenerunt, revertuntur.'

De Heer DELRÉE zegt (*Rapport*, p. 49) van de *Coutumes de Looz*: 'J'en connais plusieurs rédactions flamandes et latines. Je ne les ai pas collationnées sur le texte français, parce que cette coutume avait cessé d'exister lors de la publication de ce texte'. Dit is mijns inziens onjuist, en een gevolg van des Schrijvers dwaling, dat de Luiksche uitgave der *Coutumes de Looz*, de oudste zijn zou, die bestaat. Hij voegt er bij, 'que dans la pratique on invoque toujours comme autorité les records de la cour de Vliermael, qu'a recueillis M. LOUVREX¹⁾.' Eindelijk maakt de S. ons nog bekend met de

1) *La Loi et le coutume de pays* wordt reeds vermeld in eene Ordonnantie van den bisschop van Luik, na overleg met den graaf van Looz uitgevaardigd in den jare 1316. Zie WOLTERS, *Cod. Dipl. Loss.* p. 220, n°. 373. Merkwaardig voor de Regtsgeschiedenis van het Graafschap Looz is ook de verklaring der drie Staten in *Luikerland* en *Looz* betrekkelijk de afzonderlijke instandhouding der Loensche gewoonteregten en regtspleging, van 6 Julij 1522, ald. n°. 514, p. 424.

omstandigheid, dat er nog vele onuitgegeven *records* van het hofgerigt te *Vliermael* ter griffie der arrondissements-regtbank te *Hasselt* berusten, wier uitgave belangrijk zou kunnen zijn¹⁾.

Ik geloof dit gaarne; want het Costumierregt van *Looz*, dat wij uit ons HS. leerden kennen is van het uiterste gewigt voor de nederlandsche Regtsgeschiedenis. Jammer intusschen, dat ons hier slechts een enkel handschrift ten dienste staat; om een zekeren weg te bewandelen, dient de onderzoeker al die nederduitsche, fransche en latijnsche redactiën te vergelijken, waarvan de Heer DELRÉE in zijn aangehaald Rapport gewaagt. Eerst dan zal hij ook met juistheid den tijd kunnen bepalen, waarop die van ons HS. is vervaardigd. Dienaangaande durf ik evenwel thans reeds vaststellen, dat het vóór 1548 is opgesteld. De tekst toch van art. 257-358 draagt de duidelijkste sporen dat zij merkelyk ouder is, dan die, welke op advijs der Borchloonsche leenmannen, door den Bisschop George is goedgekeurd en uitgevaardigd.

Ik noemde deze gewoonteregten gewigtig voor de *Nederlandsche* Regtsgeschiedenis; en wel, niettegen-

1) De Hoogleeraar WARNKÖNIG vermeldt in zijn *Chronologisches Verzeichniss der uns bekannten Rechtsquellen der belgischen Provinzen im zwölften und dreizehnten Jahrhundert*, alleen 'Coustumes du comté de Looz, observeés à la cour de Vliermael, ohne Datum,' zonder bijvoeging van de verschillende uitgaven of der onderscheiden teksten. Zie zijn werkje: *Von der Wichtigkeit der Kunde des Rechts und der Geschichte der belgischen Provinzen für die deutsche Staats- u. Rechts-geschichte*. Freib. 1836, bl. 91. Welligt is hij op dit punt uitvoeriger in zijne *Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Lütticher Gewohnheitsrechts*. Freib. 1838.

staande zij eene landstreek betreffen, die thans niet meer tot het grondgebied van ons Rijk behoort. Op dit oogenblik toch maakt zij verre het grootste deel uit van de tegenwoordige Belgische Provincie *Limburg*. 't Belang dier Costumen is alzoo in de eerste plaats uitstekend te achten voor de Belgische Regtsgeschiedenis¹⁾, en ik twijfel niet, of de leden der bovengenoemde Staatscommissie, waaronder de Archivist POLAIN te *Luik*, die zoo menige bijdrage tot opheldering der Luiksche geschiedenis leverde, zullen daarop hunne aandacht vestigen, bij de voortzetting van hunnen gewigtigen arbeid.

Maar ook voor ons zijn deze gewoonteregten merkwaardig uit hoofde van de taal, waarin zij zijn opgesteld. Vele woorden en uitdrukkingen komen daarin voor, die men schaars elders aantreft. Ik stel het bezit van dit handschrift ook daarom op prijs, omdat de uitgave van ROBYNS niet al te nauwkeurig is afgedrukt. Wat b.v. is reeds in art. 2: schult schuldich

- 1) Nog eene testamentaire dispositie van 6 Junij 1813, heeft de Belgische regter moeten beoordeelen naar de regtsbeginselen in de Coutumes de Looz vervat. Het Hoog Geregthof te *Luik* verklaarde bij arrest van 30 Junij 1826, 'que les coutumes du pays de Looz, où les auteurs des parties avaient leur domicile matrimonial, défendaient aux époux de s'avantager l'un l'autre des biens immeubles qu'ils possédaient lors de leur mariage, ou qu'ils recueillaient postérieurement de leurs ascendans,' zich daarbij beroepende op een *record* van het hof van *Vliermael*, bij LOUVREX geboekt, van 9 April 1714. Het besliste, dat dit regtsbeginsel alleen op de in het graafschap *Looz* gelegene goederen van toepassing was, en het Hof van Cassatie verklaarde, bij arrest van 23 Mei 1827, 'que l'arrêt attaqué a fait une juste application de la susdite disposition des statuts du Comté de Looz.' Vgl. *Annales de Jurisprudence*, publ. par M. SANFOURCHE-LAPORTE, 1826, II, 596, en 1828, I. 519.

te zijn op *reckemuge*? Ons HS. heeft dat woord niet, en zegt alleen: *soo de schuldt bekendt wordt en dat yet daarop gegeven is*. Klaarblijkelijk alzoo moet in den gedrukten tekst gelezen worden, in plaats van *op reckemuge, op reekeninge*.

Eene naauwkeurige uiteenzetting van al het merkwaardige in dit handschrift, zou mij verplichten misbruik te maken van de belangstelling mijner medeleden: alleen zij hier nog de aandacht gevestigd op de *lantsoen*, art. 120 sq.

‘Landtsoen is eenen wech to Vindomen, tot Rochemadou, Sint Jacop ende in Cypren. Waartoe men nu noch addiert Sint Joest en Erdenburgh.’

Alzoo bestond de boete voor manslag in het doen eener reize naar een bekend klooster; maar die reize kon, volgens art. 122, worden afgekocht:

Vindome	is 5 reael.
Erdenburgh	is 2 reael.
Rochemadou	is 10 reael.
Sint Jacop	is 20 reael.
Cypren	is 40 reael.
Sint Joest	is 3 reael.

Ieder real op dertich stuuers.

Opmerkelijk is het, dat in de uitgave van ROBYNS, art. 61, de weg naar Erdenburch niet bekend is, terwijl ook in ons HS. art. 121, de reize naar St. Joost en Erdenburgh als later bijgekomen (*addirt*) wordt aangeduid. [waar ligt Rochemadou?]

De tijd, wanneer het laatste gedeelte van ons HS. geschreven zij, schijnt mij het laatst der 16de of het begin

der 17de eeuw. Bij de eerste inzage bespeurt men reeds, dat van art. 114 tot het einde het stuk met eene andere hand en op ander papier is geschreven, dan de voorgaande artikelen. Alleen eene vergelijking met die verschillende handschriften, die hetzelfde gewoonteregts van 't graafschap Loon in het neêrduitsch, fransch of latijn bevatten, en waarvan de Heer DELRÉE spreekt, zou ons in staat stellen, den oudsten tekst dier regten op te sporen, en aan te wijzen, welke wijzigingen daarin door veranderde maatschappelijke omstandigheden of de regtspraak der Schepenbank te *Vliermael* gebragt zijn. Ik vrees niet onbescheiden te zijn, als ik die taak aanbevele aan ons medelid in deze Commissie, aan wiens tusschenkomst wij het bezit van dit HS. te danken hebben, en wiens wetenschappelijke ambtsverrigtingen hem menigmaal in de buurt verplaatsen van dat gedeelte van België, waar de bouwstoffen voor nader onderzoek betreffende de thans besproken aangelegenheid in overvloed voorhanden zijn¹⁾.

LEIDEN, 6 Februarij 1850.

J. DE WAL.

- 1) Na het opstellen van dit Rapport hoopte ik nadere ophelderingen aangaande het hier behandeld onderwerp te vinden in het niet onbelangrijk werk van J. WOLTERS, *Codex diplomaticus Lossensis, ou Recueil et analyse de chartes servant de preuves à l'histoire de l'ancien comté de Looz*. Gand 1849. Doch de schrijver heeft slechts ter loops van de regtsbronnen des Graafschaps melding gemaakt, en alleen andere geschiedkundige oorkonden binnen de grenzen zijner nasporingen opgenomen: van wier gewigt de Secretaris onzer Commissie, Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH onlangs verslag gaf in de aankondigingen en berigten achter het zevende deel, derde stuk, der *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* van NYHOFF, bl. 79-82. De daar tevens gegeven wenken en teregtwijzigingen kunnen den ijverigen verzamelaar niet anders dan welkom zijn.

IV.

De rekening en verantwoording zoo van den Penningmeester als van den Bibliothecaris worden medegedeeld. De eerste levert de navolgende uitkomsten op: Ontvang *f*3611.65½. Uitgave *f*3184.30½. Batig slot *f*427.35. De laatste sluit als volgt: Ontvang *f*233.33. Uitgave *f*121.09. Batig slot *f*112.24. Zulks wordt met goedkeuring vernomen.

V.

Tot nieuwe Leden zijn voorgedragen 15 Nederlandsche, en 11 buitenlandsche Candidaten. De Commissie ter stemopneming, bestaande uit de Bestuursleden: J. DE WAL en P.O. V.D. CHYS en de gewone Leden S.J. VAN DEN BERGH, W. EEKHOFF, en G. DE VRIES AZ., deelt, na eenige afwezigheid, bij monde van den Heer G. DE VRIES AZ., mede dat zoo de binnenlandsche als de buitenlandsche voorgestelde Heeren door eene groote meerderheid waren goedgekeurd. De geteekende stemlijst zal in het Archief nedergelegd worden.

Er zijn dus benoemd de Heeren:¹⁾

Binnenlands.

M^r. A.M.C. VAN ASCH VAN WYCK, Lid der Arrond.-Regtbank, te *Utrecht*.

1) Te dezer gelegenheid moet de Secretaris eene feil verbeteren, in de *Handd.* des vorigen jaars ingeslopen (bl. 51 r. 11). De Heer GULLON, alstoen benoemd. heet: CH. GULLON.

A. VAN DER BOON, Cz., Med. D^f. te *Zaandam*.

D^f. J.C.G. BOOT, Gymnasii Rector te *Leeuwarden*.

M^f. J.F. MAURITZ GANDERHEYDEN, Rijks-Advokaat, te 's *Hertogenbosch*.

R. BENNINK JANSSONIUS, Th. D^f. en Pred. te 's *Gravenhage*.

W.J. KNOOP, Kapitein der Infanterie, te *Breda*.

A.L. LESTURGEON, Predikant te *Oosterhesselen*.

H.C. MILLIËS, Th. D^f. en Hoogleraar aan het Evang. Luthersch Seminarium te *Amsterdam*.

M^f. A. OUDEMAN, Advokaat te *Groningen*.

M^f. J.H. PHILIPSE, Hoogleraar in de Regtsgeleerdheid, te *Groningen*.

M^f. C.L. SCHÜLLER TOT PEURSUM, te *Utrecht*.

J.H. SONSTRAL, Pred. der Herst. Luthersche Gemeente, aan den *Helder*.

J.A. ALBERDINGK THYM, te *Amsterdam*.

L.A. TE WINKEL, te *Veenklooster bij Buitenpost in Friesland*.

W.J. VAN ZEGGELN, te 's *Gravenhage*.

Buitenlanders.

In Nederlandsch Oost-Indië.

P.W.B. DE WILDE, Med. D^f., Bibliothecaris van het Bataafsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen te *Batavia*.

In België.

D. SLEECX, te *Brussel*.

K.L. TORFS, te *Antwerpen*.

PH. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, te *Gent*.

P. LANSSENS, Bestierder der Kostschool te *Couckelaere* in *West-Vlaanderen*.

In Duitschland.

JOSEPH VON HEFNER, Hoogleeraar te *Munchen*.

In Frankrijk.

J. DE WITTE, Correspondent van het Fransche Instituut, te *Parijs*.

AUG. THIERRY, te *Parijs*.

E. THIERRY, te *Bagneux* bij *Parijs*.

Dom J.B. PITRA, te *Solesmes* bij *Sablé-sur-Sarthe*.

In China.

D^r. CARL FRIEDRICH AUGUST GÜTZLAFF.

VI.

Van de voorgestelde Prijsvragen wordt gekozen:

Uit de vakken van Taal- en Letterkunde:

I. Aangezien er nog willekeur, althans onzekerheid, schijnt te heerschen, in het dulden en overnemen van

woorden uit vreemde talen in de onze, en door eene gebrekkige handelwijze ten dezen opzichte de rijkdom of de zuiverheid onzer taal gevaar loopt van schade te lijden, zoo vraagt de Maatschappij naar de *beginselen* die bij de zuivering en verrijking onzer taal behooren in acht genomen te worden, en naar de *taalkundige regels*, volgens welke vreemde woorden opgenomen of geweerd moeten worden.

NB. Men verlangt, dat in het antwoord ook de regels voor de spelling van namen van plaatsen en personen uit den vreemde worden opgegeven.

Uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:

II. Welke was de toestand van letteren en wetenschappen in ons vaderland lot aan het einde der 13de eeuw?¹⁾

Op eene en andere vraag worden antwoorden ingewacht vóór of op den 31 Dec. 1851.

Hierop geschiedt voorlezing van een door het Bestuur uitgebragt praeadvies op een antwoord, ingekomen op de prijsvraag over de Kloosters en Abdijen in Holland en Zeeland, waarvan de tijd tot inzending verstreken was op 31 Dec. jl.

1) De andere voorgestelde waren:

Uit de vakken van Taal- en Letterkunde:

I. Eene beknopte Middel-Nederlandsche Spraakleer.

Uit die van Geschied- en Oudheidkunde:

II. Welke was de staat van handel en nijverheid ín ons vaderland tot aan het einde der 13de eeuw?

Praeadvies, opgemaakt uit de beoordeelingen der vijf beoordeelaars van het op nieuw ingekomen antwoord op de vraag: ‘Historisch overzicht van de Kloosters en Abdijen in de voormalige Graafschappen van Holland en Zeeland.’

Op deze prijsvraag, eerst uitgeschreven in 1846 ter beantwoording voor 1°. Januarij 1848, was toen één antwoord ingekomen. Op gronden bij het praeadvies uit de beoordeelingen der vijf beoordeelaars uiteengezet, besloot de vergadering toen die verhandeling niet te bekroonen (*Handd.* 1848. blz. 92-98).

De vraag werd echter uit hoofde van de belangrijkheid die een goed bewerkt antwoord hebben moest, andermaal uitgeschreven, terwijl de Schrijver der nu afgekeurde verhandeling, het in de *Handd.* des vorigen jaars gedrukte praeadvies kunnende lezen, daarin wenken zou vinden tot verbeterde bewerking.

Die Schrijver heeft zich dan ook opgewekt gevonden om andermaal zijne pogingen in 't werk te stellen en heeft een antwoord aangeboden, in een anderen vorm en meer uitgewerkt; doch nog onvoltooid; met verzoek dat de Maats. de prijsvraag nog eens uitschrijve, opdat hij, die door huiselijke omstandigheden verhinderd was geweest, om zijn' arbeid te volbrengen, in de gelegenheid moge gesteld worden om zijne verhandeling af te werken en der Maatschappij een volledig antwoord aan te bieden.

Beoordeelaren nu gevraagd zijnde naar hun oordeel over den nieuwen vorm van het ingekomen stuk, ongepraedjudiceerd hun later oordeel over het geheel, was het eenparig gevoelen dat men in het stuk eene groote verbetering van den vorm had ontwaard, door meer ordelijke, zoo chronologische als geographische voorstelling.

Verder blijkt dat allen eenstemmig van oordeel zijn, om de prijsvraag op nieuw uit te schrijven: vier der beoordeelaars, met het doel om den Schrijver in staat te stellen, zijn werk te voltooien; één echter om de belangrijkheid der stof, niet om de beantwoording des Schrijvers, waarin hij te vele leemten had ontdekt.

Volgens een ander beoordeelaar was bereids het uitvoerigste en moeilijkste door den Schrijver afgewerkt, en was daarom de voltooiing inzonderheid wenschelijk.

Twee beoordeelaren maken beide dezelfde aanmerking op de uitdrukking des Schrijvers dat misschien nu zijne behandeling meer in den smaak der beoordeelaars zal wezen, en merken op dat de beoordeelaren hier niet hunnen smaak, maar de eischen van eene ware beoefening der Geschiedenis moeten toepassen, en herhalen hunne vroegere aanmerkingen bij de eerste inzending gemaakt. De eerste zegt dat de Schrijver nog niet genoegzaam eene dorre opsomming en beschrijving heeft weten te vermijden, dat er veeltijds geest en leven aan ontbreekt, en noch 't historisch verband der bijzondere orden, noch dat der Kloosters, met de Westersche kerk wordt aangeroerd.

De andere treedt nog meer in bijzonderheden, en waagt, (zoo als hij zegt) een stap buiten den kring hem door den Secretaris aangewezen, om alleen den vorm te beoordeelen. Hij beklagt zich dat de Schrijver niet een meer kritisch over-zigt gaf; wijst op het gewigt van den toestand dezer gewesten, tijdens de eerste oprigting der Kloosters, toen geheel Noord-Nederland nog naauwelijks 5 à 6 steden telde; hij noemt verscheidene onmisbare bronnen die de Schrijver heeft voorbijgezien, en gewaagt van eene menigte ongedrukte stukken, die zoo in de Koninklijke boekerij te 's Hage, als in de Burgundische te Brussel te vinden zijn, wier kennis bij deze bewerking onontbeerlijk te achten is.

Diezelfde beoordeelaar merkt nog ergens op dat de Schrijver onmisbare bronnen die hij, beoordeelaar, bij de vorige be-

oordeeling had opgegeven, heeft voorbijgezien; en dit brengt ons tot de mededeeling van den wensch van een' anderen beoordeelaar, dat men copijen der adviezen op aanvraag onder eene letter verkrijgbaar moest stellen bij den Secretaris, opdat de Schrijver niet slechts in 't kort uit het in de boven aangehaalde *Handd.* van 1848 medegedeeld praeadvies, maar uit de deels zeer uitvoerige en met zoo diepe kennis van zaken geschrevene adviezen, de aanmerkingen op zijnen arbeid verneme en alzoo in staat zij, zijn werk naar aanleiding dier wenken volkomener te maken.

De slotsom is het voorstel aan deze Vergadering om den tijd voor de beantwoording dezer prijsvraag te verlengen, en den inhoud der adviezen voor den Schrijver verkrijgbaar te stellen.

Aldus door het Bestuur uit de adviezen der Beoordeelaren opgemaakt.

De Vergadering vereenigt zich met het een en ander en dientengevolge wordt de vraag nogmaals uitgeschreven. Zij luidt aldus:

III. Men verlangt een geschiedkundig overzicht van de Kloosters en Abdijen in de voormalige Graafschappen van Holland en Zeeland; met aanwijzing van den tijd in welken zij werden gesticht, de orden waartoe zij behoorden, en den invloed welken zij op den burgerlijken, zedelijken en godsdienstigen toestand dier Gewesten hebben gehad.

Ook op deze vraag worden de antwoorden vóór of op den 31 Dec. 1851 ingewacht.

Nog wordt bij deze herinnerd dat er vóór of op den

31 Dec. 1850 antwoorden worden ingewacht op de in Junij 1849 uitgeschrevene Prijsvragen:

Uit de vakken van Taal- en Letterkunde:

Men vraagt:

I. De leer van *afleiding* der woorden in de Nederlandsche taal, of ontwikkeling van de wijze, waarop uit Nederlandsche grondwoorden, door middel van klankverandering, voor- en achtervoegsels enz., andere woorden gevormd worden of wijzigingen van beteekenis ontstaan.

Uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:

II. Eene Friesche Mythologie uit echte bronnen geput en vergeleken met die van andere Germaansche volkstammen. (Zie op beide vragen de nadere toelichting in de *Handd.* 1849. blz. 53 en 54.)

De prijs, door de Maatschappij voor de te bekroonen Verhandelingen uitgeloofd, bestaat in een' *gouden* penning, ter waarde van *één honderd en vijftig gulden*, of wel de waarde van dien. De in te zenden stukken moeten met eene andere hand dan die des auteurs geschreven en met eene zinspreuk geteekend zijn. In een verzegeld omslag, dezelfde zinspreuk ten op-schrift hebbende, vermeldt de steller zijnen naam en zijne woonplaats. Een en ander moet, vrachtvrij, *vóór* of op den bepaalden dag, bezorgd worden ten huize van den Penningmeester, of van den Secretaris der Maatschappij.

VII.

Tot beoordeelaars der Verhandelingen, die op de voor de eerste reis uitgeschrevene Prijsvragen zullen ingekomen zijn, worden benoemd:

Voor die uit de vakken van Taal- en Letterkunde:

De Heeren: C.J. VAN ASSEN, J.T. BERGMAN, ABR. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, J. VAN LENNEP en J.M. SCHRANT.

Voor die uit de vakken van Geschied- en Oudheidkunde:

De Heeren: H. BEYERMAN, J. DIRKS, G.W. VREEDE, J. DE WAL, S. DE WIND.

VIII.

De voorstellen ter verandering in de Wet, vervat in den Beschrijvingsbrief, op dit punt, onder *a*, *b*, en *c*, worden aangenomen.

Zij luiden als volgt:

a. De bijvoeging van een' tweede Lid bij Art. 19:

Er kunnen ook Eereleden der Maatschappij benoemd worden. Zij betalen geenerlei toelage. Wanneer zij eene Vergadering met hunne tegenwoordigheid vereeren, verzoekt de Voorzitter hen, ter zijner regter zijde plaats te nemen.

b. De intrekking van Art. 84.

c. De maandelijksche Vergadering, in aanmerking genomen hebbende dat art. 110 der maatschappelijke Wet bepaalt dat elk binnenlandsch Lid kosteloos ontvangt een exem-

plaar van de Prijsvragen en Handelingen; de Verslagen en de Naamlijst der Leden en Boeken; terwijl art. 111 voorschrijft dat van de overige werken elk Lid één exemplaar tegen betaling van de helft van den koopprijs kan erlangen.

Overwegende dat deze bepalingen, noodzakelijk ten gevolge hebben:

1°. Dat de Prijsverhandelingen niet met een of meer andere werken der Maatschappij in hetzelfde boekdeel kunnen worden opgenomen.

2°. Dat, zoo er in geruimen tijd geen Prijsverhandeling mogt bekroond worden, de Leden der Maatschappij geen regt hebben op eenige kosteloze toezending van geschriften, door of van wege de Maatschappij uitgegeven, buiten de Handelingen en Verslagen;

Opmerkende dat de redactie van art. 110 almede kan geacht worden eenigermate in strijd te zijn met de bepaling van art. 15 derzelfde Wet; Overwegende dat het beantwoorden van Prijsvragen hoe langer hoe meer eene zeldzaamheid begint te worden, en dat de Maatschappij slechts zelden één of meer antwoorden, die der bekrooning waardig gekeurd worden, op de door haar uitgeschrevene Prijsvragen ontvangende, ook zelden in de gelegenheid is een bekroond stuk, afgedrukt en openbaar gemaakt, aan hare Leden kosteloos uit te reiken;

Er belang in stellende, dat de werken, door onze Maatschappij uitgegeven, ook ter kennis komen van al hare Leden, die door geldelijke bijdragen haar in staat stellen eene reeks van geschriften in het licht te zenden; In aanmerking nemende dat het Bestuur der Maatschappij, dat tot het voorstellen van den onderwerpeliijken maatregel, zelf den eersten stap heeft gedaan, van oordeel is, dat de staat der maatschappelijke kas in het belang der Leden, eene kosteloze uitreiking van al de werken voor het tegenwoordige wel gedooft;

Heeft de eer aan de jaarlijksche Vergadering voor te stellen een besluit te nemen als volgt:

Art. 110 en 111 der maatschappelijke Wet, vastgesteld den 17 en 18 Junij 1847, worden buiten werking gesteld, en vervangen door de navolgende bepalingen:

Art. 110. Elk binnenlandsch Lid ontvangt kosteloos een exemplaar van de Prijsverhandelingen, Handelingen, Verslagen, Bijvoegsels op de uitgegevene lijsten en overige, na zijne benoeming in het licht gezondene, werken der Maatschappij.

Art. 111. De maandelijksche Vergadering is bevoegd, op voorstel des Bestuurs, wanneer dringende omstandigheden zulks vereischen, eene uitzondering op het vorig artikel, ten aanzien van eenig bepaald werk te maken; met dien verstande dat van zoodanig werk elk Lid een exemplaar tegen betaling van de helft van den koopprijs kan erlangen, zoolang de voorraad strekt.

IX.

Het voorstel om aan Z.K.H. Prins HENDRIK *der Nederlanden* het Eere-lidmaatschap der Maatschappij aan te bieden wordt met algemeene stemmen begroet en aangenomen.

X.

Het voorstel, om, naar oud gebruik, aan de Maandelijksche Vergadering de vrijheid te verleen tot het kiezen van leden binnen *Leiden* wonende, wordt aangenomen: doch, op voordragt der maandelijksche Vergadering, met die beperking, dat, wanneer het blijken mogt, dat een op de maandelijksche Vergadering voorgesteld stedelijk candidaat-lid voornemens was nog

voor de algemeene Vergadering de stad met der woon te verlaten, het voorstel geen gevolg zoude hebben.

XI.

Voor de beide in Oct. e.k. aftredende Bestuurders, de Heeren: VAN DER BOON MESCH en JANSSEN (welke laatste tijdelijk een tusschentijds afgetreden Bestuurder vervangen had), zijn uit twee voorgedragen dubbeltallen gekozen de HH.: JANSSEN en RUTGERS. Voor de volgens de wet dit jaar aftredende Penningmeester en Secretaris, zijn, op dezelfde wijze, bij herkiezing benoemd: voor de eerste betrekking de Heer LA LAU, voor de laatste de Heer BODEL NYENHUIS.

Nadat de Voorzitter nog herinnerd had aan de opwekking vervat in het slot van den Brief van Beschrijving, - om de leden voortdurend uitdrukkelijk te verzoeken en op te wekken, om de vruchten hunner letteroefeningen in de vakken, tot deze Maatschappij behorende, aan haar te willen mededeelen, om of voor de Werken der Maatschappij, of bij de Vergaderingen, 't zij openbare of bijzondere, te kunnen strekken, - is de Vergadering gesloten.

(geteekend)

A.H. V.D. BOON MESCH,
Voorzitter.

Levensberigten der in dit jaar afgestorvene medeleden.

Levensbericht van Mr. Barthold Henrik Lulofs.

In M^r. BARTHOLD HENRIK LULOFS, overleden op den 20 Junij dezes jaars te Groningen, heeft de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde een Medelid verloren, hetwelk, zoo eenig ander, harer waardig was. Hij werd geboren te Zutphen den 22 Maart 1787. Zijn vader, M^r. JOHAN LULOFS, van wege regtschapenheid en godvrucht niet minder, dan om verstand en kunde geacht, bekleedde laatst eene plaats in het Wetgevend Ligchaam. Zijne moeder, CONSTANTIA WILHELMINA DRIJFHOUT, was de dochter van ABRAHAM JACOB DRIJFHOUT, in leven A.L.M. Phil. Doctor en Hoogleeraar in de Wijsbegeerte aan de Hoogeschool te Harderwijk. Reeds als knaap onderscheidde zich LULOFS door buitengemeen leerlust en ijver en openbaarde al spoedig gaven, die bij eene gelukkige ontwikkeling eenen uitstekenden man in hem deden verwachten. De beoefening der klassieke letteren trok hem, onder de leiding van PETRUS KOYMAN, Conrector, en PETRUS GRIENT DREUX, Rector aan de Latijnsche scholen te Zutphen, beide den titel van Professor voerende en van wie de laatste door dichterlijk gevoel en welsprekendheid uitmuntte, al spoedig aan, en droeg veel bij, om, behalve de zucht voor taalstudie, ook die voor poëzij en uiterlijke voordragt bij LULOFS op te wekken, welke te zamen de Muzen geworden zijn, aan wie hij op rijper leeftijd bij voorkeur zijne offers bragt.

In hetzelfde jaar, waarin hij zijnen waardigen vader verloor, het jaar 1804, betrok hij de Hoogeschool, en koos zich die

van Groningen uit, omdat zijne moei van moeders zijde, vrouwe JUDITH HELENA DRIJFHOUT, gehuwd was met den beroemde HERMAN MUNTINGHE, het sieraad van de orde der Godgeleerdheid aan gemelde Akademie. Vooraf was hij, na eene met belangstelling genotene opleiding, eerst van WILHELM BROES, later van CLAUDIUS HENRICUS VAN HERWERDEN, beiden zijne aanverwanten, predikanten in der tijd te Zutphen, als lidmaat der Hervormde kerk aangenomen.

Slechts vier jaren vertoefde LULOFS aan de Hoogeschool, maar maakte zich dien korten tijd uitstekend te nutte. Hij had zich voor de Regtsgeleerde wetenschap bestemd, maar werd niet minder, dan door deze, door de Wijsbegeerte aangetrokken. In 1805 stichtte hij met zijne vrienden TH. VAN SWINDEREN, thans nog Hoogleeraar in de Natuurlijke Historie te Groningen, G. DE WAL, als Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid, ten jare 1833 aldaar overleden, en W.R.J. DE SITTER, in leven Predikant bij de Hervormden te Bellingwolde, een Gezelschap, ten titel voerende: *veritas et officium*, voornamelijk aan het onderzoek der toen hooggevierde Critische Wijsbegeerte gewijd. Uit eene rede, later door LULOFS, bij het begin van een Akademiejaar gehouden, en van wier copie of uittreksel aan steller dezes inzage werd vergund, verneemt men, welk een prijs de drie laatstgenoemde jongelingen - de Spreker wel niet het minst - op eene juiste en grondige kennismaking met de Kantiaansche Philosophie stelden, en hoe gelukkig zij waren, toen zij, onbedrevenen, in hunnen eerstgenoemden ouderen vriend, eenen leidsman door dezen doolhof vonden, wien zij met begeerige schreden volgden, om spoedig hem min of meer op zijde te streven, om uit de bedenkingen, door hen geopperd, uit de inzigten, door hen geopend, wel ras te bewijzen, dat zij zelfstandig volgden en uit eigene oogen zagen. Moesten wij niet vreezen, te uitvoerig te zullen worden, het zou belangrijk zijn, uit de nog bestaande lijst van Verhandelingen, in dat Gezelschap gehouden, of van andere schriftelijke stukken, daarin geleverd, aan

te toonen, hoedanigen ontwikkelingsgang LULOFS geest daarbij genomen heeft. Nu moeten wij ons vergenoegen met optemerken, dat tot dit Gezelschap welhaast nog andere voortreffelijke jongelingen uit verschillende vakken van studie toetra-traden, terwijl hetzelfde meer en meer het brandpunt werd van al de wetenschappelijke oefeningen dezer jongelieden, buiten het eigenlijk hoofdvak, dat zich ieder gekozen had. Hier werden werken van in- en buitenlandsche schrijvers, vooral zoo zij op het Kantianisme betrekking hadden, gelezen en beoordeeld. Hier werden werken van smaak te berde gebragt, en de schoonste plaatsen er uit medegedeeld. Hier werd al, wat het gevoel voor het ware, het goede en schoone kan opwekken en bevorderen, uitgestort, en een edele zin met volle zelfbewustheid nagestreefd.

Men mag het dan ook ongetwijfeld als vrucht dezer oefeningen beschouwen, wanneer LULOFS van de Akademie afscheid nam met eene Dissertatie *over de Vrijheid*, waarin hij op dit belangrijk punt, de beginselen van den Koningsberger Wijsgeer met die der Regtswetenschap zocht overeen te brengen, en bewijzen gaf, zoowel van zijne kennis vooral van de gezegde Philosophie, als ook van zijn poëtisch gevoel, van dien eerbied voor het heilige, die hem steeds bezielde, en van die ingewortelde zucht voor vrijheid op het zedelijke levensgebied, welke het onderwerp zijner Verhandeling uitmaakte, en een kenmerkende trek van zijn karakter bleef tot aan zijn jongsten ademtogt.

Maar wij loopen ons zelve verre vooruit, daar wij, reeds terstond bij de vermelding van LULOFS Akademische oefeningen, de mannen hadden behooren te noemen, onder wie hij zijne studiën voltooide. Het waren de beroemde namen van JOHANNES RUARDI, bij wien de overledene de lessen over Grieksche en Romeinsche letterkunde bijwoonde, van HERMAN BOSSCHA, wien hij de algemeene en Vaderlandsche geschiedenis, benevens het vak van Oudheden hoorde voordragen, van CORNELIS DE WAAL, die de Wijsbegeerte onderwees, van

SEERP GRATAMA eindelijk en ALBERT JACOB DUYMAER VAN TWIST, die zijne leidslieden op het veld der Regtsgeleerde wetenschap waren. Waarbij niet vergeten moet worden, hoeveel hij aan het dagelijksch verkeer ten huize van zijnen Behuwdoom MUNTINGHE te danken had, eenen zoo veelzijdig gevormden man, en die eene niet gewone gave van mededeeling uit den rijken voorraad zijner geleerdheid, vooral ook voor jongelieden, bezat.

Van de Hoogeschool keerde LULOFS in zijne vaderstad terug, waar hij bij de Schepensbank als pleitbezorger optrad, maar in deze werkzaamheid, met zijn wetenschappelijken en poëtischen aanleg weinig strookende, luttel behagen vond, weshalve hij haar in het jaar 1811 met die van *Substitut du Procureur-Impérial*, later Substituut Officier, verwisselde. - Hij had reeds als Student meermalen de lier besnaard, wanneer het een *vaarwel* aan vertrekkende Akademiëvrienden gold, hij vond maar al te ras gelegenheid, een ander *vaarwel* aan eenen boezemvriend toe te roepen. JAN JACOB MODDERMAN, met wien hij pas, in gezelschap van andere vrienden, van eene belangrijke Duitsche reis was teruggekeerd, hij, het sieraad eens der Groningsche, gelijk toen der Utrechtsche Hoogeschool, ontviel aan het vaderland en de vriendschap te smartelijk en te onverwacht, dan dat zijn aandenken niet door een plechtig lijkfeest te Groningen, zou gevierd zijn, waarbij de Heer VAN SWINDEREN als Redenaar en LULOFS als Dichter optraden¹⁾. De gezegde reis gaf tot de bekende *Brieven* aanleiding, in twee deelen in het licht verschenen, waaraan LULOFS ook zijn bijzonder aandeel had, gelijk aan den dichterlijken toon van velen en zekeren luimigen trant, die hem reeds vroeg eigen was, ofschoon ze ook zijne onderteekening niet dragen, bij sommige derzelve genoeg merkbaar is. Meer dan

1) Zie: *Ter Gedachtenis van JAN JACOB MODDERMAN, door zijne vrienden THEODORUS VAN SWINDEREN en BARTHOLD HENRIK LULOFS*. Groningen 1809.

één Dichtstukje van zijne hand siert dezen Bundel¹⁾. Dat hij onder de beslomming der Regtspraktijk de Muzen niet vergat, bewees zijne keurige vertaling in proza der Idylle van JOHANN HENRICH VOSS, *de Louize*; een werk, dat hij waarlijk niet, gelijk hij wel eens deed, onder de zonden zijner jeugd behoefde te tellen²⁾. De Brieven waarvan wij spraken, beleefden een herdruk, ja werden in het hoogduitsch vertaald. Geen wonder, dat onze Ontslapene, die inmiddels, vooral sedert het herboren volksbestaan in 1813, de studie onzer moedertaal en der met haar verwante taaltakken zich tot eene lievelingsbezigheid had gemaakt, en daarvan in onderscheiden opstellen, in Tijdschriften geplaatst, de bewijzen gegeven had, geen wonder, zeggen wij, dat hij ook inzonderheid bij de nieuw op te rigten leerstoelen voor Nederlandsche taal en welsprekendheid in aanmerking kwam, en hem die te Groningen door Z.M. WILLEM I in 1815 werd opgedragen.

LULOFS aanvaardde zijnen post in November van dat jaar met eene redevoering *over de noodzakelijkheid van de beoefening der eigene Taal en Letterkunde voor de zelfstandigheid en den roem eener Natie*; een onderwerp, welks keuze voorzeker genoeg bewees, hoe de jonge Hoogleraar het belang en het doel zijner betrekking, in verband met de behoefte van het nieuwe volksleven, had weten op te vatten en te waarden. Het spreekt overigens van zelve, dat een levensberigt, zoo beknopt, als het onderhavige zijn moet, geene beoordeeling van deze Redevoering, noch van eenige van 's mans werken toelaat. Het is ook een berigt, niet een oordeel, dat wij hebben te geven. Wij willen alleen te dezer gelegenheid dit zeggen, dat LULOFS' naam eene treurige befaamdheid in den strijd met Recensenten verkreeg, die hem menig bitter oogenblik van zijn leven kostte, en, geheel onverdiend of niet, van zijne zijde

- 1) *Brieven, geschreven op eene wandeling door een gedeelte van Duitschland en Holland, in den zomer van 1809*. Twee deelen. Groningen 1810.
- 2) Uitgekomen te Groningen in 1810.

ook vooral door die prikkelbaarheid van bloedmenging werd uitgelokt, welke hem aan aanvallen bloot stelde, die hij, de omtrent anderen zoo edelmoedige, tot de huldiging van anderer verdiensten zoo gereede man, overigens minder, dan vele anderen had behooren te ondergaan. Zeker is het, dat de eerste schok van dezen aard, welken hij te verduren had, hem aanleiding gaf tot het schrijven der bijtendste satyres, die ooit uit iemands pen gekomen zijn, en dat wij daaraan ook de mededeeling van een zijner schoonste Gedichten, *de Nemesis*, te danken hebben¹⁾.

LULOFS huwde den 16 Mei 1816 te Leeuwarden met Vrouwe IJPKJE RINSKE BREDa, een engel in beminnelijke zachtheid en liefstaligheid, eene reine vrouw, zoo eenige andere, aan wier deugden SPANDAW in de tweede uitgave zijner *Vrouwen* eenige schoone regels wijdde; van wie hij, onder anderen, durfde zingen:

‘Ja, werd er hier benêen ooit zuivre deugd gevonden,
Dan was *zij* zonder smet, dan was *zij* zonder zonden.’

Slechts anderhalf jaar mogt LULOFS deze dierbare gade bezitten. Zij bezweek aan eene uitterende ziekte den 15 November 1818, tweeëntwintig jaren oud. Het kind, dat zij haren echtgenoot geschonken had, was der moeder reeds eenige maanden naar betere oorden vooruitgereisd. Wat wonder, zoo de beroofde man en vader in gevoelvolle zangen zijne dierbare dooden beweende²⁾? - Intusschen stoorden deze herhaalde, elkander zoo ras opvolgende verliezen zijne werkzaamheid ten behoeve der tem toevertrouwde Akademische jongelingschap weinig of niet. Hij besteedde aan hare opleiding onverdeeld zijne krachten. Daartoe strekten zijne voorlezingen, zoo wel over de

- 1) Zie *Bloedverkoeling of Distelkransje* enz. Groningen 1817. En: *Een handvol Hulstloofbladeren* enz. ald.
- 2) *Uitboezemingen bij de ziekte en het overlijden van ons teedergeliefd eenigst kindje* enz. Groningen 1818. *Bij den dood en ter gedachtenis mijner teederbeminde gade* enz. Groningen 1818.

Nederlandsche Spraakkunst, volgens WEILAND, als ook die over de Nederlandsche Redekunst, waarbij hij in hetzelfde uur, waarin hij de Spraakkunst voordroeg, tevens Voorlezingen over de Geschiedenis der Nederduitsche Taal- en Letterkunde, in verband met de stamverwante hoogduitsche, zoo oudere als latere, voegde. Door stijloefeningen zocht hij de aankomende, gelijk door declameeroefeningen de verder gevorderde, studenten te vormen, bij welke laatste oefeningen het nauwelijks behoeft te worden opgemerkt, hoe zijn uitstekend voorbeeld velen tot grooten ijver voor de schoone kunst der uiterlijke welsprekendheid ontvlamde. Soms liet hij uitgewerkte opstellen, door de leerlingen zelve vervaardigd, en waarin de meester slechts een teregtwijzenden blik geworpen had, in het openbaar, onder zijne voorzitting uitspreken; en het is niet te zeggen, welk eene aanmoediging ook deze oefening, ten aanhooren van een groot deel der Akademische jongelingschap en van eene kroon van Hoogleeraren en andere mannen van kennis en smaak gehouden, menigen jeugdigen beoefenaar der fraaije letteren schonk.

Onze LULOFS zag al ras, dat het niet genoeg zou zijn, in zijne gehoorzaal den lust voor vaderlandsche Letterkunde en Welsprekendheid op te wekken, maar dat hij daartoe ook bij geschrifte behoorde werkzaam te zijn. Ten dien einde zond hij in 1819 zijne *Schets van een overzicht der Duitsche taal of der Germaansche taaltakken, in derzelver oorsprong en tegenwoordige verdeeling* enz. in het licht, daarbij zoowel de bevordering van Nederduitsche taalkennis voor het algemeen, als ook met name voor zijne studenten bedoelende. Dit geschrift was ook, blijkens het voorberigt, inzonderheid eene vrucht van den vernieuwden ijver, met welchen zich de Hoogleeraar, na den dood van gade en kind, aan de wetenschap had gewijd, in wier beoefening hij getuigt, bij 'de herinnering aan vervlogene echtgeneugten, menigwerf alleen eenige verstrooiing en vergetelheid van hartzeer' gevonden te hebben. Getuigt dit letterkundig gewrocht van niet gewone bekendheid

op eenen dusverre in ons Vaderland, voor de oogen van het publiek althans, nog weinig bearbeidden bodem, het legde een schoon bewijs tevens af van des Schrijvers tact, om een schijnbaar dor en droog onderwerp zoo te behandelen, dat de lezer hem met genoegen volgen kon, en door de levendige en aanschouwelijke voorstelling somtijds zelfs onwillekeurig werd geboeid en weggesleept.

Reeds in het jaar 1820 verscheen LULOFS met een nieuw werk voor zijne leerlingen: *Nederlandsche Redekunst, of Grondbeginselen van Stijl en Welsprekendheid voor Nederlanders*, hetwelk hij van nu af in zijne lessen over dezelve regelmatig ten grondslag legde. In 1831 was een tweede druk, door den schrijver herzien, hiervan noodig geworden. In 1821 hield hij, in verband met de redevoeringen, welke zijne leerlingen nu en dan onder hem uitspraken, zijne rede *over den omvang en de uitgebreidheid van het vak der Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid*, welke hij ook door den druk verkrijgbaar stelde. In het volgende jaar verschenen *Akademische Voorlezingen over eenige paragrafen der Nederlandsche Redekunst, welke over de vinding in de Welsprekendheid, naar de denkbeelden der ouden, handelen*. Ten jare 1823 gaf hij een geschrift *over Nederlandsche spraakkunst, stijl en letterkennis; als voorbereiding voor de Redekunst of Welsprekendheidsleer*; welk werk een *tweeden, overgezien en verbeterden druk* in 1831 beleefde. Intusschen had LULOFS' Muze ook niet stilgezeten. Het overlijden van zijnen Leermeester DUYMAER, VAN TWIST en dat van BORGER, beide in hetzelfde jaar 1820, zoo ontijdig, gelijk de mensch zegt, ten grave gesleept, had hem tot treurzangen gewekt. Desgelijks in 1823 het afsterven van zijnen behuwd-oom, MUNTINGHE¹⁾. In het eerstgenoemde jaar was

1) Zie: *Een paar Dichtregelen op den dood van den Hoogleraar E.A. BORGER* enz. Groningen 1820; *Bij het overlijden van mijnen waardigen ambtgenoot enz. den Hoogleraar A.J. DUYMAER VAN TWIST*. Groningen 1820; *Lijkkrans bij den dood van mijnen waardigen oom HERMAN MUNTINGHE, Doctor in de Godgeleerdheid* enz. Groningen 1824.

reeds, iets vroeger, het, met grooten bijval, tijdens de uitvoering in Groningen ontvangen gedicht, *de Watersnood* in het licht verschenen, en in 1822 zag men zijne *Avondmijmering, historisch wijsgeerig leerdicht over de vergankelijkheid van den luister der volkeren, in tegenoverstelling van het onvergankelijke in den luister der Natuur* - gelijk hij hetzelfde omschreef - de pers verlaten. Dit genoot de eer eener hoogduitsche vertaling van den heer G.W. VAN BUEREN uit Emden. Tijdens de komst van Z.M. den Koning in 1823 te Groningen schonk LULOFS hem een *Welkomstgroet*¹⁾. Van tijd tot tijd verrijkte hij voorts met dichtstukjes verschillende Almanakken en Tijdschriften, inzonderheid den Nederlandschen Muzenalmanak. Onder dezelve verdient de vermelding *de Oostindievaart*, waarin de Dichter de gansche heen- en thuisreize van den Oostindischen zeeman met levendigheid en echt dichterlijke opvatting geteekend heeft. Soms beproefde hij ook zijne krachten in uitheemsche talen, gelijk daarvan zijn fransch gedicht: *Ossian à l'étoile du soir*, en zijn hoogduitsch vers: *der Sturm der blinden Leidenschaft*, beiden in den *Recensent ook der Recensenten* geplaatst, de bewijzen zijn. Het laatste werd met grooten lof in het *Elberfelder Unterhaltungsblatt* van 21 April 1822 opgenomen. De hoogduitsche poëzij had LULOFS al vroeg bijzonder aangetrokken. Geen wonder, dat hij zijn dichttalent in de vertaling van hoogduitsche verzen meermalen beproefde. Hij waagde zich daarbij juist niet aan de gemakkelijksten, maar toonde door zijne overbrenging, onder anderen, van SCHILLERS *Taucher, die Kraniche des Ibicus, der Kampf mit dem Drachen*, niet alleen, hoe volkomen hij de hoogduitsche taal verstond - want dat zou zeer weinig gezegd zijn - maar ook hoe hij zijne eigene wist te kneden en te buigen, om de moeilijkste, de uitgewerkte en schilderachtigste beschrijvingen van den vreemden Dichter in gespierde en

1) *Welkomstgroet aan Z.M. enz.* Groningen 1823.

tevens vloeiende verzen weder te geven, zoodat men, bij die *coupletten*, waar het op kracht van taal en juistheid van uitdrukking inzonderheid aankwam, in der daad weinig of niets bij de vertaling verloren, ja somtijds zelfs gewonnen heeft. Hij was over 't geheel een meester in 't vertalen, ook in proza, gelijk zijne collegiën daarvan ook ten bewijze verstrekten, waar hij menigmaal de schoonste brokstukken uit Redenaars of Dichters van vroegeren of lateren tijd in ongebonden stijl getrouw en sierlijk wedergaf. In een *fragment over de doodstraf naar VICTOR HUGO* en in de *zamenspraken van DESIDERIUS ERASMUS*, ten jare 1840 van de pers gekomen, heeft hij van diezelfde gaven schoone proeven gegeven. - Overigens, wat nog de straks genoemde vertolkingen uit het hoogduitsch in dichtmaat betreft, men moest den talentvollen man die stukken dan ook zelven hooren voordragen, om al de schoonheid en voortreffelijkheid er van te gevoelen. LULOFS had ongetwijfeld een orgaan zoo als weinigen, en voegde daarbij eene oefening, welke de gave der natuur tot eene hooge volmaaktheid had opgevoerd. Hij mogt, in zoo verre, voor zijnen leerstoel als geboren heeten. 's Mans voordragt moest wel jongelingen, die daarvoor aanleg bezaten, in edelen naijver ontvonken, en, daar hij, zelve alles behalve oppervlakkig, ook niet naliet, zijne leerlingen gedurig op den Redenaar, dien CICERO teekent, den in alle wetenschap en kunst ervaren man te wijzen, zoo werden ook daardoor zijne kweekelingen van alle bloote uiterlijkheid en schitterende onbeduidendheid afgeschrikt, en tot eene grondige beoefening der letteren, met het oog op hunne toekomstige oratorische loopbaan, opgewekt en aangespoord. LULOFS' eigene redenaarsgave - dat wij niet verzuimen, dit hier op te merken - werd nog door zijn talent voor den zang verhoogd, waarin hij, gelijk hij over het geheel een vurig beminnaar van zang en toonkunst beide was, volgens het oordeel van deskundigen, het vooral niet minder ver, dan in de zoogenaamde *declamatie* gebragt had. Zijn goede tact voor de muziek maakte het hem ook mogelijk,

zoogenaamde *declamatoriën*, in Duitschland sedert jaren zeer gezocht, maar in ons Vaderland tot dus verre nog onbekend, hier in te voeren. Voortreffelijk droeg hij, onder begeleiding van een kleiner of grooter orchest, dichtstukken, als SCHILLERS *Gang nach den Eisenhammer*, KÖRNER'S *Lützows wilde Jagd*, HELMERS aanhef van den derden zang der *Hollandsche natie*, onder meer anderen, voor, waarbij hij telkens de toejuicing van een talrijk publiek inoogste. Hij maakte daarvan, bij die gelegenheden, eene eigene studie, gelijk men hemzelven daarover het een en ander in zijn jongst verschenen werk over de *Declamatie* kan hooren zeggen. Niet alleen in Groningen trad hij met zijn weergâloos talent van spreken, 't zij in gebundene, 't zij in ongebondene rede, op, maar ook Leeuwarden, Amsterdam, Rotterdam hoorden hem, als hij soms in de wintervacantie tot de vervulling eener spreekbeurt door een of ander Genootschap was uitgenoodigd. Meermalen besteedde hij volgaarne zijn kunsttalent ten behoeve van ongelukkigen, in een strengen winter b.v. of bij andere voorkomende rampspoedige gelegenheden. - Het groot belang eener goede uiterlijke voordragt en haar naauwen zamenhang met den inhoud der rede stelde hij overtuigend en welsprekend in de Redevoering in het licht, welke hij, bij het nederleggen van zijn ambt, als Rector Magnificus, hield. Dat hij niet alleen in het hollandsch, maar ook in het latijn de gave bezat van zich schoon uittedrukken, bewees hij door dit stuk¹⁾.

Ten jare 1824 hadden LULOFS uiterlijke omstandigheden eene groote verandering ondergaan, daar hij op den 11 Januarij van dat jaar zich andermaal in den echt verhand. Het was te 's Hage met JOHANNA JACOBA CLARA HANEGRAEFF, met wie hij tot aan zijnen dood gelukkig vereenigd was, en die hem een zestal kinderen schonk, allen tot hiertoe in leven. Hij

1) Zie *Oratio de Eloquentiae exterioris, quam vocant, interiorisque consensu* etc. Jaarboeken der Hoogeschool van 1838-1839.

werd echter door het nu op nieuw voor hem geopend huisselijk genot van zijne letterkundige studiën en werkzaamheden weinig afgetrokken, gelijk reeds de straks vermelde herziene en verbeterde drukken van twee Handboeken daarvan ten bewijze verstrekken kunnen. Overigens sprak hij in 1826 eenige *vlugtige woorden over Nederlandsche taalzuivering en taalverrijking, inzonderheid ook met opzigt tot hetgeen de nieuwe wetboeken daartoe* - zoo noemde hij het op den titel - *kunnen en zullen bijdragen*. Toonde hij alzoo het verder afgelegene, maar eenigzins tot zijn vak behoorende, aan zijne beschouwing niet te laten ontgaan, geen wonder, dat hij, toen er straks in 1828 *projecten* omtrent het Hooger onderwijs, dat hem zoo na aanging, opkwamen, welke hem niet behaagden, hij aanstonds, schoon nameloos, daartegen te velde trok. Men had echter in *Jan de Schreeuwer*¹⁾ al spoedig den waren man herkend, gelijk LULOFS zich zelden onder een vreemden naam of geheele anonymiteit verbergen kon, dewijl zijn stijl eene eigenaardige levendigheid en aanschouwelijkheid, ook wel zekere breedsprakigheid had, en hij zich niet onthouden kon, van telkens plaatsen uit oudere en nieuwere Schrijvers aantehalen, welke hem, bij den uitgebreiden schat zijner geleerdheid, en een hoogst gelukkig geheugen - want hij teekende, voor zoo verre ons bewust is, niets van dien aard op, en maakte over 't geheel weinig werk van *adversaria* - gemakkelijk en overvloedig ten dienste stonden. Zoo afgetrokken hij vaak zijn mogt, een bekende eigenschap van Geleerden en vooral van Dichters, nam hij aan het werkelijke leven, wij bedoelen het publieke, niet het huisselijke, daarin mengde hij zich weinig en leefde er vaak geheel als buiten - aan het werkelijke, publieke leven nam hij grootelijks deel; en daar hij een zeer *productief* vermogen bezat en eene ongemeene vlugheid om de pen te voeren, zoo stonden er jaren achtereen opstellen van

1) *Gedachten van JAN DE SCHREEUWER, over het Hooger Onderwijs*. Groningen 1828.

zijne hand, nu over deze, dan over die omstandigheid, soms wel eens wat ver van zijn werking verwijderd, naamloos of met bekende letters, of ook met zijnen naam, in het Groninger Dagblad. Die stukken berokkenden hem somtijds moeilijkheden, omdat ze vaak te geestig en te puntig waren om niet doel te treffen, en daardoor dezen of genen te kwetsen. Sommige derzelve verwierven hem hoogen lof, vooral wanneer het zulken waren, die de vermelding van eenen overledene van naam, eenen ambtgenoot of vriend golden, waarbij LULOFS altijd aan welverworvene verdiensten regt deed wedervaren, en het hem eene behoefte was, eene hulde aan den Ontslapene te brengen. Zijnen, onvergetelijken zoo vroeg weggerukten ambtgenoot VAN LIMBURG BROUWER, om maar één voorbeeld te noemen, schetste hij volkomen naar waarheid en waarde in de kolommen der gezegde Courant.

Bij de hem eigene gave van spreken, was het niet vreemd, zoo LULOFS ter gelegenheid van buitengewone en plegtige feestvieringen doorgaans werd uitgenoodigd, het woord in het openbaar te voeren. Zoo hield hij in de Nieuwe Kerk te Groningen, de ook in druk verschenen *Gedenkrede op wijlen den Hoogleraar H.D. GUYOT, Stichter van het Instituut voor Doofstommen*¹⁾, en een jaar later sprak hij eenige *korte Dichtregelen uit, bij het ontblooten en plegtig inwijden van het Gedenkteeken* tot GUYOTS eere, nevens het Verslag der Commissie insgelijks uitgegeven²⁾. De studenten der Groningsche Hoogeschool, uit het tijdperk van 1801 tot 1810, op den 1sten Junij 1830 feestelijk te Groningen zamengekomen, hadden ook hem tot hunnen Redenaar uitgekozen³⁾, en zoowel bij het te velde trekken der studenten van Groningen en Franeker in datzelfde jaar, als bij hunne zegevierende terugkomst een jaar later, was het LULOFS, die van de pui van het Raadhuis, hun

1) Groningen 1828.

2) Groningen 1829.

3) *Feestrede*, enz. Groningen 1830.

in dichtmaat toesprak; eene plegtigheid, die bij het heengaan door het overreiken van het vaandel, door de Groningsche jufferschap vervaardigd, werd verhoogd, en bij het terugkeeren door het bekransen der vaan door de hand dier jonkvrouwen¹⁾. Ook vroeger, in 1819, was LULOFS als Dichter opgetreden bij het vijf-en-twintigjarig feest van het Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, waarbij wijlen de Heer en Mr. H.O. Feith redenaar was; terwijl dezelfde mannen èn bij het vijftigjarig jubelfeest der Maatschappij, èn op het eeuwgetijde van het Groningsche Departement zich desgelijks hooren lieten. Alle deze drie Gedichten van LULOFS werden door den druk verkrijgbaar gesteld.

Wij keeren intusscheu tot zijne meer eigenlijk gezegd wetenschappelijke werkzaamheden terug, en willen dan niet verzuimen op te merken, dat reeds in het jaar 1816 de Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen de Lofrede op Prins WILLEM I van Oranje, door den Hoogleraar, als beantwoording eener prijsvraag ingezonden, met goud had bekroond. Handhaafde alzoo LULOFS den roem van hem, dien het Vaderland steeds als Vader blijft vereeren, tegen de aanrandingen van den vreemdeling verdedigde hij onze Letterkunde in zijne *Toelichtingen en Bedenkingen op John Bowring's aanwerkingen over sommigen onzer oudere en nieuwere Dichters, Redenaren en andere Schrijvers*²⁾. Hem mislukte de poging, welke hij in 1830 in 't werk stelde, om door het geven van *drie proeven van opheldering over J. van Vondel*, de natie tot de intekening op eene *met doorlopende aanmerkingen voorzien uitgave* van eenige der voornaamste van *Vondels werken* uit te lokken; eene poging, die zeker ook daarom vooral schipbreuk leed, dewijl de Belgische opstand den lust tot begunstiging van

- 1) Zie: *Een paar Dichtregelen, uitgesproken op de groote markt te Groningen, bij het te velde trekken der HH. Studenten*, enz. En: *Dichtregelen terzelfder plaats uitgesproken bij hunne terugkomst in 1831.*
- 2) Groningen 1829.

letterkundige ondernemingen verdoofde; schoon de proeve zelve in het eigen jaar 1830 een tweeden druk aanschouwde. Later in 1838 hervatte LULOFS op veel kleiner schaal het, met groot leedwezen door hem opgegeven werk, daar hij eene bloemlezing uit Vondels kleinere gedichten, voorzien van omschrijvingen en gelijklopende plaatsen in het licht zond; welk geschrift hij liet voorafgaan door een Gedicht ter eere des grooten zangers, in het Koninklijk-Nederlandsch Instituut voorgedragen¹⁾. Had hij de prachuitgave van VONDEL, welke de natie thans van de hand des heeren VAN LENNEP verwacht, mogen beleven, hij zou ongetwijfeld aan de uitnoodiging van den uitgever, om er toe mede te werken, gaarne hebben voldaan. Nu kon hij, door ziekte en zwakheid, van die noodiging zelfs geen kennis nemen.

Op verschillende tijdstippen zag men gewrochten van zijnen werkzamen geest in het licht verschijnen, die alle er van getuigen hoe LULOFS wetenschappelijk streven daarnaar bleef uitgaan, dat hij voor zijne leerlingen nuttig mogt zijn. Uit dit oogpunt moeten beoordeeld worden zijne *Gronden der Nederlandsche woordafleidkunde*, waarbij hij, volgens den titel, ook de behoeften van Schoolonderwijzers inzonderheid op het oog had²⁾. Voorts zijne *Kakographie*³⁾; zijn *Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche Letterkunde*⁴⁾; van welke laatste tegen zekere recensie een soort van verweerschrift verscheen in de *Verhandeling over den tijd van den regten aanvang en vroegsten bloei onzer bepaaldelijk gesegde Nederlandsche Letterkunde*⁵⁾. Ook zelfs buiten zijn bepaald vak van onderwijs wilde hij de studerende jongelingschap dienen, blijkens *het kort overzigt van de geschiedenis der Nederlanden (met name de*

1) Zie: J. VAN DEN VONDEL, *in eenige zijner Gedichten enz. opgehelderd enz.* 1838.

2) Groningen 1838.

3) Groningen 1841.

4) Groningen 1845.

5) Ald. 1847.

*Noord-Nederlanden) van den vroegsten tot den tegenwoordigen tijd*¹⁾. Wel toonde hij door dit werk, hoe volkomen hij berekend was om, na het overlijden van zijnen ambtgenoot, den Hoogleraar MEIJER, de lessen over de Vaderlandsche Geschiedenis op zich te nemen, welke hij echter, door toenemende ziekelijkheid, slechts korten tijd heeft kunnen vervullen. Zijn lievelingsvak, de Declamatie, heeft hij nog in het voorlaatste jaar zijns levens uitvoerig behandeld in een Geschrift²⁾, dat door allen, die op zijne werken prijs stellen, niet het minst voortreffelijke wordt geacht. Zijne belesenheid in al wat tot het vak der fraaije letteren en dergelijke betrekking heeft, had hij nog ten overvloede door de *Aanteekeningen* bewezen, met welke hij, van 1832-1837, eene nieuwe uitgave van *Blair's lessen over de Redekunst* in het licht zond, gelijk van diezelfde belesenheid ook zijn *Reistogtje naar Hamburg*, in twee deelen, in de jaren 1827 en 1828 van de pers gekomen - zijne *olla podrida*, zoo als hij, om het wel eens wat bont door een gemengde, dat dit werk bevatte, het boertenderwijs plagt te noemen - getuigenis heeft afgelegd. LULOFS was een reiziger in zijn hart, vooral naar schoone oorden, waar de natuur hem aanlokte. Hij kon met dat genot dweepen, en kende door zijn dichterlijken aanleg, geen gelukkiger dagen, dan die hij in het stoute Hartsgebergte, aan de lagchende boorden des Rijns, of in Badens verrukkelijk dal mogt doorbrengen. Van het laatste kan dan ook zijne *Reis* daar henen, die in 1834 het licht zag, tot bewijs verstreken. Hij heeft ook eens Parijs bezocht, waar een kunstzin als de zijne, natuurlijk velerlei voedsel vond.

Onder de mannen, met wie LULOFS zijn gansche leven door op het innigst verbonden was, behoorde Gelderlands on-

1) Groningen 1835-1837.

2) *De Declamatie of de kunst van declameren of reciteren*, enz. Groningen 1848.

sterfelijke zanger, Mr. A.C.W. STARING VAN DEN WILDENBORCH. Geen wonder, dat hij, bij 's mans overlijden, niet kon nalaten, hem een gedenkteeken van hoogachting en vriendschap te stichten, en in een uitvoerig werk STARINGS verdiensten in het licht stelde¹⁾. Over het geheel behoorde onze overledene tot de menschen, die, wij zeiden het straks reeds, in 't voorbijgaan, bij een betamend gevoel van eigenwaarde, anderer verdiensten regt doen wedervaren. Hij sprak van mannen, als BILDERDIJK, hoeveel hij ook in Godsdienst en Staatskunde, ja ook in taalkunde van hem verschilde, van eenen JACOB GRIMM, van KINKER, VAN DER PALM en anderen met waren eerbied. GRIMM noemt hij in de voorrede zijner *Woordafleidkunde*, een *schranderen*, *bovenmenschelijk vlijtigen Geleerde*, een *wonder van taalkunde in Duitschland*. Aan zijne vriendschap met STARING, dat wij dit hier nog even aanstippen, had LULOFS een merkwaardig en fraai Handschrift van MAERLANTS Rijmbijbel en andere Gedichten, na het overlijden zijns vriends, van de weduwe ten geschenke ontvangen, te danken, over hetwelk hij eene uitvoerige en belangrijke mededeeling aan de Tweede Klasse van het Koninklijk Instituut, in hare Werken opgenomen, gedaan heeft. Het was zeker niet meer dan eene betamende hulde aan zijne verdiensten, wanneer hij eerst tot Correspondent, later tot Lid dier Klasse was benoemd, gelijk hij eene soortgelijke hulde van verschillende Letterkundige Genootschappen als te Leiden (1815), te Amsterdam, te Rotterdam, te Rotterdam, te Gent, te Brugge, Athene en elders ontving. Te Groningen was hij lid van het Regtsgeleerd Genootschap *pro excolendo jure patrio* en daarin ijverig werkzaam. Van het Genootschap voor Natuurkundige Wetenschappen was het honorair lidmaatschap hem opgedragen. In dit, even als in

1) *Gelderlands voortreffelijke Dichter, Letter- en Landhuishoudkundige Mr. A.C.W. STARING VAN DEN WILDENBORGH, in zijn leven geschetst* enz. Groningen 1843.

Minerva eene vereeniging voor Teeken-, Bouw- en Zeevaartkunde, desgelijks in *Pictura*, het Schildergenootschap zijner woonplaats, voerde hij somtijds voor een gemengd publiek, en altijd met grooten bijval, het woord.

Wel verdiende LULOFS de eer, hem tijdens het bezoek, 't welk Z.M. WILLEM II in den jare 1841 aan Groningen bragt, te beurt gevallen, dat hij tot Ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw verheven werd. Hij was ongetwijfeld een van die mannen, die meer het Ridderteeken sieren, dan dit hen zelve sieren kan. En zulks niet alleen uithoofde van geleerdheid en talenten, of ook van trouwe aanwending der hem verleende gaven en ijverige waarneming van den hem opgedragen post, maar ook ter zake van karakter en inborst. Wij willen van dit levensberigt geene lofrede maken, en iets, wat daarnaar zweemde, zou allermint in den geest des ontslapenen zijn. Hij was geen man van vele woorden, vooral niet over zich zelve, en maakte, bij alle gevoeligheid voor krenking, op eigenlijk gezegde loftuitingen nimmer bejag. Intusschen behoort het tot ons levensberigt, dat wij hem, dien wij dusverre inzonderheid naar zijne lotgevallen en wetenschappelijke werkzaamheid teekenden, toch ook in enkele trekken van de zijde van zijnen gemoedsaard en innerlijk leven schetsen. 't Is waar, wij hebben een en anderen trek, hiertoe behoorende, reeds tusschen ons tafereel ingeweven, maar kunnen daarmede een schets van LULOFS eigenlijke persoonlijkheid niet voltooid achten. - Hij was, gelijk wij reeds te kennen gaven, zoo als men zegt, een gesloten man. Ook daaraan schrijve men het toe, zoo hij nooit eene zijner lettervruchten, eer hij ze ter perse zond, onder het oog van een bevoegden, hem bevrienden beoordeelaar bragt, gelijk velen plegen; iets, waar door hij zich bij verbetering van hem aangewezen feilen, voor menige onaangenaamheid had kunnen vrijwaren. LULOFS geslotenheid had invloed op zijn maatschappelijk en huisselijk verkeer. Hij kon in den omgang alleraangenaamst zijn, hoogst belangrijk, met ware welsprekendheid over gewigtige onder-

werpen uitweiden, en *sich darhin gehen lassen*, zooals de Duitschers het noemen, zoo dat hij een gezelschap onwillekeurig boeide en medesleepte. Maar hij kon ook uren achtereen in in den uitgezochtsten kring zitten en zwijgen, en niemand, die dan bijna een woord uit hem krijgen kon. Van der jeugd af was hij luimig, en, behalve in de tijden van zijnen huisselijken rouw, toen hij diep was neergedrukt en in de letteren schier zijne eenige verademing vond, werkte ook vooral in vroegere dagen, toen hij de lier nog meer dan later hanteerde, zijne dichterlijke afgetrokkenheid tot vermeerdering der geslotenheid van zijnen inborst mede; terwijl in de laatste jaren van zijn leven daartoe ook veel bijdroeg een telkens terugkeerend podagreus lijden, hetwelk minder op den oogenblik der krankheid zelve hem ingekeerd en somber maakte, dan wel in de tijdperken, welke aan het uitbreken der kwaal vooraf gingen, wanneer, soms weken te voren, de arme man een lijder aan stomme naargeestigheid en diep verborgene zelfkwellung was. Ook op het huisselijk verkeer had dit invloed, en was LULOFS daardoor niet, wat hij als man en vader had kunnen en willen zijn. De opvoeding zijner kinderen, die hij aan zijne echtgenootte geheel in handen liet, behartigde hij echter bij hare afwezigheid getrouw, en liet ook dan, onder anderen, niet na, de gewoonte der moeder op te vatten, om met de kinderen, onder het ontbijt, in den Bijbel te lezen, en over het gelezene met hen te spreken. Eer wij van zijne godsdienstigheid iets meer zeggen, willen wij opmerken, dat die geslotenheid, waarvan wij spraken, alles behalve bij hem uit zelfzucht of onverschilligheid omtrent de dingen buiten hem voortvloeyde. LULOFS was de edelmoedigste mensch van de wereld, die hartelijk deelde in anderer vreugde en leed, het laatste gaarne, zooveel in hem was, verzachtte, welwillend hulpbehoevenden te gemoet kwam, voor zich zelven eigenlijk zeer weinig begeerde, en hoogst spaarzaam was op alles, wat zijnen persoon betrof, gelijk zijne laatste ziekte daarvan, in het gebruik van hem verordende middelen, nog de sprekende bewij-

zen heeft opgeleverd. Hij was een gezworen vijand van alle onrecht, en liet niet na, hiervoor onverholven uit te komen. Uiterst beleefd, en bevreesd de vormen van welvoegelijkheid, zoo als hij die begreep, te verbreken, sprak hij, waar het zijne overtuiging gold, zonder aanzien des persoons, en kon somtijds, bij de slaafsche, niet altijd even opregt gemeende bekrompenheid, waarvan onze dagen op het gebied van Staatskunde en Godsdienst meermalen getuigen waren, in heftige verontwaardiging en edelen toorn ontsteken. Aan beginselen, die men vrijzinnig noemt, van harte toegedaan, was echter niemand warscher, dan hij, van alle overdrijving, en kon hij ook anderer overtuiging met de zijne strijdig regt goed dulden, indien hij slechts van derzelver ongeveinsdheid verzekerd was. Hij had in het godsdienstige zijn eigen standpunt. Aan het kerkelijke leven sloot hij zich weinig aan. De Akademische godsdienstoefeningen bezocht hij trouw, was in den Bijbel geheel t'huis, wist deszelfs waarde, ook vooral uit een aesthetisch oogpunt, regt te schatten, en liet niet na, zijne leerlingen ook daarop opmerkzaam te maken. Zijn laatst uitgegeven werk over Declamatie strekt hiervan als tot een voldingend bewijs. Van alle godsdienstige vertooning had hij een diepen afkeer. Zijn hart was vol van geloof aan een voorzienig Godsbestuur, gelijk dit ongezocht in vele zijner geschriften, ook vooral in die van poëtischen inhoud, zich openbaarde. Had hij het vroeger uitgesproken bij den dood van gade en kind, het troostte en sterkte hem ook in zijne laatste, langdurige, vaak smartelijke krankheid. Naarmate zijn einde naderde, was Christelijke toespraak hem te meer welkom, en vond hij ook, onder anderen, in het door hem meermalen hooggeprezen lied:

Hoe zal 't mij dan, o dan eens zijn?

lafenis voor zijn hart. Innig dankbaar voor iedere bewezene oplettendheid, vooral voor de onvermoeide zorg, hem door eene trouwe gade gewijd, verscheidde hij van hier, nog tot

korten tijd voor zijnen dood belangstelling betoonende in gewigtige aangelegenheden dezes ondermaanschen levens, welke hem in gezonde dagen plagten ter harte te gaan, maar ook zonder weerzin van hier scheidende, om den wil te volgen van Dien, die hem tot een hooger en beter aanzijn opriep, 't welk hij met een ootmoedig vertrouwen op Gods genade inwachtte.

Dr. C.H. VAN HERWERDEN, Chz.

Levensbericht van Mr. Johan Arnold Brand.

Op den 19^{den} Augustus 1849, overleed op zijn buitenverblijf Hoogwerf, onder Loosduinen, de Heer M^r. JOHAN ARNOLD BRAND, President van het Provinciaal Geregts-hof in Zuid-Holland. Hij was uit ouders geboren, gesproten uit en behoorende tot de fatsoenlijkste geslachten; zijn Vader, M^r. CAREL FREDERIK BRAND, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Raad en Rekenmeester der Domeinen, enz. was gehuwd met Vrouwe BARTHOLOMEA HERMANNA BRAAT, en mogt uit zijnen echt, behalve eene dochter, twee zonen erlangen, waarvan de jongste, onze BRAND, ten jare 1786, te 's Gravenhage het licht zag, en niet alleen zijne ouders maar ook zijnen broeder en zuster heeft overleefd. In zijne vroege jeugd reeds genoot hij eene beschaafde opvoeding, werd al spoedig voor de hoogere studiën bestemd en opgeleid, en begaf zich in het begin dezer eeuw naar de Leidsche Hoogeschool, ten einde zich in de Regtsgeleerdheid te bekwamen, en, ofschoon dan ook dit het hoofddoel zijner studiën was en bleef, zoo betoonde hij zich tevens een ijverig beminnaar en beoefenaar der schoone letteren en fraaije wetenschappen. De vriendschap en omgang met zijnen jeugdigen vriend LENS (later als Predikant te 's Gravenhage meer bekend), vuurde zijnen lust in de studie der oude talen en geschiedenis grootelijks aan, en was hem daarbij bevorderlijk, terwijl de welwillende en hem zoo vriendelijk te gemoet komende ontvangst, ten huize van den Hoogleeraar BRUGMANS, en diens leerrijke gesprekken en raad, hem al spoedig tot de beoefening

der Natuurkundige Wetenschappen en Wijsbegeerte bragten; alles met het gelukkig gevolg, dat hij ten jare 1810 bij het verlaten der Hoogeschool, bij twee publieke promotiën op éénen dag werd bevorderd tot Artium Liberalium Magister et Philosophiae Doctor, en tot Juris utriusque Doctor. De titels dezer stukken luiden aldus: *Specimen philosophicum, theses aliquot (75) continens ex variis guae ad philosophiam pertinent disciplinis, selectas*; en *Spec. jurid., theses aliquot (mede 75) exhibens ex nonnullis, quae ad jurisprudentiam faciunt, disciplinis depromtas*.

Zoo gevormd en toegerust trad BRAND in het werkdadig leven op, oefende gedurende ruim 18 jaren te 's Gravenhage als Advokaat de praktijk uit, en menige doorwrochte en welsprekende pleitrede getuigde van zijne regtskennis, scherpzinnigheid, taalkennis en wetenschappelijke vorming; doch zijne levendige en werkzame geest bepaalde zich tot dien werkkring niet alleen; de beoefening der wetenschappen en letteren waren zijne uitspanning. Vele verhandelingen en voorlezingen, zoo van letterkundigen aard, als over geschiedenis en natuurkunde, door hem in de Maatschappij Diligentia, en in het Departement aldaar der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gedaan en gehouden, gaven daarvan de gunstigste blijken, en werd eene daarvan, behelzende een antwoord op de door deze laatste Maatschappij uitgeschreven prijsvraag, *Een nadrukkelijk betoog van de voortreffelijkheid van den mensch*, in hare algemeene vergadering in Oogstmaand 1813, met de gouden medaille bekroond. Niet vreemd dan ook, dat het Natuur- en Scheikundig Genootschap te Groningen hem in 1814 het honorair lidmaatschap opdroeg, en hij in 1820, het lidmaatschap der Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen verwierf.

Inmiddels arbeide hij aan een onderwerp, gekozen uit de Vaderlandsche Geschiedenis, en, hetzelfde voltooid zijnde, onderwierp hij 't vóór de uitgave aan de beoordeeling van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letteren en schoone Kunsten; diens tweede klasse spoorde hem,

onder toezending van een verëerend getuigschrift, tot de uitgave aan; daardoor bemoedigd, gaf hij dan ook in 1827, zijne *Hulde aan de Ruiters* in het licht, een werk, met algemeen genoegen en gunstig ontvangen, en getuigende van zijne warme liefde voor Vaderlandsche letteren en geschiedenis; gelijk hij dan ook in het volgend jaar (1829) zich tot Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde benoemd zag.

De beoefening nu zijner geliefkoosde studiën, verhinderden hem intusschen evenmin als de waarneming van zijne beroepsbezigheden, om ook op andere wijze nuttig te zijn, maar stond hij daarbij, de stad zijner inwoning, jaren lang, en wel tot in 1828 als Lid van den Stedelijken Raad en Lid van den Militie-raad, ten dienste, ja wist tijd te vinden ook die betrekkingen naauwgezet, ijverig en met eere te vervullen, zooals hij vroeger in den jare 1815, bij den toenmaals gevoerden waren vrijheids-strijd, zijne pligten als Luitenant bij het corps Kavallerie der Haagsche Schutterij had volbragt, en mede, krachtens Z.M. besluit van d. 11 Nov. 1817 was vereerd geworden met den gedenkpenning voor degenen, die op d. 17 Nov. 1813 de herleving der Nederlandsche vrijheid gewapenderhand hebben helpen bevorderen.

Had BRAND zich alzoo in dit achttienjarig tijdperk van zijn maatschappelijk leven en bedrijf doen kennen, dan zal het niemand bevreemden, dat hij weldra tot bedieningen bij de Regterlijke magt werd geroepen, en, zal ik hier niet behoeven te vermelden, wat algemeen bekend is, dat hij in 1828 als Officier bij de voormalige Regtbank van eersten aanleg te Leiden optrad, in 1833 tot Raadsheer in het voormalig Hoog Gerechtshof werd benoemd, daarna als zoodanig bij 't Provinciaal Gerechtshof in Holland, werkzaam was, bij de splitsing van dat gewest in het Provinciaal Gerechtshof in Zuid-Holland (1842) als Raadsheer verbleef, tot Vice-President (1839), en eindelijk (Mei 1844) tot President daarin, werd bevorderd. De vervulling van alle deze dikwerf moeilijke betrekkingen namen zijnen meesten en besten tijd weg; hij vervulde die toch met grooten ijver,

kracht en lust en onverdeeld; hij vervulde ze met ernst, scherpzinnigheid, vastheid van karakter, onkreukbare trouw en eerlijkheid (de Ridderorde van den Nederlandschen Leeuw hem in 1831 geschonken, was waarlijk door hem verdiend); krachten en gezondheid spaarde hij niet bij zijne dikwerf zware taak, en dit legde dan ook de zaden der ongesteldheid, welke hem, na veel lijdens, tot droefheid van die hein, wèl kenden, ten grave sleepte.

Mr. P. Buyskes.

Levensbericht van Norbert Cornelissen.

Een nieuw rouwfloers is op 't vaderlandsch kunstaar uitgespreid. De meer dan tachtigjarige NORBERT (of juister EGIDIUS-NORBERTUS) CORNELISSEN is, na vijftig jaren verblijvens in de stad Gent, overleden.

JAN FRANCIS WILLEMS, was de eerste, wiens heilig gebeente de Sint-Amandsberg inwijdde; sedert dien tijd heeft de dood hem te talrijke rustgenooten bezorgd: thans rust ook zijn oude, trouwe vriend, de door hem in 1837 bezongen CORNELISSEN, die reeds in 1812, hem, den laureaat der Fonteinisten, eene schitterende kunstloopbaan voorspelde, niet verre van zijne grafstede.

CORNELISSEN, die onder vier staatsbewinden heeft gebloeid, plooide zijne letteroefeningen, over 't algemeen, naar de strekking die de omstandigheden hem aanprezen: zijn stelsel kwam met Ovidius' regel overeen: *Principibus placuisse, etc.*

Voornamen mannen te behagen,
Ziedaar wat eere weg mag dragen.

Als letterkundige gevormd onder 't fransch bestuur, wist hij zijn gepolijsten stijl eene aardige bevalligheid bij te zetten, die wel eens deed zeggen dat geen Vlaming meerder geest, althans *esprit*, dan hij bezat. Zijn smaak, gelouterd door het vlijtig beoefenen van Homerus, Virgilius en vooral van zijn lievelingsdichter Horatius, wist in zijne schriften, ook van minder belang, de Nederlandsche geleerdheid met de fransche

ligtheid wel eens in een te smelten. De liefhebbers der *littérature savamment légère* zoeken nog met graagte naar het hoofdzakelijk door hem geschrevene *Factum ou Mémoire qui était destiné à être prononcé dans une affaire contentieuse, où il s'agissait de deux têtes, l'une en plâtre et l'autre en marbre* (1802).

Dan, weldra verhief hij zich tot een hooger' letterkundigen stand: de Maatschappij van Schoone Kunsten had hem tot haren Secretaris gekozen, en hij bepaalde zich niet tot de rol van voor haar eene letterkundige Voorzienigheid te zijn; zijne pen werd den belangen aller kunstenaars toegewijd, maar met zoo weinig persoonlijken hoogmoed, dat hij niet aarzelde op den titel der door hem goeddeels geschrevene of verbeterde werken den naam van een zijner kunstvrienden, die meer *savoir faire* dan *savoir* bezat, te laten pronken. Onder deze werken zij 't genoeg het belangrijkste op te noemen: *Annales du Salon de Gand et de l'École moderne des Pays-Bas*, (Gand, 1823), versierd met 93 platen door LE NORMAND. (Zie GOETHALS: *Lectures relatives à l'histoire des sciences en Belgique, II*, 293, die echter niet geheel en al naauwkeurig is. - Zie mede: *Annales Beligiques, XIII*, 153-158). Waarlijk eene zeldzame zelfverloochening!

Talrijk zijn de diensten die hij aan de kunstenaars der, bij ons weder opgestane, schilderschool bewees: zoo bepaalde hij zich niet met aan MATTHEUS VAN BRÉE het onderwerp van: 'Prins WILLEM voor HEMBYZE de ontslaking der staatkundige gevangenen bepleitende' te geven, met de daartoe behoorende inlichtingen; hij schreef er ook 't *libretto* van. Tot in het oneindige schier vermenigvuldigde hij dus zijne letterkundige opofferingen. Als PAUL LOUIS COURRIER, maakte hij geene boeken, maar *brochures*, om bij meerdere verspreiding den kunstenaars milder glorieoogst te doen inzamelen: hij begunstigde aldus met zijne pen een PAELINCK, ODEVAERE MAES, GEIRNAERT, MEULEMEESTER, BRAEMT, enz.

Even als zijn vriend VAN HULTHEM, vielen vooral de klassieke voorstellingen der beeldende kunsten in CORNELISSEN'S

smaak: doorzult met de kennis van de klassieke schrijvers, zullen zijne bespiegelingen over de kunstwerken van dit tijdstip der wedergeboorte van 't klassieke eene eigendommelijke waarde behouden. Dit belette hem niet even ijverig voor de eer der VAN EYCKEN te pleiten.

De man, die met zoo veel scherpzinnigheid begaafd was, had al spoedig, ook onder 't bestuur der meestal slechtbemaskerde fransche taaloverheersching, begrepen wat innig verband er tusschen de beoefening der taal en geschiedenis van Vlaanderen bestond. NAPOLEON had den Gentschen alouden Rederijkers vergunt *den Slag van Friedland* voor België ook in 't Vlaamsch uit te trompetten. CORNELISSEN besloot partij van de plegtige prijsuitreiking te trekken. Eene vroegere reize in Italië, waarover nader, had hem doen nagaan, dat onze oude staat- en letterkundige instellingen niet weinig overeenkomst met degene van dien lande in de middeleeuwen hadden. Hij paste die aanmerking op de Rederijkers en de Artevelden toe in eene Verhandeling bij dien prijskamp gelezen; doch had de voorzorg alles wat den tegenstrever der Romansche staatkunde betrof, hoofdzakelijk in de aantekeningen te behandelen. L'ESPINOY had Ser JACOB VAN ARTEVELDE (zoo hem een liedje van het tijdstip noemt) in zijnen adeldom hersteld; DIERICX had ridderlijk eene speer voor beide Ruwaerts verbroken; maar COENELISSEN dorst, in 1812, toen hij staatsambtenaar was, eene poging aanwenden om de voortdurende miskennis dier Gentenaren te stuiten, en 'de zoenlamp van Ser JACOB weêr te ontsteken. Dit edel besluit, waarin hij ditmaal niet de tijdsomstandigheden, maar de stem van den Vlaamschen bloede raadpleegde, werd de hoofdzaak zijns ganschen levens. Die vaderlandsche zucht, die hem eene eerste plaats onder de wijsgeerige geschiedschrijvers van België verdient, deed hem ook de eer bekomen, om namens een nameloozen vriend (den weldadigen VAN CANEGHEM) het reusachtige bronzen borstbeeld van den Vlaamschen Ruwaert, bij 't vijfde eeuwgetijde van zijn vaderlandsch marteldom, der stede van

Gent te offeren, en, bij die gelegenheid, bleef de vaderlandsche lasthebber niet in gebreke eene kernachtige redevoering te houden.

Wij zagen, dat ook hem het anonieme beviel: menige onpersoonlijke aanval waagde hij, door zulk een sluijer begunstigd. Hij zeide dus te regt: 'Ik heb nooit aan iemand kwaad gedaan, maar menigeen belet te slapen.'

Zijne voorliefde voor HORATIUS, dien hij van buiten kende, en wiens *carpe diem* (zorgen tot morgen) hij altijd praktisch behartigde, moesten hem in verzoeking brengen, om ook de hand aan de latijnsche lier (de bevoorregte in vroeger dagen) te slaan. Menig schoon, voortreffelijk gedicht is uit zijne pen gevloeid, waaronder 't laatste, zijn lof op SIDRONIUS HOSSCHIUS, (opgenomen in VAN DUYSE's *Hosschiana*, 1845) merkwaardig bleef. In 't Latijn was hij een der voornaamste Dichters van Nederland. Ook in latijnsche opschriften muntte hij uit.

Even als onzen HEINSIUS, deed hem 't bespelen der Roomsche lier de Nederduitsche niet verzuimen. Menige Nieuwjaarsgift voor Gentsche Maatschappijen met wie hij in betrekking stond (en aan welke bleef hij vreemd?) berijmde, en, ja, dichtte hij voor den knaap (*factor*) derzelve; menig vrienden-feest zette zijne gezellige Muze leven bij. In de *Ann. Belgiques* (IV, 142) bezong hij zijne bloemen in vloeiend Nederduitsch.

Als bewonderaar van de klassieken en van hun naauwgezeten vertaler Voss, wilde hij den metrischen versbouw, en vooral 't hexameter, in zijne germaansche burgerregten bij ons vestigen. In den *Mercure Belge* van den Abt DEFOERE, vindt men deswege tusschen hem, namelooze, en den opsteller eene briefwisseling, en wel in een nummer dat, voor een ander artikel door 't Staatsbestuur aangeslagen, zeer zeldzaam is. Hij ontwikkelde echter aldaar een metrisch stelsel, waarvan hij later zelf de gebrekkelijkheid inzag.

Zijne liefde ter vergelijking onzer taal met de Grieksche, deed hem mede eene recensie schrijven op de vertaling van HOMERUS door VAN 'S GRAVENWEERT. (*Annales Belgiques*, II,

415; III, 22.) Ook stelde hij in 't zelfde werk (VII, 193-197) het artikel: *Poësie flamande ancienne, par Willems*, en eene recensie op Professor KESTELOOT's *Lofrede op Boerhaave* (IV, 68).

Als Nederduitsch redenaar, staat hij met eere bekend door menige redevoering, meestal voor de Gentsche Akademie van beeldende kunsten, waarvan hij eere-Secretaris was, opgesteld. Ook bewees het Koninklijk Nederlandsch Instituut en de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden (in den jare 1819), zoowel als de Brusselsche Akademie, verdiende hulde aan zijn veelzijdig talent, met hen onder de hunnen op te nemen. Er is bijna geen vak van geleerdheid of hij doorliep het: onder een vlugtigen vorm wist hij dikwijls diepzinnigheid te verbergen. Offer aan de bevalligheden, was zijn regel. Met dezelfde pen waarmede hij zoo menig feestlied schreef, handelde hij over de Kantiaansche wijsbegeerte (*Ann. Belg.* 1818, 55) of schreef een overzicht van 't *Oude Strafregt* door CANNAERT (*Ib.* VIII, 5.), of aanmerkingen over Grieksche gedenkteekens in 't Leidsch Museum (*Ib.* 1823, I, 49).

Vijftig jaren bewees hij diensten van verscheiden aard aan de stad Gent: als stads-Secretaris, Secretaris der nieuwgestichte Hoogeschool, Curator des Athenaeums, lid van de voornaamste genootschappen, bleef hij aan geene nuttige of vermakelijke instelling vreemd, die gedurende eene halve eeuw hier hersteld of ingerigt werd. Ook boden vier onzer voornaamste Maatschappijen (Schoone Kunsten, Botaniek, Cecilia en St. Joris) hem eene erkentenis-medaille aan. (Zie *Banquet offert à M^r. C., le 16 Juillet 1837. Gand.*)

Hij was eigenaardig in zijne denk- en dus ook in zijne schrijf- en handelwijze. Sedert het aanbieden dier medaille liet hij op zijn visietkaartje 16 Julij 1837 graveren. Nog een paar trekken: schoon gekerstend met de namen van EGIDIUS-NORBERT, wilde hij nooit dien eersten naam gebruiken, om voor geen GILLEN in de wereld door te gaan. Hij verzamelde de *invallende gedachten*, ter zittingen der Brusselsche Akademie,

uit kortswijl op het ter tafel liggend papier gebragt, en titelde dien foliant: *Actus Sociorum Academicorum*.

Tot dus verre hebben wij slechts in CORNELISSEN, die ons met zijne bijzondere vriendschap wilde vereeren, den Letterkundige beschouwd. Een blik op 't woelige leven dat zijne letterbaan voorafging zij genoeg, om 't noodige verband tusschen deze beide daar te stellen. Hij werd te Antwerpen den 13 Julij 1769, van welgestelde burgers, geboren. Ten gevolge der Brabandsche en Fransche omwentelingen, begaf hij zich naar Rijssel, en werd de hoofdsteller van de vijf boekdeelen: *le Republicain du Nord*. Vervolgens ging hij naar Parijs, alwaar hij door zijn voormaligen Professor, LAMBRECHT, nu Minister van Justitie, al spoedig als geheimschrijver aan eene zending naar Italië gehecht werd, en liep, bij 't vermoorden des gezants der Fransche Republiek door 't oproer, groot gevaar. In 1797 hervinden wij hem te Brussel als algemeen Secretaris des Heeren VAN WAMBEKE, Commissaris van 't gouvernement bij 't departement der Dijle. Opvolgelyk werd hij Professor bij de *école centrale*, bijgevoegde Secretaris ter Gentsche Meijerij, en Secretaris des raads van Prud'hommes en des bureels van schoone kunsten.

Zijne wijd en zijd verspreide artikels en gedichten zijn door den Heere GOETGHEBUER zoo goed mogelijk verzameld, en beslaan meer dan negen boekdeelen: eene dergelyke verzameling van zijne *Folia ludibria ventis* maakte CORNELISSEN zelf op zijnen ouden dag ten behoeve van zijn vriend QUETELET.

Wat den naam van den oudsten, geestvollen Akademist, ridder der Leopoldsorde, voor den nakomeling zal bewaren, is zijne godsdienstige vaderlandsliefde: hij heeft zich zelven vooraf een gedenkteeken opgerigt naast hetgene dat de stad der Artevelden dien helden vroeg of laat zal stichten. Vijf à zes dagen voor zijn ontslapen, heeft hij dit laatste in zijnen geest, reeds op eene wijze des heelds en der hoofdstad van Vlaanderen waardig daargesteld gezien. Bij den historischen stoet der graven van Vlaanderen, die onze straten doorstapte, heeft

onze CORNELISSEN zijnen geliefden JACOB VAN ARTEVELDE, als een vrijmagtbare reus, met uitgestoken arm, in de fiere houding van den volksredenaar, zich boven al die graven stoffelijk en zedelijk zien verheffen. Drie dagen daarna sprak de eerwaardige grijsaard bij 't graf van den jong weggemaaiden bouwkundige VAN OVERSTRAETEN over de onsterfelijkheid. In den loop derzelfde week heeft hij rijnen jongen vriend herzien. Hij slaapt in den herbergzamen schoot van den St. Amandsberg, waar hij door de Stadsoverheid, de Professoren der Hoogeschool, een aantal maatschappijen en letterminnaars plegtig werd ter aarde besteld. Prof. SERRURE, voerde bij die gelegenheid het woord in 't Vlaamsch, namens de Fonteinisten, en de ondergeteekende namens de Maatschappij: *De taal is gansch het volk*, en het koninklijke genootschap van schoone kunsten en letteren. Men ziet, de Vlamingen hebben van hunnen pligt jegens den ontslapen vaderlander wel gekweten.

PRUD. VAN DUYSE.

Levensberigt van Cornelis Vollenhoven.

Door het Bestuur onzer Maatschappij uitgenoodigd het voor hare Handelingen bestemde Levensberigt van mijnen vader te vervaardigen, nam ik dit in het eerst gaarne op mij zonder dat ik genoegzaam de bezwaren had ingezien, die daaraan verbonden waren. Al ras toch stuitte ik op de moeilijkheid, die er voor mij, als zoon, in gelegen was in eene beoordeeling te treden van het karakter, de hoedanigheden en handelingen mijns vaders, iets hetgeen nogtans bij een levensberigt niet wel gemist kan worden. Bovendien - al verbood de kieschheid het niet - de zoon kan in den regel geen onpartijdig beoordeelaar van den vader wezen. Ik trachtte derhalve mijne taak aan een der oude vrienden mijns vaders over te dragen en verzocht daartoe den Hoogleeraar TYDEMAN: doch deze meende zich te moeten verontschuldigen op de gronden, mij eerst mondeling en later schriftelijk medegedeeld in den brief, dien ik vermeend heb achter mijne hier na te vermelden aantekeningen te mogen plaatsen, als een blijk van de groote vriendschap en achting, die hij mijnen vader toedroeg en omdat er nog eenige bijzonderheden dezen betreffende in voorkomen. Na deze verontschuldiging, die ik moest billijken,

doch evenzeer van de verdere vrienden mijns vaders op dezelfde gronden verwachten kon, heb ik naar een ander middel omgezien, om het verlangen van het Bestuur naar een levensberigt te bevredigen. Mijn vader had, niet lang voor zijnen dood, eenige aantekeningen omtrent zijnen levensloop ter neder gesteld: deze schenen mij toe vrij wel voor levensberigt te kunnen dienen. Hier en daar waren evenwel eenige ophelderingen noodig, die zonder bezwaar door mij gegeven konden worden. Na rijp beraad heb ik vermeend op deze wijze te moeten te werk gaan, en hoewel ik mij zoo doende eene afwijking van den gebruikelijken vorm heb veroorloofd, hoop ik daarvoor verschooning te zullen vinden in de bijzondere omstandigheden waarin ik ten deze verkeerde.

H. Vollenhoven.

‘Ik ben den 5^{den} Februarij 1778 [te Amsterdam] geboren¹) en heb nu mijn zeventigste jaar volbragt. Een groot tijdvak voorwaar. Met een sterk geheugen voorzien en nog al belang in de wereldsche gebeurtenissen gesteld hebbende, herinner ik mij alles sedert den slag van Doggersbank (1781) tot op den huidigen dag.

Tot de Doopsgezinde gemeente behorende, door Duitsche Gouverneurs opgevoed²), Fransche geëmigreerde edellieden tot onderwijzers gehad hebbende, namen mijne denkbeelden toen reeds eene rigting, welke zij in het vervolg behielden en waar door ik de zaken uit een ruimer oogpunt begon te beschouwen dan gewoonlijk het geval is.

Daarbij kwam, dat ik reeds vroeg aan het Athenaeum studeerde bij VAN SWINDEN, WYTTENBACH en CRAS, in naauwe vriendschapsbetrekkingen geraakte met FALCK³), KEMPER, MEYER, DE VRIES, ARNTZENIUS en anderen. Het jaar 1797 bragt mij te Leiden bij TYDEMAN en DONKER, VAN DER MEERSCH en SCHULTENS⁴). Van daar in 1799 naar mijne vaderstad teruggekeerd, werd ik aldaar advokaat en spoedig achtereenvolgens in verschillende stedelijke ambten, bedieningen en betrekkingen geplaatst, welke mij vele zaken en menschen van nabij leerden kennen⁵).

In 1801, slechts 23 jaren oud, werd ik benoemd tot Regent van het Aelmoesseniers Weeshuis. Men ging toen spoediger vooruit dan thans, ofschoon ik toch niet weet wat het Bestuur van Amsterdam bewoog aan het voorstel van FALCK daartoe gehoor te geven. FALCK was toen lid van dat Bestuur en speelde eene eerste rol: al wat hij wilde of deed vond men altijd opperbest, en toen hij in zijn hoofd kreeg mij tot administrateur van de vondelingen te benoemen, vond men dat een heerlijken inval. Ik had in den vorigen winter eene voorlezing in Concordia gehouden (eene lofrede op VAN BEUNINGEN) en daarmede

een zekere reputatie verkregen⁶). Intusschen heb ik al die jaren. (1801-1819 met tusschenpozing gedurende mijn verblijf in Parijs) veel genoeg in dien werkring gehad en veel ondervinding opgedaan, waarvan het gevolg echter was, dat ik eindelijk alle mijne pogingen heb aangewend om dat gesticht te doen opheffen, zoo als dan ook gebeurd is en waarover ik mij tot op den huidigen dag verheugd heb: de resultaten toch van al die moeite en kosten waren niets dan ramspoed en ellende.

Toen wij in 1810 met Frankrijk vereenigd wierden was ik advokaat te Amsterdam en had onder anderen bij de verschillende Hoven, die aldaar vereenigd waren, geen onaardige praktijk, hetwelk, gevoegd bij een ambt van f1600, mij in eene tamelijk onafhankelijke positie gebragt had.

Bij die inlijving vervielen die Hoven; de fransche wetten wierden ingevoerd en Amsterdam behield niets meer dan een tribunaal van eersten aanleg, waardoor mijne praktijk zeer verminderde. Intusschen had ik, in mijne betrekking als Regent van het Aelmoesseniers Weeshuis, kennis gemaakt met den Hertog van Plaisance [LEBRUN], Gouverneur-Generaal der Hollandsche Departementen, en hem geholpen ia zijn plan om de weeskinderen ten platten lande te plaatsen⁷). Dit beviel hem en hij betoonde mij steeds de meeste goedheid en welwillendheid, meer zelfs dan ik vermoedde. Op zekeren dag toch werd ik onverwachts bij den Minister VAN MAANEN geroepen, die mij uit naam van Z.H. vroeg, of ik Procureur Imperial te Amsterdam wilde zijn, in welk geval hij mij zou voordragen. Dit was honorabel en profitabel en een bewijs van groote genegenheid: ik nam het aanbod aan, werd voorgedragen, maar NAPOLEON begreep, dat het beter was Belgen tot Keizerlijke Procureurs te benoemen, omdat deze reeds met de wetten bekend waren en zich in Vlaamsch verstaanbaar konden maken. Hij benoemde mij niettemin tot Regter van Instructie: dit convenieerde mij minder en ik bedankte, waarop mijn vriend J.D. MEYER, zoo ik meen, in mijne plaats benoemd werd.

De Heer LE BRUN wilde mij echter volstrekt van dienst zijn en bij die gelegenheid kwam het denkbeeld op om *avocat au Conseil d'État* te worden.

Ik was vroeger in Parijs geweest, kende die stad en verschillende advokaten aldaar. Daarbij was de toestand van ons land in die tijden ramspoedig en ellendig. Men hoorde niets dan bittere en wel gegronde klagten en menigeen werd buiten zijne schuld bijkans tot armoede gebragt, waarbij nog kwam de onzekerheid, waarin men dagelijks verkeerde, hoe lang dit zou duren, en het denkbeeld van velen, dat de magt des geduchten Keizers zich nog verder zou uitbreiden.

In dien stand van zaken deed ik den stap, die mij in lateren leeftijd stout genoeg is toegeschenen, om mij uit alles los te rukken, en mij in den onafhankelijken en in Frankrijk hooggeachten stand van advokaat bij den Staatsraad te verplaatsen, en op dit ruime veld, bij het middenpunt zelf van al die beroeringen, mijn geluk te beproeven. En dit gelukte niet alleen, maar een gunstig noodlot, het *audaces fortuna juvat*, maakte alles gemakkelijk: de Prins Aartstresorier [LE BRUN] beval mij den Aartskanselier CAMBACÈRES (beide voormalige tweede en derde Consul) welwillend aan, en op mijn drie en dertigste jaar stond ik te midden der voornaamste advokaten en regtsgeleerden te Parijs, alsof ik altijd daarbij behoord had⁸). Twee jaren lang bragt ik aldaar in het gevoel van vrijheid en van onafhankelijkheid door, alleen geplaagd door het leed hetwelk mijn Vaderland onderging, - toen de vlammen van Moskou, de ijsvelden van Rusland en de golven der Beresina dien eersten schok aan den kolos toebragten, welke hem op zijnen grondslag deed wankelen en na weinige jaren nederstorten.

Intusschen heb ik mij dien stap nimmer beklagd, daar hij medegewerkt heeft om meerdere ruimte en uitgebreidheid aan mijne denkbeelden te geven en de wereldsche zaken uit een hooger standpunt te beschouwen. Ik verheug mij die geheele Napoleontische, schrikbarende, maar verhevene episode te hebben bijgewoond.

In het laatst van 1813 teruggekeerd⁹⁾ zag ik op mijnen togt de fransche douaniers verdrijven en ontmoette de kozakken in Amsterdam.

Men riep mij terug in het Aelmoesseniers Weeshuis, aan welk ongelukkig en ouderwetsch gesticht ik zulk een schok gaf, dat het niet lang daarna in een viel, en ik werd Curator der Stads Armenscholen. Het armwezen was toen een onderwerp, waarmede ik mij gaarne bezig hield en ik besloot daarmede de loopbaan, die ik tot dus ver bewandeld had¹⁰⁾.

Geroepen om in 's Lands dienst te treden wierd ik Referendaris bij den Raad van State, bij Binnenlandsche Zaken geplaatst als hoofd eener afdeeling; daarna tot Administrateur van het Binnenlandsch Bestuur en later tot Secretaris Generaal benoemd, in welke betrekking ik het Departement eenigen tijd als Minister ad interim beheerd heb; trad als zoodanig af; wierd Staatsraad in buitengewone dienst, Raad Adviseur en thans, na zulk een lang tijdverloop, alles overziende wat mij en mijne betrekkingen, wat het Vaderland, wat Europa overkomen is, zeer geneigd om, nadenkende over de rustelooze bemoeijingen der menschen, met den wijzen Koning uit te roepen: IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid¹¹⁾!

Aanteekeningen.

1) Mijn grootvader M^r. HENDRIK VOLLENHOVEN, was op twintigjarigen leeftijd in den echt getreden met CATHARINA JOHANNA VAN BEECK. Van de zeven kinderen uit dit huwelijk gesproten, was mijn vader de oudste, en met uitzondering van één broeder, overleefde hij ze allen.

2) De eerste dier Gouverneurs, HEUMANN¹⁾, een hoogst voortreffelijk man, kwam in 1786 bij mijnen vader, maar vertrok een jaar daarna om een student naar de Leidsche Akademie te vergezellen. Dat verlies van HEUMANN op dien leeftijd heeft mijn vader altijd zeer betreurd: wel kwam HEUMANN in 1793 bij hem terug, maar toen had hij reeds eene andere rigting genomen.

HEUMANN was een groot geleerde, bevriend met WYTTENBACH en VAN HEMERT. Zijne *principes moraux de la philosophie critique, développés et appliqués à une législation externe, fondée sur la justice, la liberté et l'égalité naturelle, avec quelques réflexions sur l'état politique et moral de l'Europe à la fin du XVIII siècle*, Amsterdam 1799, zijn gunstig bekend. Toen hij in het begin van 1798 het huis van mijnen grootvader, waar hij ter opleiding der jongere broeders mijns vaders gebleven was, verlaten had, hield hij lessen over de Kantiaansche Wijsbegeerte, waarvan men destijds veel werk maakte. 'De schrandere HEUMANN,' schreef VAN HEMERT in het 2de deel van zijn *Magazijn voor de Critische Wijsbegeerte*,

1) JOHANN HEINRICH H., geb. in Westphalen, Mag. der Philos., eerst onderwijzer aan het Gymnasium te Berlijn, daarna aan de Ridder-Academie te Brandenburg, later in Holland. Zie *Hamberger und Meusel, Gel. Teutschland*, 5^e ausg., Th. III en IX. in v.

‘vervolgt zijne lessen over de Critiek hier ter stede met den besten uitslag. Waarom maakt men van dien man geen gebruik in het publiek onderwijs? Ik heb mij meermalen over de vorderingen zijner leerlingen verwonderd en den leeraar in mijn hart een ruimer werkkring toegewenscht.’

De geestdrift waarmede HEUMANN mijnen vader, die toen te Leiden studeerde, over zijne lessen onderhield, gaf dezen lust om zich op de beoefening der wijsbegeerte toe te leggen, doch zijne overige studiën verhinderden hem daarin. HEUMANN schreef hem dan ook: ‘Ne croyez pas qu'on puisse apprendre la philosophie et surtout celle de KANT en passant, étant obsédé de tant de travaux. Il n'est non plus possible de vous communiquer par un commerce de lettres les sublimes principes de la philosophie de KANT, et votre tête, embrouillée par toutes les antinomies et cavillations du corpus juris, n'est pas faite pour concevoir un système de philosophie tel que celui de KANT. Réservons cela à un autre temps; vous sentirez alors que toute votre jurisprudence, telle qu'elle est jusqu'ici, manque de fondemens solides et qu'en peu de temps elle changera de face tout à fait.’ - Toen evenwel HEUMANN later op de zaak terugkwam, was de ijver van mijnen vader voor deze moeilijke en afgetrokken studie verflaauwd en had hij bovendien geen tijd om zich daarmede ernstig bezig te houden. Gelukkiger was HEUMANN met FALCK, die, onder zijne leiding en die van VAN HEMERT, uitnemende vorderingen maakte en hiervan de blijken gaf in zijne te regt geprezene Akademische dissertatie: *de matrimonio ex sententia celeberr. KANT et FICHTE*.

De Gouverneur, die HEUMANN in 1787 verving, was een Duitsch Edelman, FRANCK VON FRANCKENSTEIN. Van dezen leerde mijn vader latijn; in het grieksch had hij privaat onderwijs bij VAN OMMEREN. Verder droeg tot zijne kennis en beschaving veel bij de omgang met onderscheidene geleerde en geestige fransche émigrés, die ten huize van mijnen grootvader verkeerden.

3) Onder de talrijke vrienden van mijnen vader in zijne jongelingsjaren, en waartoe, behalve de hier genoemde, o.a.

nog behooren VAILLANT, VAN HALL, DE WILDE, MUILMAN, KLINKHAMER en HEEMSKERK, bekleedde FALCK eene eerste plaats. Van 1792 tot 1799 gingen zij bijna dagelijks met elkander om en in die jaren werd de vriendschap aangeknoopt, welke eerst vijftig jaren later door den dood van FALCK eindigde.

Mijn vader was bijzonder ingenomen met FALCK, wiens edel karakter, groote kunde, beminnelijke hoedanigheden, geest en vernuft en hoogst bevallige en beschaafde vormen hem bekoorden en wegsleepten. Het was hem altijd een groot genoegen over FALCK te denken en te spreken en hij voldeed daarom ook gaarne in 1843 aan het verzoek van zijnen hooggeachten vriend JERONIMO DE VRIES, om eenige aantekeningen omtrent den aanleg en het karakter van FALCK aan den Hoogleeraar DEN TEX te leveren, die eene hulde aan de nagedachtenis van dezen wenschte te brengen in de openbare zitting der derde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, den 27sten April te houden en door den Koning bij te wonen. De Heer DEN TEX vond het medegedeelde hoogst belangrijk en gaf in zijne redevoering te kennen, dat hij er veel uit overgenomen had.

Van zijnen kant was FALCK zeer gehecht aan mijnen vader, waarvan hij hem menig blijk heeft gegeven. Ook zijne onder mij berustende brieven aan dezen, leveren de bewijzen van hunne groote vriendschap en overeenstemming in vele punten.

4) Den 26sten Junij 1797 eindigde hij zijne studiën aan het Athenaeum te Amsterdam met de openlijke verdediging, onder praesidium van CRAS, eener *disputatio juridica de vi et natura pactionis, quae dicitur capitulatio*.

In September naar Leiden vertrokken, zette hij daar zijne studiën voort onder VOORDA, VAN DER KEESSEL, SMALLENBURG en KLUIT, terwijl hij tot de eerste leerlingen behoorde van SIEGENBEEK, toen op jeugdigen leeftijd Hoogleeraar geworden, en die hem nog herdacht heeft in zijne redevoering bij gelegenheid der viering van zijn vijftigjarig hoogleeraarsambt op 23 September 1847.

Ook de beoefening der klassieke letteren werd door hem niet verzuimd, waartoe hij zeer werd aangemoedigd door HEUMANN. ‘Scio,’ schreef deze hem, ‘in vestra academia complures inveniri studiosos, qui jurisprudentiae et medicinae, sed perpaucos aut fere nullos, qui philosophiae et elegantioribus litteris operam navent. Ego vero ita mihi semper persuasi et te in eadem esse sententia gaudeo, sine philosophia et litterarum elegantia nulla studia constare aut munus suum tueri posse. Nam subtilior illa et elegantior doctrina, quae informat animum ad sensum recti ac pulcri, a philosophia et humanitate proficiscitur et cui hic deest sensus, is nihil sapit et multum sudando parum proficit. Quid enim aliud causae esse putas cur bona doctorum hominum pars tam sint inepti, insulsi et insipidi quam quod omnis philosophia et litterarum elegantia longe ab illis absit. Et tales mihi docti evadunt omnes illi studiosi, qui de pane lucrando unice solliciti, non nisi sua ut aiunt studia tractant et reliqua omnia, quae ad ingenii et animi cultum faciunt plurimum, a se alienissima judicant. Quamdiu igitur philosophia et elegantior doctrina apud vos in silentio jacebit, tamdiu ex mea sententia viros magnos vestra academia nullos ferre poterit. Quam ob rem etiam atque etiam te hortor ut cum juris studio haec semper jungas, quod uno Cicerone diligenter et assidue legendo facile consequeris.’ - Deze raad volgde mijn vader op en hij heeft zijn geheele leven door veel smaak in de letteren behouden. In de laatste jaren lag altijd een exemplaax van HORATIUS, zijn lievelingsauteur, op zijne tafel en wanneer hij rust had van zijne drukke ambtsbezigheden, las en herlas hij dezen met het meeste genoegen.

Even als te Amsterdam geraakte hij ook te Leiden in kennis met de meest verdienstelijke jongelieden en knoopte ook daar vriendschapsbetrekkingen aan, waarop hij altijd den grootsten prijs heeft gesteld. Daar ontstond zijne steeds levendig geblevene vriendschap met den tegenwoordig oud-Hoogleeraar H.W. TYDEMAN en den Voorzitter van den Hoogen Raad der Nederlanden, W.B. DONKER CURTIUS *van Tienhoven*. De geleerdheid, uitgebreide kennis en levendigheid van geest van den eersten maakten dikwerf het onderwerp zijner gesprekken

uit, en weinige maanden voor zijnen dood schreef hij hem nog het navolgende: 'Meer dan 50 jaren zijn thans verlopen, gedurende welke onze vriendschapsbetrekkingen te Leiden aangeknoopt, onafgebroken zijn blijven bestaan en vrij elkander dezelfde gevoelens toedragen, die ons vereenigden, toen wij de lessen van VOORDA of VAN DER KEESSEL bijwoonden en het bijzonder onderwijs van onzen hooggeachten KLUIT genoten. In den geleerden stand de voetstappen van uwen vader volgende, naamt gij later de plaats van VAN DER KEESSEL in, wist gij dezelve waardiglijk te vervullen en geniet gij thans, nog in de volle kracht van uwe geestvermogens en van uwen ouden moedwil, de rust, welke het aantal uwer jaren gedooft en het Koninklijk voorschrift u toestaat.' Niet minder, welligt zelfs door dagelijkschen omgang nog inniger, was mijn vader gehecht aan zijnen vriend DONKER CURTIUS. Sedert beide te 's Hage woonden ging er schier geen dag voorbij, dat zij elkander niet des avonds ontmoetten en zich alsdan overgaven aan de herinneringen hunner jeugd en het bespreken der vele en belangrijke gebeurtenissen, die zij beleefd hadden en nog voortdurend bijwoonden. Ook om zijne uitnemende regtskennis, zelfstandigheid en regtschappen karakter achtte mijn vader den Heer DONKER CURTIUS zeer hoog.

Na twee jaren te Leiden te hebben doorgebracht, verkreeg hij den 27sten Junij 1799 den doctoralen graad, na openlijke verdediging van een *specimen juridicum de juribus atque officiis gentium in bello mediarum circa navigationem et mercaturam ex jure gentium universali et Belgarum ex jure pactitio*. Den 2^{den} Julij daaropvolgende werd hij als advokaat voor het Hof van Justitie over het voormalig gewest van Holland toegelaten.

5) Bij Besluit van het Staatsbewind van 30 April 1802 werd hij benoemd tot lid der Hoofdcommissie tot het onderzoek naar den rigtigen opbrengst der heffingen van de jaren 1797, 1798 en 1799 over de stad Amsterdam. De overige leden dier Commissie waren M^r. C.E. VAILLANT, J. DROST, M^r. C. GELYN VERBURG en TH. LE JAY. Deze benoeming

was vereerend en een bewijs van vertrouwen, zoo als blijkt uit den eed door de leden af te leggen, dat zij van al hetgeen hun in den loop hunner functiën, betrekkelijk de inkomsten of het vermogen hunner medeburgers, mogt voorkomen, ten allen tijde zouden houden een diep stilzwijgen en geheim, en dat zij geenerhande aantekeningen, gedurende hun onderzoek gemaakt, zouden bewaren of achterwege houden, maar toezien dat die alle, na den afloop der werkzaamheden, werden verbrand.

Kort daarna werd hij lid der Commissie van onderzoek wegens de 8- en 25-jarige heffingen binnen Amsterdam (waaruit hij nogtans in het begin van 1804, uit hoofde van vermenigvuldiging van bezigheden, zijn ontslag verzocht) en weinige maanden later werd hem, benevens aan de Heeren A. HOFMAN, M. VAN MAURIK en M^r. J. COMMELIN, van stadswege opgedragen een volledig onderzoek te doen naar de al of niet gegrondheid der bezwaren, ingebracht tegen de Directie der Desolate Boedelkamer, en daarvan aan het stedelijk bestuur een omstandig schriftelijk rapport in te leveren. Beide eerstgenoemde Heeren zich van die Commissie verschoond hebbende, werd het onderzoek alleen aan mijnen vader met den Heer COMMELIN toevertrouwd, doch op hun verzoek werd de Heer M^r. P.A. BRUGMANS hun toegevoegd. Na achtereenvolgens onderscheidene zeer uitvoerige rapporten te hebben uitgebragt, werd de Commissie, ten gevolge van het ontslaan van het oude en de aanstelling van een nieuw bestuur over de Desolate Boedelkamer, op haar verzoek den 1sten November 1804 ontslagen, met volkomene goedkeuring van hetgeen door haar was verrigt, en met dankbetuiging voor de veelvuldige moeite, menigvuldige werkzaamheden en belangrijke diensten geheel belangeloos aan de stad bewezen.

Deze Commissie schijnt van nog al moeilijken aard geweest te zijn, althans FALCK, die zich toen te Madrid bevond, schreef mijnen vader: 'In welke vlaag van belangelooze vaderlandsliefde heeft men u toch aangetroffen, toen men u die Commissie heeft doen aannemen? Mijne vriendschap weet u niets beters toe te wenschen, dan dat gijl. de zaak tot een

gelukkig einde brengt. Ik houde het daarvoor dat zulks bij allen, die er sedert vijf jaren de handen in gehad hebben (en wie heeft er de handen niet in gehad, de ondergeteekende niet uitgenomen) uwe reputatie op onwrikbare grondslagen vestigen zal en meer goed aan dezelve doen dan de winst van een half dozijn criminele processen.' Te oordeelen naar de vleijende dankbetuiging van het stedelijk bestuur mag men aannemen, dat de leden der Commissie zich goed van hunne taak gekweten hebben: en dat de diensten, daarbij door mijnen vader bewezen, op prijs werden gesteld, blijkt uit zijne benoeming tot lid van het nieuwe bestuur over de Desolate Boedelkamer. Dat bestuur bestond verder uit de Heeren M^r. J. BEELDSNIJDER, C. CALKOEN, C. HAGEN en G.G. CLIFFORD.

Bij het aanvaarden dezer betrekking bedankte hij voor het sedert Januarij 1804 door hem bekleedde lidmaatschap der Commissie van huwelijkszaken en injuriën. FALCK schreef hem: 'Mij dunkt dat gij geen slechten ruil gedaan hebt met de huwelijksche zaken, die toch ook zoo dikwerf op desolatie uitloopen, voor de commissie der Desolate Boedels te laten varen. Met zulke ijverige collega's zult gij niet meer werk hebben dan gij zelf verlangt en de tijden zijn nog slecht genoeg om eenige égard's te hebben voor een zak guldens. Daarenboven is die successive behandeling van verschillende takken van publieke administratie op zich zelve een groot voordeel, daar ze onze kundigheden en inzigten uitbreidt. In deze persuasie ben ik drie en een half jaar copiïst geweest bij eene Ambassade, die niets te doen heeft.'

In het begin van 1805 werd mijn vader van stadswege nog benoemd in eene Commissie ter benoeming van Commissarissen voor de 60 binnen- en 5 buitenwijken van Amsterdam en het regelen hunner werkzaamheden betrekkelijk het afnemen van den eed op de Stedelijke heffing. Deze commissie bragt nogtans spoedig haren arbeid ten einde en werd een jaar later ontbonden.

Niettegenstaande deze onderscheidene in het algemeen werkzame commissiën en eene toenemende praktijk vond hij nog tijd

om de verhandeling van BALDASSERONI *over de avarijen*, uit het Italiaansch in het Hollandsch over te brengen. Den 1 December 1808 zag deze met zorg bewerkte en trouwe vertaling, die een deel in 8vo van 327 bladz. uitmaakt, het licht.

6) *Concordia* was een letterkundig genootschap, waarin zich elken dingsdag avond vele geleerden en beminnaars van studie vereenigden, ten einde eene verhandeling te hooren voorlezen. Elk lid was verplicht binnen een bepaald getal jaren iets voor te dragen. Toen de beurt aan mijnen vader kwam hield hij eene lofrede op van BEUNINGEN, door SCHELTEMA in zijn *Staatkundig Nederland, voortreffelijk* genoemd en, volgens dezen, geplaatst in het *Nieuw Algemeen Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, D.I. n°. VI. bl. 867. Die lofrede werd niet alleen destijds zeer geprezen, maar is ook later meer dan eens met eere vermeld.

De voornaamste leden van dit genootschap waren de Heeren HOOFT, DE BOSCH, DEIMAN, VAN LENNEP, CRAS, KINKER, VAN HALL, DOORNIK, BRENDER à BRANDIS, VAN WINTER, HELMERS, LOOTS, KEMPER, FALCK, ARNTZENIUS, DE VRIES, VAILLANT, VAN BERGEN, DIJLIUS, SANDERUS, HAAKMAN, enz.

Onder de aantekeningen van mijnen vader bevindt zich een zeer merkwaardig verhaal, hoe en waarom *Concordia* aan de toen kwijnende *Bataafsche Maatschappij van Taal- en Dichtkunde* een nieuw leven heeft gegeven en van de naamsverandering in dien van *Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen*, in welk genootschap *Concordia* zich toen heeft opgelost.

7) Om dit plan te bereiken had de Hertog van Plaisance den 15 December 1810 eene Commissie benoemd, belast met de opsporing en voordragt der middelen tot verligting der Weeshuizen van het onderhoud der kinderen ten hunnen laste. Deze commissie was gevestigd te Amsterdam en had hare correspondenten in de zeven Departementen: zij hield des donderdags zitting onder voorzitterschap van den Hertog. Regenten van het Aelmoesseniers Weeshuis, diens goede bedoelingen wil-

lende bevorderen, hadden weldra ongeveer acht honderd kinderen uit dat gesticht ten platten lande besteed: mijn vader en de Heer BERNTZ, beiden Regenten en leden der Commissie, gingen hen bezoeken en bragten hiervan een verslag uit, waaraan door middel der dagbladen zoo veel mogelijk openbaarheid werd gegeven. Bij Besluit van den Souvereinen Vorst van 27 Junij 1814 N°. 78, werd de Commissie bevestigd, doch het vertrek van den Hertog en de kostbaarheid der besteding hadden spoedig een einde aan de zaak gemaakt.

8) Zijne benoeming tot advokaat bij den Staatsraad had plaats bij Keizerlijk Decreet van 5 December 1811. Hij had gewenscht tevens advokaat bij het Hof van Cassatie te worden, doch, niettegenstaande de Hertog van Plaisance zich de meeste moeite gaf, mogt dit niet gelukken, omdat het getal der advokaten, bij arrêté van 9 Pluiviose an 8 op 50 bepaald, voltallig was. In het begin van 1812 vertrok mijn vader naar Parijs, waar hij weldra eene zeer uitgebreide praktijk verkreeg. Datzelfde jaar, bij Decreet van 24 December, werd hij nog tot Censeur Impérial voor de hollandsche taal benoemd.

9) De belangrijke gebeurtenissen, die weldra zouden plaats grijpen, niet voorziende, had mijn vader besloten in Parijs te blijven wonen en hoopte hij dat zijn voorgenomen huwelijk met Mejufvr. H. VAN DER VLIET in 1813 zoude voltrokken worden. In die verwachting had hij zich van eene ruimere woning voorzien, doch naauwelijks was deze geheel ingerigt, of hij zag zich genoodzaakt Parijs te verlaten en naar Amsterdam terug te keeren. Den 12 Februarij 1814 had aldaar zijn huwelijk plaats.

10) De betrekking van Regent van het Aelmoesseniers Weeshuis is voor hem de eerste aanleiding geweest om zich meer bepaald met het Armwezen te gaan bezig houden.

In 1815 schreef hij een werkje getiteld: *Iets over het Aelmoesseniers Weeshuis te Amsterdam en eenige bedenkingen over de armoede*. In de *Alg. Konst- en Letterbode* van 1816 N°. 1,

vindt men eene uit de *Gött. Gel. Anz.* overgenomen aankondiging van dit geschrift. ‘De edele vrijmoedigheid,’ wordt daar gezegd, ‘waarmede de schrijver over de gebreken der inrigtingen ter verzorging der armen en de opvoeding des volks zich uitlaat, geeft reden om te hopen, dat het hem gelukken zal de betere grondregelen ter verpleging en opvoeding van verlaten kinderen, waarmede hij bekend is, bij de tegenwoordige gelukkige staatsgesteltenis zijns Vaderlands in praktijk te brengen. Na eene korte maar krachtige inleiding, bevat dit geschrift in de eerste Afdeeling eene schets van den tegenwoordigen toestand van het Weeshuis. - In de tweede Afdeeling wordt onderzocht in hoeverre de armen regt op ondersteuning hebben. In de derde maakt de schrijver daarvan op den Nederlandschen Staat eene toepassing, welke van eene naauwkeurige kennis van het land en deszelfs inwoners getuigt. In de vierde Afdeeling worden bijzondere aanmerkingen over het Aelmoesseniers Weeshuis bijgevoegd en ten slotte van het werkje is eene tamelijk volledige lijst opgegeven van hetgeen geschreven is over dit deel der Politie en Staathuishoudkunde.’

Zijn doel was met dit geschrift te betoogen, dat het Aelmoesseniers Weeshuis, waarin weezen, verlaten kinderen en vondelingen werden opgenomen, van eenen hoogst verderfelijken aard was; dat van die kinderen en voornamelijk van de vondelingen weinig of niets terecht kwam en dat de ontzettende sommen, daaraan door de stad Amsterdam besteed, grootendeels strekten tot bevordering van zedeloosheid en ondeugd, van misdrijf en ellende.

‘Het was mij derhalve geen gering genoegen,’ teekende hij later aan, ‘toen dit gesticht in den jare 1824 geheel werd opgeheven en ik mij vleijen mogt iets daartoe te hebben bijgedragen; dan hoezeer werd dat genoegen niet vermeerderd, toen ik onlangs uit officieële berigten ontwaarde, dat in het jaar 1841 slechts 36 kinderen te vondeling gelegd waren, terwijl dit getal in den jare 1817, bij het bestaan van het Aelmoesseniers Weeshuis, nog 763 had bedragen. Ik beken dat deze uitkomst zelfs mijne verwachting overtreft en dat men een warm gekleurd tafereel zou kunnen ophangen, indien men de gewaar-

wordingen wilde schetsen, welke uit zulk eene ommekeer van zaken moeten ontstaan bij ieder, die eenig belang stelt in het welzijn zijner natuurgenooten en van zijn Vaderland.’

Een jaar later (1816) gaf hij in het licht eene vertaling van een *Ontwerp van opvoeding voor armenkinderen, volgens de beide vereenigde leerwijzen van BELL en LANCASTER, door AL. DE LA BORDE*, en plaatste er eene hoogst belangrijke inleiding voor, waarin hij zijne denkbeelden over de opvoeding en ondersteuning der armen in verband met het armwezen nader ontwikkelde.

Met dit onderwerp was hij ook nog meer van nabij bekend geworden door zijne benoeming in September 1815 tot Curator der Stads-Armenscholen te Amsterdam, welke betrekking hij ongeveer drie jaren met ijver waarnam, en door het lidmaatschap eener Commissie bij Koninklijk Besluit van 25 December 1815 N°. 12 benoemd tot het doen van een opzettelijk en naauwkeurig onderzoek naar den staat der armen binnen het Rijk. Die Commissie, onder het Voorzitterschap van den Heer VAN LEYDEN VAN WEST-BARENDRECHT, moest verder o.a. de inrigting en den omvang van het toekomstig armbestuur overwegen, de verbetering of hervorming doen kennen waarvoor zij de Wees- en Aelmoesseniers-huizen en andere gestichten van weldadigheid vatbaar zoude oordeelen en de noodige opgaven leveren tot zamenstelling van het eerste algemeen verslag over het armwezen voor de Staten-Generaal.

11) Dit gedeelte van zijnen levensloop, zeker niet het minst belangrijke, heeft mijn vader met zoo vlugtige trekken geschetst, dat hier vooral eenige aanvulling allezins wenschelijk schijnt.

Na zijne terugkeer uit Parijs had hij zich weder in Amsterdam als advocaat gevestigd, waar zijne praktijk, verschillende commissiën en letterkundige werkzaamheden hem voldoende bezigheid verschaften.

Twee jaren later echter door toedoen van zijnen vriend FALCK, destijds Secretaris van Staat, in 's lands dienst geroepen, werd hij den 12 Januarij 1816 benoemd tot Referendaris bij den Raad van State om werkzaam te zijn bij de Commissie voor het

armwezen, en den 6 April 1818 toegevoegd aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, waar hij evenwel sedert October 1817 reeds werkzaam was. Ook bij het Departement werd hem de behandeling van zaken het armwezen betreffende, opgedragen: de voordragt der bekende Commissie, benoemd bij Kon. Besluit van 27 Februarij 1818 N°. 58, de sedert veel besprokene wet op het domicilie van onderstand van 28 November 1818, en meer andere belangrijke bepalingen, werden door hem ontworpen. Tevens leverde hij bijdragen tot het *Magazijn voor het Armwezen*, een tijdschrift in 1817 door zijne vrienden H.W. TYDEMAN en R. SCHEERENBERG op zijne aansporing opgericht.

Toen in 1821 de Heer DE LA COSTE benoemd was tot Staatsraad in gewone dienst, verving mijn vader tem den 26 Augustus als Commissaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, hoewel hij zijne betrekking bij den Raad van State behield en zelfs bij dat collegie den 7 April 1823 tot Referendaris der 1^e klasse werd bevorderd. In 1823 had eene organisatie bij het Departement plaats, waarbij de Administratiën werden ingesteld, en daar men aanvankelijk den post van Administrateur voor het Binnenlandsch Bestuur openliet, werden die functiën tijdelijk en tot de benoeming van den Heer VAN CROMBRUGGHE, mijnen vader opgedragen. In het begin van 1826 werd de Heer VAN CROMBRUGGHE Burgemeester van Gend en mijn vader den 26 Maart van dat jaar in zijne plaats Administrateur.

Deze betrekking beviel hem bijzonder, zoodat hij dan ook in 1827 weêrstand bood aan de herhaalde en dringende uitnoodiging van den Minister van Koloniën, ELOUT, om hem tot Raad van Nederlandsch Indiën aan den Koning te mogen voordragen. ‘Het zal u zeker niet verwonderen,’ schreef de Heer ELOUT hem, ‘dat ik, hoezeer bij eene eerste aanvraag niet geslaagd, weder aanklop. Met weezin moet men dikwijls lastige aanzoeken tot ambten het oor leenen, maar het herhaald pogen om een waardig man over te halen tot het aanvaarden van een post, welks goede vervulling voor den Koning en den lande hoogst belangrijk is, is een aangename pligt: in

dit geval bevind ik mij thans: ik mag u niet loslaten. - Voor des Konings dienst en voor mij in mijne ambtsbetrekking stel ik hoogen prijs in het welgelukken van mijn dringend aanzoek - verblijd mij met de toestemming dat ik u aan Z.M. mag voordragen' enz. Niettegenstaande dezen vleijenden drang aarzelde mijn vader geen oogenblik deze aanbieding van de hand te wijzen, tot groot genoegen van zijnen toenmaligen Minister, den Heer VAN GOBBELSCHROY, die hem schreef: 'j'apprends avec un bien vif plaisir, que vous avez résisté aux séductions de M^r. ELOUT: j'aurais eu un véritable regret de vous perdre; cela est tellement vrai, que j'ai éprouvé un serrement de coeur en lisant les premières lignes de votre lettre: je suis presque certain qu'après votre refus si positif la chose en restera là' etc. - Datzelfde jaar was er ook nog sprake om hem, na het overlijden van den Heer ELIAS, tot Burgemeester van Amsterdam te benoemen, doch ook hiertoe was hij evenmin genegen.

Den 28 October 1829 werd de Administratie voor de Nationale Militie en Schutterijen vereenigd met die voor Let Binnenlandsch Bestuur, hetgeen de werkzaamheden mijns vaders niet onaanzienlijk vermeerderde, en toen in 1831, ten gevolge der afscheiding van België, het Departement eene reorganisatie onderging en de Administratiën vervielen, werd hij den 13 December, ter vervanging van den Heer WENCKEBACH, tot Secretaris-Generaal benoemd.

Deze betrekking vervulde hij gedurende ruim 16 jaren met het meeste genoegen, geacht en bemind door de ambtenaren van het Departement, wier belangen hij steeds zoo veel hij vermogt bevorderde en die hem dan ook den 6 April 1843, den dag waarop hij zijne 25jarige ambtsbetrekking bij het Departement volbragt, een blijk hunner hoogachting en verknochtheid gaven door de aanbieding van een geschrift, waarin die gevoelens werden kenbaar gemaakt en dat vergezeld ging van geschenken in zilver. Bij diezelfde gelegenheid werd hij ook, op voordragt van zijnen toenmaligen Minister, den Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, die hem steeds de grootste achting en toegenegenheid heeft betoond en aan wien hij we-

derkeerig zeer gehecht was, tot Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd, waarvan hij in 1829 Ridder geworden was.

In het begin van 1846 werd de Heer SCHIMMELPENNINCK wegens ongesteldheid genoodzaakt zijn ontslag te vragen; de moeilijkheid om hem te vervangen was zeer groot. Er was toen reeds sprake dat mijn vader *ad interim* zoude optreden, maar deze, gedurende zijn geheele leven uit aard en neiging gewoon om in stilte en onopgemerkt zijne werkzaamheden te verrigten, bleef dit volstandig weigeren, zoolang de Staten-Generaal nog bijeen waren. Daarop nam de Gouverneur van Zuid-Holland, de Heer VAN DER HEIM VAN DUUVENDIJK, de betrekking aan, onder voorwaarde dat hij, na het sluiten der Vergadering, weeder tot zijn Gouvernement zou terugkeeren. Toen na de Staten-Generaal waren uiteen gegaan en de Heer VAN DER HEIM zijne functiën weder zoude opnemen, had mijn vader geene vrijheid meer om zich te onttrekken, te minder daar de Koning hem steeds veel welwillendheid en vertrouwen had bewezen en getoond zijne kunde op prijs te stellen. Den 1 Junij 1846 aanvaardde hij derhalve tijdelijk de betrekking van Minister.

Ofschoon hij niets liever gewenscht had dan dat hij hiervan had kunnen worden verschoond, daar de verantwoordelijkheid, die op hem zoude rusten, zwaar bij hem woog, nam hij, eenmaal benoemd zijnde, zijne taak met moed op. Zijne kennis van zaken en langdurige ondervinding, vooral de medewerking der ambtenaren en de welwillendheid der Hoofden van de overige Departementen van Algemeen Bestuur, met wie allen hij in meerdere of mindere mate bevriend was, maakten hem de vervulling dier taak mogelijk.

Intusschen verliep de tijd; de maand October was reeds begonnen, de zitting der Staten-Generaal zou op den 19^{den} geopend worden en nog had de Heer SCHIMMELPENNINCK geen definitieven opvolger, toen de Gouverneur van Gelderland, de Graaf VAN RANDWIJCK, zich de benoeming tot Minister liet welgevallen. Den 12 October trad deze als zoodanig op en nam de portefeuille van mijnen vader over, die daarop Staatsraad in

buitengewone dienst werd en, verheugd dat, zoo als hij zeide, zijne viermaandsche campagne *salvo honore* was afgeloopen, de functiën van Secretaris-Generaal weder opnam.

Lang echter bleef hij niet meer in deze betrekking. In het begin van 1848 werd de Heer VAN RANDWIJCK vervangen door den Heer VAN DER HEIM. Deze besloot het Departement eene reorganisatie te doen ondergaan, en op zijne voordragt werd mijn vader, wiens ondervinding en zaakkennis hij zeer op prijs stelde, den 6 Maart 1848 benoemd tot Raad-Adviseur, met bepaling dat hij den Minister, ingeval van ziekte of ander beletsel, tijdelijk zou vervangen, waartoe in den gewonen loop van zaken de Secretaris-Generaal bestemd is, doch hetgeen aldus uit onderscheiding werd bepaald.

In deze nieuwe betrekking anderhalf jaar werkzaam, was hij nog menigmaal in de gelegenheid zoo den Minister VAN DER HEIM als de Ministers LUZAC en DE KEMPENAER van raad te dienen. Maar inmiddels begon zijne gezondheid te verminderen. Het verlies in Mei 1848 zijner jongste dochter en in Januarij 1849 zijner echtgenootte gaf hem een gevoeligen schok: in den zomer van dat jaar vertoonden zich de verschijnselen van waterzucht in de borst en den 14 November 1849 ontsliep hij, na slechts weinige dagen bedlegerig te zijn geweest, in den ouderdom van bijna 72 jaren.

Ik meen deze korte opgave van het ambtenaarsleven van mijnen vader niet beter te kunnen besluiten dan met de mededeeling van zijn oordeel over een goed ambtenaar, uitgedrukt in eene door hem geschrevene, onuitgegeven, verhandeling over den staad van ambtenaar. Zij die hem gekend hebben mogen getuigen, of hij de voorschriften, die hij hier geeft, zelf naauwkeurig naleefde.

‘Een goed ambtenaar,’ zegt hij, ‘kan, naar mijn inzien, alleen genoemd worden hij die, eerlijk en opregt van wandel, helder van verstand en oordeel, kundig, bekwaam en werkzaam, vol van eerezucht om het goede te bevorderen, boven vooroordeel en kleingeestigheid verheven, de zaken aan zijne zorg toevertrouwd met den meesten ijver, maar tevens met die kalmte en bedaardheid behandelt, welke alleen geschikt zijn om dezelve

behoorlijk te leeren kennen en daaraan eene goede rigting te geven; die geheel doordrongen van de verpligting, die op hem rust, zijn ambt niet beschouwt als eene bijkomende zaak, waaraan hij slechts nu en dan eenigen tijd en moeite behoeft te besteden, maar als de hoofdbezigheid, waartoe hij geroepen is en waaraan hij zich voornamelijk behoort over te geven, ten einde de pligten daaraan verbonden op de naauwkeurigste wijze te vervullen en aan het vertrouwen te voldoen hetgeen de maatschappij in hem gesteld heeft. Zoodanig ambtenaar behandelt de zaken, welke hem zijn opgedragen, met dezelfde, ja met meerdere, zorg en oplettendheid, dan die welke hem persoonlijk betreffen en waarmede zijn eigen belang meer bijzonder zou gemoeid zijn. Het is hem niet genoeg slechts eene oppervlakkige kennis te bezitten van het onderwerp waartoe zij betrekking hebben, maar hij onderzoekt hetzelfde naauwkeurig en gaat met de meeste zorgvuldigheid na alles wat daarmede eenigzins in verband kan staan, wat tot zijne werkzaamheden te dien opzichte aanleiding heeft gegeven en welke daarvan de beste gevolgen kunnen zijn. In die beschouwingen bepaalt hij zich niet alleen, indien het gewigt der zaak dit mogt medebrengen, tot hetgeen in zijn eigen Vaderland plaats heeft, en hem tot voorlichting kan verstrekken, maar hij gaat verder en onderzoekt ook hoe dit onderwerp bij anderen verstaan wordt, ten einde alzoo, uit vergelijking van een en ander en met in achtneming der omstandigheden, die toepassing te kunnen afleiden, welke hem voor zijn Vaderland de meest voordeelige zal toeschijnen. Op die wijze wordt het standpunt waarop hij geplaatst is, ongevoelig hooger, zijn gezigteinder grooter, zijn werkkring meer uitgebreid, en van den rang van ambtenaar verheft hij zich tot dien van Staatsman en Regent.

Zulk een ambtenaar gedraagt zich buitendien in zijne betrekking tot anderen, gelijk het een fatsoenlijk man, in den waren zin van het woord, betaamt. Evenzeer van ootmoedige vleijerij en nederig dienstbetoon verwijderd, wanneer het zijne meerderen betreft, als van hoogmoed en verwaandheid, wanneer het zijne minderen aangaat, tracht hij de eerste door eene ijverige pligtsbetrachting en eenen beschaafden omgang te be-

lieven, terwijl hij daarvan het voorbeeld gevende aan hen, die onder zijne bevelen staan, deze niet met zwakheid, maar met die minzaamheid behandelt, welke vertrouwen inboezemt, achting en genegenheid doet ontstaan, en oneindig meer geschikt is om nut te stichten, dan die ruwe en aanmatigende toon, welke meestal het gevolg is van een middelmatig verstand en steeds het bewijs eener slechte opvoeding.'

Brief van den Hoogleeraar H.W. Tydeman aan M^r. H. Vollenhoven.

Met groot genoegen, zeer geachte Vriend! heb ik kennis genomen van de Levensschets uws braven en door mij steeds geëerden en beminden vaders, die gij voor onze Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde wel hebt willen vervaardigen. Het was een moeilijke taak voor u, als zoon, om over uwen vader te schrijven, en men zou kunnen denken, dat uw vader er bij verloren had; daar het *elogium* nu minder dan gewoonlijk het geval is, *éloge*, bepaalde lofrede, kon zijn. En toch was de keus van het Bewind der Maatschappij goed: want niet slechts waart gij alleen in het bezit der materiële bescheiden en bouwstoffen, die gij aan niemand zoo volledig kondt mededeelen en ten gebruike overlaten; maar gij waart ook geheel opgegroeid onder hot oog en de leiding van uw voortreffelijken vader, hadt u ongevoelig naar zijn voorbeeld gevormd en wist beter dan iemand hem in zijnen geest te schetsen. Gij hebt dan ook met schrandere kieschheid den vorm aan uw opstel gegeven, waardoor, zonder eenig loftuitend woord van u, zijne verdienstelijkheid van zelf moest uitkomen; door eerst hem zelf te laten spreken in zijn opstel, en dit uit andere meer vertrouwelijke aantekeningen, of uit de acten der menigvuldige commissiën of ambten door hem bekleed, aan te vullen. Hierdoor toch hebt gij hem de beste lofreden geschreven en het schoonste monument gesticht in de aaneengeschakelde reeks van zoo vele en zoo verschillende, alle nuttige en gewichtige open-

bare betrekkingen, gedurende bijkans eene halve eeuw, alle door hem vervuld met naauwgezetheid, ijver en trouw - en dus alle met nut voor de zaken, tot genoegen zijner aanstellers en van al met wie hij te doen had - maar alzoo tevens met gestadige billijke zelfvoldoening, in een lang en gelukkig leven. *Ubi rerum testimonia adsunt non opus est verbis.*

Doch gij maakte jegens mij de aanmerking, dat ik hierin boven u vooruit had, dat ik uw vader zoo veel vroeger gekend had, dan gij hem hadt kunnen observeren; daar, bij gelijkheid onzer jaren, onze bekendheid en vriendschap aanving met onzen Leidschen Academietijd, en sedert levenslang onveranderd had voortgeduurd. Gij wildet van mij opgaven over dien vroegeren tijd tot inleiding of aanvulling van uw bericht. Deels evenwel acht ik dit overbodig; deels te moeilijk voor mij, juist om dezelfde reden waarom gij het van mij begeert. Overbodig; want in dit gedeelte is de eigen aantekening van uw vader nog al uitvoerig. 't Is waar hij noemt slechts namen van leermeesters en Academievrienden: maar voor wie de personen kent, zijn deze namen sprekende daden; en aan wie ze niet kent kan ik ze niet afschilderen, om tusschen hen uwen vader te doen uitschitteren. Ook is het minder noodig, daar het meestal historische namen zijn - de mijne, gelukkig, uitgezonderd: - en toch, ja, is het mij een aangename trots, mijn naam er onder geteld te zien. Maar juist dit maakte voor mij de moeilijkheid, dat ik ons beider oude en trouwe vriendschap vermeldende, en aldus mede over mij zelven sprekende, welligt den schijn geve van op die aangename en vereerende betrekking mij te willen verheffen.

Maar het was de natuurlijke loop der omstandigheden - waarin ik echter dankbaar Gods Vaderlijke leiding erkenne - die ons bij elkander bracht en ons aanéén deed sluiten. Beiden kwamen wij in September 1797 te gelijk van onderscheiden kanten aan de Leidsche Academie, in een kring van oude goede studenten. Die kring opende zich welwillend voor ons: maar dat wij beiden nieuw er in kwamen, gaf toch iets eigen tusschen

ons; en dat wij van verschillende kanten kwamen, uw vader van het Amsterdamsch Athenaeum en de beroemde scholen van CRAS en WYTTENBACH, maar ik vroeger op drie plaatsen geworven had, gaf stof tot aangename vergelijking en wisseling van denkbeelden; terwijl ook de mijne, door mijn afwisselend verblijf, neigden tot die vrijzinnige onbevangenheid, die gij te recht als een gelukkig gevolg van uw vaders opvoeding beschouwt, en die zich in mij bevestigde door mijn verblijf aan de Leidsche Hoogeschool, en vooral ook door de even aangename als nuttige verkeer met uw vader. Voorts genoten wij beiden de eer van door den hooggeachten Professor VAN DER KEESSEL terstond niet slechts tot zijn openbaar dispuut-collegie toegelaten te worden, wat reeds veel was, maar ook tot zijn privaats casus-collegie genoodigd te worden, wat zelfs voor zijn eigegevormde leerlingen eene bijzondere onderscheiding was: want ze viel slechts te beurt aan de tien of twaalf oudsten en besten. Deze intrusie gaf bij de oude Leidschen aemulatie jegens ons, en gaf ons beiden een nieuwen prikkel om onze roeping eer aan te doen. Het gevolg was dan ook, dat wij beiden weldra in ons zelve erkenden en aan elkander beleden, dat al onze vroegere studie en verdienste, hoezeer wij ook elders onder de *primores* geteld waren, slechts oppervlakkige schijn of los brokkelwerk was, vergeleken met het grondig en fijn, doch met de grootste eenvoudigheid en zedigheid voorgedragen onderwijs, beide in het Romeinsche en Hollandsche recht, van den grondig geleerden civilist en uitmuntenden docent VAN DER KEESSEL. - Nog eene andere, en bijkans eenige, aangename betrekking verbond mij, reeds in het eerste jaar, naauwer met uw vader, daar wij beiden (met nog slechts ééne, dien ik *ut numerum faceret* er bij aangenomen had) het genoegen hadden van een privatissimum collegium over de Statistiek des Vaderlands te genieten bij den toen geremoveerden beroemden Professor A. KLUIT: welke lessen eene nuttige voorbereiding, zoo wel voor uw vader, voor zijne administratieve, als mij tot mijne Academische carrière geweest

zijn, en waaraan wij elkander naderhand dikwijls met genoeg herinnerd hebben.

Maar zal ik nu in uw vader den vlijtigen, echt morelen en beschaafden en aangenaam gezelligen student en *commilito* schetsen, gelijk hij zelf in het afbeeldsel, waarmede gij zoo gepast uw opstel besluit, in het ideaal van een goed *ambtenaar* zich zelven beschreven heeft? - uwe kieschheid beseft waarom ik dit niet kan doen. Nog slechts ééne bijzonderheid vermeld ik uit dien tijd, te liever omdat ik FALCK, door uw vader steeds zoo hoog geschat en door u naar verdienste geprezen, er bij vermelden kan. Het is een blijk van achting en vriendschap dat uw vader mij gaf, als tot een afscheidsgeschenk, op den dag dat hij, na de vlugge en fiksche verdediging zijner inaugurele dissertatie, van de Academie afscheid nam. Gedurende mijn tweejarig verblijf te Leiden had ik voor alle promotie-partijen bedankt, doch hij noopte mij vriendelijk dringend om voor hem eene uitzondering te maken, en tot meerder aandrang beloofde hij mij te zullen plaatszen naast FALCK, van wien hij mij zoo dikwijls met ophef gesproken had. Ik gaf dus toe en was nog geen vijf minuten naast FALCK gezeten - die zeker ook door uw vader ingelicht was - of wij waren te samen *en train* van den vollen 'moedwil' der argeloos ironische scherts, der petillerende sortiës en repartiës, waar de eene luim de andere opwekt; onder hen namelijk, *qui savent entendre raillerie et savent riposter*. Die avond (en halve nacht) met FALCK is een der aangenaamste herinneringen van mijn Academieleven en won voor mij eene blijvende welwillendheid van FALCK, die hij mij betoonde; zoo wel als Minister, toen ik bij het inrichten van mijn Collegie over de Statistiek meermalen hem raadpleegde en mondelinge of eigenhandige schriftelijke informatiën van hem ontving; als nog in het laatst, toen ik hem, uit de ongelukkige Londensche Conferentie teruggekeerd, op het Huis ter Noot nabij den Haag een deelnemend bezoek bracht.

Doch ik bemerk dat hetgeen ik aan u over uwen vader mede te deelen had, welhaast stof zou worden voor mijn eigen

eventueel *elogium* bij onze Maatschappij. Ik laat dus uw vader naar Amsterdam vertrekken, terwijl ik in Overijssel en in Friesland ga leven en bij mijn schaarsche bezoeken in Holland hem aantref in samenwoning met zijn waardigen vriend DYLIUS, of te Franeker verrast word met zijn BALDASSERONI met amicaal toeschrift, of in 1811 onder het Keizerrijk hem te Amsterdam bezoek, en wij, in dien treurigen tijd, in een zonderling incident stof vonden tot vrolijken scherts.

Weldra vertrok hij naar Parijs, ik werd inmiddels geplaatst te Leiden, hij kort daarna zelf in mijne nabijheid in den Haag, en alzoo kwamen wij toen weêr op den voet, waarop gijzelf, mijn waarde Vriend, ons gekend hebt, zoo lang als uwe heugenis reikt. En van zijn gestadig opklimmen in gewichtige en vereerende functiën bij het veelomvattend Departement van Binnenlandsche Zaken - van de achting en het vertrouwen die hij genoot bij elk die nevens of ook boven hem geplaatst was - van zijne heuschheid en echte humaniteit jegens elk wie zich tot hem wendde - van zijne dienstvaardigheid uit een zuiver gemoed en zijnen afkeer van alle intrigue - van dit alles behoef ik niets te zeggen, noch aan u, mijn Vriend! noch aan iemand, die hem of in persoon of bij geruchte gekend heeft: alleen dit; op de treurige uitspraak van den Zaligmaker, 'Wee u, wanneer alle menschen wél van u spreken' (Luc. VI:26) maakte hij eene gelukkige uitzondering.

Met achting en vriendschap als altijd

Leiden,

September 1850.

T.

H.W. Tydeman.

Levensbericht van Cornelius de Waal.

De vele jaren, gedurende welke de man, wiens kort levensbericht deze bladeren behelzen, aan de Hoogeschool te Groningen het Hoogleeraarsambt in de Wijsbegeerte bekleed heeft, waren gewis rijk aan groote wereldgebeurtenissen, aan schier onbegrijpelijk snelle lotsveranderingen van Staten en volkeren, aan voor- en tegenspoeden, waarvan mede ons Vaderland in ruime mate zijn deel gehad heeft. Doch onder die algemeene wisselvalligheden, waarbij kwamen huisselijke beproevingen bij het verlies van dierbare panden, had er bij den Hoogleeraar DE WAAL naauwelijks eenige verandering plaats in de wetenschappelijke betrekking waartoe hij ten jare 1806 geroepen werd, en waarin hij tot weinige jaren vóór zijn verscheiden steeds op dezelfde wijze in stilte werkzaam was, zonder door andere schriften, dan zijne Academische redevoeringen, van zijne wijsgeerige kennis in het openbaar te doen blijken. Maar bleef hij op dien eenmaal ingeslagen weg als Leeraar in de Wijsbegeerte aldus onbelemmerd voortgaan, des te onbestendiger scheen hij vroeger te zijn geweest in de keuze van het studievak, waaraan hij zijnen naar kennis dorstenden geest inzonderheid wilde toewijden. Het ging hem als zoo velen, die tusschen twee paden niet weten te kiezen, en dan door het toeval,... neen, door eene wijze Voorzienigheid op het rechte middelpad, tot de betrekking, welke het best met hunnen aanleg strookt, gebragt worden. Een vlugtige blik op de loopbaan zijner studiën zal er ons van overtuigen.

CORNELIUS DE WAAL werd te Amsterdam den 5 Augustus 1771, geboren. Zijn vader, die, met een helderen geest begaafd, eene jeugdige ontwikkeling wist op prijs te stellen, en, als behoorende tot den deftigen handelstand, tevens de middelen bezat om ruimschoots in de ligchamelijke niet alleen, maar ook in de geestelijke behoeften zijner kinderen te voorzien, liet het zijnen zoon, van der jeugd af, aan geene beschaafde opvoeding en zedelijke vorming ontbreken, en besloot, toen hij diens aanleg voor studie ontdekte, de kweeking van die gelukkige kiem zoo veel mogelijk te bevorderen. Te dien einde werd de knaap, naauwelijks 9 jaren oud, te Gouda onder de leiding gesteld van den heer GERARD TEN BRUMMELER, een' kundig' en tevens zachtaardig' man, door wien hij vooral in de Fransche taal, maar ook in de Rekenkunde en andere voorbereidende vakken van wetenschap werd onderwezen. In zijn elfde jaar begon zijne eigenlijk Academische opleiding; want van toen af bezocht hij dáár ter plaatse de Latijnsche School, genoot er de eerste twee jaren het onderwijs en de gunst van den met roem bekenden J. DOUZY, en na diens vertrek naar Amsterdam, even zoo die van deszelfs geleerden opvolger C.C. VATEBENDER tot in zestienjarigen ouderdom; waarop hij, niet zonder gedurende dat vijftal jaren in die letterkundige loopbaan nu eens met eerste, dan met tweede prijzen begiftigd te zijn, tot de hoogere studiën met lof bevorderd werd. Zijne keus viel op de Doorluchtige School van Amsterdam; en hier woonde hij nu achtereenvolgend de lessen bij, der Hoogleraren WYTENBACH, WALRAVEN en VAN SWINDEN; bij den eersten oefende hij zich in de Grieksche en Latijnsche Letterkunde, Algemeene en Vaderlandsche Geschiedenis en Romeinsche Oudheden; bij den tweeden in de Hebreeuwsche en Arabische taalkunde; bij den laatstgenoemden in de Wijsbegeerte en Stelkunde; terwijl hij bovendien door den Lector in de Wis-, Sterre- en Zeevaartkunde, J. DE HARTOG, onderwezen werd in de beginselen der Meetkunde.

Intusschen bleef de jongeling lang twifelen omtrent de keuze van een eigenlijk hoofdvak van studie. Wel was het de wensch

zijns vaders, dat hij zich tot de Godgeleerdheid bepalen mogt; doch dewijl de zoon meer tot de Regtsgeleerdheid scheen over te hellen, liet hij wijselijk aan hem zelven de beslissing over. De zoon derhalve bepaalde zich van nu af hoofdzakelijk tot de regtsgeleerde wetenschappen, liet echter de andere niet geheel varen, bleef integendeel met zekere vooringenomenheid gehecht aan de voortgezette beoefening der Hebreeuwsche en Arabische taalkennis, zoodat hem op die wijze, bij verandering van besluit misschien na rijper beraad, de weg ter Godgeleerdheid niet ten eenenmale was afgesneden.

Als aanstaande regtsgeleerde bezocht hij nu ook ijverig de voorlezingen van den Hoogleraar CRAS over Natuur- en Staatsregt. Aldus bragt hij vier jaren te Amsterdam door, begaf zich dan naar Leiden en verwierf zich dáár het meesterschap in de Regten met het verdedigen van eenige *quaestiones juris publici et privati*, waaromtrent zijn voortreffelijke leermeester CRAS, in eenen brief aan hem, deze loffelijke getuigenis aflegde: *'multam habent ingenii tui atque industriae significationem, ac probant, quantum tu Jurisprudentia proficere posses, ita si accidat, ut huic uni disciplinae totus tradere te possis.'* Maar onze DE WAAL bleef zich niet langer uitsluitend op de Regtsgeleerdheid toeleggen; want te Amsterdam pas terug gekeerd, legde hij zich thans met allen ijver toe op de beoefening der Godgeleerde Wetenschappen, genoot tot dat einde gedurende twee jaren het onderwijs van den Hoogleraar J. VAN NUYS KLINKENBERG, en zette inmiddels zijne Hebreeuwsche en Arabische taalstudie voort. - Na verloop van dien tijd bezocht hij de Academie te Utrecht, woonde de lessen bij van de Hoogleraren BONNET en ROYAARDS, en het jaar daarop ook die van den Hoogleraar JODOCUS HERINGA, aan wiens onderwijs hij zich de nu volgende twee jaren met dat gunstig gevolg aansloot, dat hij reeds den 1 Maart 1796, onder de Candidaten tot de H. Dienst werd opgenomen, en wel, wat gewis onze opmerking waardig is, als eerste kweekeling uit de school van HERINGA.

Dan, hetzelfde dat vroeger gebeurde ten aanzien der Regtsgeleerdheid, had ook nu plaats, hoewel onder verschillende omstandigheden. Verandering van keus bragt DE WAAL uit de regtszaal naar den kansel; maar de bekrompene zienswijze van anderen verwijderde hem van het predikambt. Wel werd hij, nadat een dweepziek boerenvolk, met den schoolmeester aan het hoofd, te *Lopiker-Kapel* den Kerkeraad tot eene andere keuze gedwongen had, kort daarna op twee plaatsen, *Werkhoven* en *Scherpenzeel* beroepen, doch toen wees hij zelf die eer van de hand, dewijl hij den eerwaardigen J.M. NOOTHOVEN te *Vianen* hoopte te zullen opvolgen; welk beroep hem daarom vooral hoogst aangenaam zoude geweest zijn, omdat zijn vader aldaar zijn buitenverblijf had. Doch hier ook, ofschoon de beste en voornaamste burgers dier plaats, zelfs de burgemeester en predikant, op zijne zijde waren, werd hij door velen gedwarsboomd en eindelijk in zijne verwachting te leur gesteld. Dit een en ander nogtans zoude welligt niet toereikende geweest zijn, om hem al aanstonds van besluit te doen veranderen; maar weldra voegde zich bij het onaangename van deze teleurstellingen eene andere wederwaardigheid, die hem voor langen tijd van het uitzigt op een beroep deed afzien; ik bedoel eene zware ziekte, die hem gedurende twee achtereenvolgende jaren beproefde en bij tusschenpoozen hem hevige smarten veroorzaakte. Hij bevond zich destijds voortdurend te Utrecht, en vond er in 't lijden vele deelneming en troost, vooral door de vriendschap van CALKOEN, (toen nog niet, maar niet lang daarna, eerst te Leiden, vervolgens te Utrecht Hoogleraar in de Wis- en Sterrekunde), die in hem op nieuw den lust naar Mathematische studiën aanwakkerde; - en niet minder door de liefde zijner verloofde, dochter van den eerwaardigen WEYLAND, Predikant te dier stede. Deze liefde schijnt dan ook op zijne standsverandering grooten invloed gehad te hebben; want, na zijn herstel, ten jare 1799 met het meisje zijner keus in den echt verbonden, vestigde hij zich te Amsterdam, om zich van nu af geheel aan den handel toe te wijden.

Men kan ligt begrijpen, dat iemand, die zich van jongs af, op de wetenschappen had toegelegd, ook de beoefening daarvan niet zou verwaarlozen; en geen wonder derhalve, dat DE WAAL gedurende de zes jaren, welke hij genoegelijk en voorspoedig onder handelbeslommeringen doorbragt, de schaarsche uren, die hij aan zijne dagelijksche bezigheden kon ontwoekeren, gaarne aan de letteren ten offer bragt; - geen wonder, dat, toen hem buiten alle verwachting een werkkring werd aangeboden, waarin hij naar lust en wensch zich geheel aan de studiën kon overgeven, zulk eene wetenschappelijke betrekking gretig door hem werd aangenomen. Na het overlijden namelijk van den Hoogleeraar BOSMAN te Groningen, werd in diens plaats aan de Academie daar ter stede onzen DE WAAL door Curatoren het Hoogleeraarsambt in de Wijsbegeerte opgedragen; en, na dat hem de Academische Senaat eershalve het Doctoraat in de Wijsbegeerte en vrije Kunsten (*in Philosophia et liberalibus artibus*) had opgedragen, aanvaardde hij zijne eervolle betrekking den 19 September 1806 met het houden eener plegtige inwijdingsrede in de Latijnsche taal *over de vrijheid en ingetogenheid van denken en spreken, alsmede over beider, vooral den wijsgeer onontbeerlijke vereeniging*.

Ziedaar dan eindelijk DE WAAL in dien stand geplaatst, waarvoor hij bestemd scheen. Ook waren voor hem thans noch zijne Regtsgeleerde, noch zijne Godgeleerde studiën verloren; zij dienden veeleer als zoo vele hulpmiddelen bij het nu dieper doordringen in de hooge waarde van die wetenschap, welke alle andere vakken van kennis met den fijnsten band, den band des geestes omstrengelt. Zoo bleef hij dan ook tot in de laatste jaren zijns levens op deze verhevene standplaats werkzaam.

Tijdens de Fransche overheersching, toen ons Vaderland uit de rij der Staten weggevaagd werd, en alle inrigtingen zoo wel van hooger als lager onderwijs onder de dwingelandij van NAPOLEON gebukt gingen, bleef in die benarde tijdsomstandigheden DE WAAL met zoo vele andere verdienstelijke Geleerden den vaderlandschen roem der wetenschappen handhaven en aan

het behoud onzer Academische instellingen met allen ijver leven en krachten toewijden. Daarvan mogt hij dan ook de schoonste vruchten inoogsten, toen, na het herstel onzer onafhankelijkheid, met nieuwen luister zich onze Hoogeschoolen uit dien staat van vernedering weêr ophieven; en zette hij, als lid van de toen hervormde faculteit van bespiegelende Wijsbegeerte en Letteren, zijne wijsgeerige lessen onafgebroken voort tot op het einde van het Academiejaar 1830-31; waarna hij met den aanvang van het volgende Academiejaar aan een' zijner uit Leuven naar Groningen verplaatste ambtgenooten, (aan schrijver van dit berigt), een gedeelte zijner leervakken heuschelijk afstond.

Na eene veertigjarige ambtsvervulling verwierf hij in zeventigjarigen ouderdom met eere het emeritaat; bleef nog eenigen tijd te Groningen, doch vestigde zich weldra, na het overlijden van zijne hem overdierbare echtgenoot, met der woon te Amsterdam, om dáár zijne overige levensdagen in rust door te brengen. Slechts weinige jaren mogt hem dit genoeg te beurt vallen; de gebreken des ouderdoms waren de voorbode eener aannaderende ziekte, welke alras in hevigheid toenam, en na een hevig lijden van eenige maanden een einde maakte aan zijn zoo verdienstelijk leven den eersten December 1849, in ruim 78jarigen ouderdom.

DE WAAL was met een schrander oordeel begaafd, hetwelk hem zeer te stade kwam bij zijne veelomvattende kennis zoo van oudere en nieuwere talen, als van alle die studie-vakken, welke of regtstreeks tot de Wijsbegeerte behooren, of daarmede in een zedelijk en Godsdienstig verband staan. Vertrouwelijk bekend met de wijsgeerige systemen, gaf hij echter aan die de voorkeur welke meer van empirischen aard waren, en maakte de ethisch-psychologische ontwikkeling des geestes het hoofddoel zijner wijsgeerige bespiegeling uit. Wel was zijne voordragt eenigzins duister, vooral voor oningewijden in het vak; doch leergierigen vonden in hem altijd een' bereidvaardigen gids, die

hen van lieverlede op de hoogte der wetenschap wist te brengen. Niet veel is er van hem in het licht verschenen; maar zijne Academische redevoeringen zijn voldoende bewijzen van zijn diep doorzigt en hooge geleerdheid¹⁾. - Voor leerlingen en ambtgenooten was hij in alle opzichten voorkomend; onderscheidde zich in de maatschappij door een hoogen graad van wellevendheid zonder gemaaktheid en door minzamen ernst zonder stroefheid. - Hij was niet slechts wijsgeer voor de school, maar ook voor het leven. Daarom bleef hij, zelfs te midden van aardsche rampen, die wel 't meest de ziel treffen, als zij de naauwste banden des bloeds door den dood onmededogend verscheuren, en evenzoo in zijne laatste ziekte onder bitter lijden tot aan zijnen laatsten ademtogt kalm en onderworpen. Zijne asch ruste in vrede; zijne gedachtenis blijve gezegend!

Groningen, 25 April 1850.

F.C. DE GREUVE.

- 1) a. Zijne Oratio inauguralis, in September 1806 uitgesproken: *'de sentiendi dicendique cum libertate tum modestia, atque hujus utriusque virtutis philosopho in primis necessaria conjunctione.'* b. Zijne Oratie, door hem als aftredend Rector-Magnificus in October 1807 uitgesproken: *'De mente humana semet ignorante.'* c. Eene dergelijke Oratie, toen hij als Rector aftrad in October 1820: *'De variis Ethicae principiis cognoscendi, a philosophis propositis, enunciandi formulis magis, quam re dissentientibus.'*

Levensbericht van Jhr. Mr. J.W. van Vredenburg.

Jonkheer M^r. JOHAN WILLEM VAN VREDENBURCH werd op den 6 Augustus 1782 te *Delft* geboren uit ouders, die tot de voornaamste vaderlandsche geslachten behoorden. Zijne neiging en zijne liefde voor de beoefening van letteren en wetenschappen werden opgewekt door de achting, die zijn vader voor eene beschaafde en geleetterde opvoeding koesterde, en geleid door de bekwame mannen, aan wie in zijne geboortestad het onderwijs in de oude talen was opgedragen. In het jaar 1802 begaf hij zich naar de Leidsche Hoogeschool, met het doel om zich inzonderheid op de beoefening der Regtsgeleerdheid toe te leggen. Om den buitengewonen ijver en de onafgebrokene inspanning, waarmede hij zich aan de studie toewijdde, was hij bij zijne leermeesters zoo wel als bij zijne mede-studenten hooggeacht; en toen hij reeds op den 29 Junij 1805 tot Doctor in het Romeinsche en Hedendaagsche Regt bevorderd werd, gaven allen in het openbaar de ondubbelzinnigste blijken, hoe zij het waardeerden, dat hij de genoegens van grondige studie wist te schatten boven al de vermaken en uitspanningen, die geboorte en fortuin hem zoo ruimschoots aanboden.

Ofschoon VAN VREDENBURCH slechts drie jaren aan de Hoogeschool had doorgebracht, schreef hij eene uitgewerkte Dissertatie *de prohibitis nuptiis inter tutorem et pupillam ex jure Romano et hodierno*. Door bevoegde beoordeelaars werd zij onder de beste academische proefschriften van dien tijd gerekend. Bij de openbare verdediging er van toonde hij in de

Kantiaansche wijsbegeerte, waarvan hij een warm voorstander was, eene buitengewone ervarenheid te bezitten, toen men sommige zijner wijsgeerige stellingen, die men in dien tijd minder gewoon was in het openbaar te hooren uitspreken, met kracht aantastte. De dag zijner promotie is bij hem steeds in dankbaar aandenken gebleven. Als hij er in ver gevorderden leeftijd over sprak, dan was het met eene voorbeeldige hoogachting voor zijne leermeesters, waaronder hij vooral VAN DER KEESSEL en SMALLENBURG noemde, en werd men geheel verplaatst in al den deftigen ernst en logischen toon, die bij zulk eene gelegenheid in het groote Auditorium heerschten.

Na de Hoogeschool verlaten te hebben, verkoos VAN VREDENBURCH de rustige en stille beoefening van letteren en wetenschappen boven het bedrijvige leven. Menig ambt, dat hem aangeboden werd, sloeg hij van de hand, en hij zat liever in zijn uitstekend kabinet van natuurkundige werktuigen en van delfstoffen en rotssoorten, dan op het gestoelte der eere, waarop velen zijner beroemde voorvaderen gezag in den lande uitgeoefend hadden. Vooral ging hem ter harte de toepassing der Natuurkundige Wetenschappen op de belangen der maatschappij, en menig werktuig daartoe uit Engeland ontboden, diende hem bij zijne voorlezingen daarover in de Genootschappen zijner geboortestad of te 's *Gravenhage*. Zijne liefde voor de natuur en hare voortbrengselen en zijne kennis aan hare wetten vonden voedsel in zijn verblijf op zijn landgoed in het Westland, waar land- en tuinbouw op eene uitgebreide schaal verbeterd, en de vruchten van den Hollandschen bodem in zeldzame grootte en schoonheid gezien werden. 's Winters hield hij zich bezig met de studie der Vaderlandsche Dichters.

Reeds in het jaar 1809 werd VAN VREDENBURCH, op voordragt zijner leermeesters, tot lid der *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde* opgenomen, en als jongeling, twee jaren na zijne promotie, werd hij in eenen kleinen kring gekozen, waarvan eenige Staatsmannen uit 's *Gravenhage* en eenige Hoogleraren uit *Leiden* leden waren: eene keuze, welke destijds bij-

zondere beteekenis had. In onze Maatschappij is hij meermalen als openbaar spreker opgetreden. Hij handelde over onze moedertaal of over onze vroegere en latere Dichters, uit wier beste voortbrengselen hij zelfs in later leeftijd vele uitstekende regels zich te binnen wist te brengen. Dat ook anderen zijne verdiensten niet voorbijzagen, bleek uit de benoeming, waarmede de *Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem*, het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, de *Eerste Klasse van het Koninklijk Nederlandsche Instituut* en andere Vaderlandsche Genootschappen, hem vereerden.

Om het verblijf op zijn landgoed nabij *Rijswijk* en uit liefde voor die Gemeente, liet VAN VREDENBURCH in 1811 zich de benoeming van Schout - een titel later in dien van Burgemeester veranderd - welgevallen, welke betrekking hij tot in 1847 vervulde. Toen hij dat ambt aan zijnen oudsten zoon, door den Koning tot zijnen opvolger benoemd, overgaf, mogt hij de ongeveinsde erkentelijkheid ondervinden voor hetgeen hij, ook als Lid der Provinciale Staten, welke betrekking hem in 1815 opgedragen werd, in zoo vele opzigten voor die Gemeente gedaan had.

Onder de betrekkingen door VAN VREDENBURCH met de levendigste belangstelling waargenomen, behoorde die van Schoolopziener in het 9^e District van de Provincie Zuid-Holland. Het lager onderwijs ging hem zeer ter harte, en zijne briefwisseling met VAN DEN ENDE, VAN SWINDEREN en andere mannen daarmede van nabij bekend, strekte altijd om er verbeteringen in te brengen. De overtuiging, dat daarvoor in ons Vaderland te weinig gedaan werd, stond bij hem vast, en deed hem middelen beramen, om althans in zijne Gemeente aan de kinderen van minvermogenden kosteloos onderwijs te verschaffen. Het door hem ontworpen school-reglement en bijeengebragte schoolfonds hebben elders gelukkige navolging gevonden. Toen men later, ten gevolge van de vereeniging met België, veranderingen betreffende het lager onderwijs in

den zin had, die hij door de ondervinding geleerd afkeurde, zond hij daarover twee Memoriën bij den Koning in, die door den druk openbaar gemaakt, VAN VREDENBURCH zoo geheel kenmerkten in zijnen blakenden ijver voor de zedelijke en verstandelijke opleiding ook van den armste, en voor toenemende kennis in alle kringen der maatschappij. De spreuk onder zijn wapen: *agro evellite spinas*, die hij op zijne welige akkers en velden in praktijk liet brengen, wilde hij in hooger zinn op het jeugdige gemoed van armen en onaanzienlijken naar de wereld toegepast hebben. De antwoorden van wege den Koning WILLEM I toonden, dat deze Vorst de lessen der ondervinding, in de Memoriën zoo vrij en onbewimpeld blootgelegd, wist op prijs te stellen, en achting had voor den man, die hem enkel in het belang van anderen en tot welzijn van den Staat met betamelijke vrijmoedigheid naderde.

Op den 19^{den} Junij 1820 trad VAN VREDENBURCH in den echt met Jonkvrouwe MARIA ADRIANA VAN DER POT VAN GROENEVELD. Die gelukkige echtverbintenis schonk hem zeven kinderen. Bezat hij voor zijne edele en beschaafde gade hooge achting en vurige liefde, de opvoeding zijner geliefde kinderen en hun toekomstig lot was hem boven alles dierbaar; en toen hem op zijn ziekbed de dood van zijne aanvallige elfjarige dochter werd aangekondigd, was ik getuige, hoe hij diep geschokt en bewogen zijn geliefd kind met zijne gedachten in hoogere gewesten volgde, en zijne gade en overige kinderen aan God opdroeg, Wiens liefde hij ook in de eerste oogenblikken van het treffend leed niet voorbij zag.

De dankbare erkentenis voor de vele zegeningen, die hem mogten te beurt vallen, bleef hem in zijn langdurig lijden bij. In de kracht toch van den mannelijken leeftijd werd hij door eene zenuwziekte getroffen, die later op zijn ligchaam zulk een' nadeeligen invloed oefende, dat de gevolgen hem in zijne werkzaamheden niet zelden belemmerden; en pijnlijk was het soms om op te merken, hoe hij later door buitengewone inspanning van zijne geestvermogens trachtte te vergoeden, wat

hem aan lichaamskracht ontbrak, en, toen hij bijna geheel van het gezicht beroofd was, de herinnering aan het voorledene, dat hij gezien had, zocht vast te knopen aan het tegenwoordige, dat hij niet zag.

Op den 14^{den} December 1849 ontsliep VAN VREDENBURCH, ook met de dankbare erkentenis op de lippen voor de liefderijke zorgen zijner gade en kinderen, die gedurende vele maanden van zijn ziekbed niet geweken waren; en toen hij gestorven was, werden in onderscheidene kringen der maatschappij de proeven zijner vriendschap, weldadigheid en menschenliefde met billijke erkentenis herdacht.

Zijn graf werd in de 8 verloopene maanden viermalen geopend, om ook zijne kinderen te ontvangen. Op den dag, waarop bij deze Maatschappij aan zijne nagedachtenis de verschuldigde hulde toegebracht werd, was het ontsloten, om ook het overschot van zijnen oudsten zoon in zich op te nemen! De toen geuite bede, die weerklink vond in aller harten, dat de Almagtige de diep bedroefde gade en kinderen bij zulke, zoo dikwerf herhaalde en verpletterende slagen ondersteunen mogt, worde verhoord, en het woord: 'zij leven Hem allen', doe in dien nacht van droefenis en smart het licht der vertroosting opgaan.

VAN VREDENBURCH behoorde tot die aanzienlijken, die eerbied voor wetenschappen en letteren, en hooge achting voor hare beoefenaars koesterden. Zijn huis stond voor hen open. De dagen, die BORGER en VAN DER PALM en zoo vele andere nog levende geleerden op zijn *Overvoorde* doorbragten, rekende hij onder de gelukkigste; en als hij over de groote belangen van zijn Vaderland sprak, dan noemde hij in de eerste plaats de behoefte aan wetenschappelijke kennis en de verpligting om haar te ondersteunen en te bevorderen.

Leiden,

den 22 Junij 1850.

A.H. VAN DER BOON MESCH.

Levensbericht van Frederic Auguste Ferdinand Thomas baron de Reiffenberg.

FREDERIC AUGUSTE FERDINAND THOMAS *Baron* DE REIFFENBERG behoorde tot een oud en adelijk Duitsch geslacht, dat zijnen naam ontleende van een oud kasteel, waarvan de bouwvallen nog bestaan niet verre van Wiesbaden. Zijne voorouders verschijnen bij herhaling in de geschiedenis van Trier en Coblenz. Zijn vader, in Nederlandsche dienst zijnde, hield zich te Bergen in Henegouwen op, toen hem aldaar op 14 November 1795 deze zoon geboren werd. De jonge DE R. begon met de krijgskundige loopbaan; tijdens den slag van Waterloo was hij Officier van het 1^e linie-regiment in België. Bij NAPOLEON's val verliet hij den dienst en wijdde zich uitsluitend aan de studie der letteren toe. Hij werd, omstreeks d.j. 1822, Hoogleeraar der Wijsbegeerte aan de Hoogeschool te Leuven, en, in 1835, aan die van Luik, van waar hij welhaast naar Brussel geroepen werd om voortaan eerste bewaarder der Koninklijke Boekerij te worden, welke door de toevoeging der Bibliotheek van VAN HULTHEM als een nieuw leven ontvangen had. Zijne talrijke en geleerde werken hebben hem veel roems verworven; zijne regelrechte briefwisseling met het meerendeel der grootste mannen van dat tijdvak verwierf hem het lidmaatschap van de meeste Academiën¹⁾, en als om strijd zonden de Vorsten hem de ver-

1) De Maatschappij van Ned. Letterk. nam hem in 1826 op onder hare leden.

sierselen hunner ridderorden. Meer was er niet noodig om den nijd op te wekken, welke nimmer den mannen van talent ontgaat. Doch met eene geestgesteldheid als de zijne, had hij geleerd kalm te leven te midden zijner vijanden.

Het schijnt dat België, door hare aardrijkskundige ligging tusschen twee der voornaamste kweekplaatsen van de Europesche beschaving, in hare wetenschappelijke en letterkundige ontwikkeling, eene strekking heeft naar Duitschland wat de gedachte, naar Frankrijk wat den stijl betreft. Dusdanig schijnt ook het stelsel van DER. geweest te zijn. Trouwens, zijne *Principes de Logique* en meer nog zijne *Souvenirs d'un pèlerinage en l'honneur de Schiller*, bewijzen hoe diep hij in den Duitschen geest wist in te dringen, terwijl hij, wat den vorm betreft, het thans voor den vreemdeling zoo zeldzaam talent bezat om zich met de aangenaamheid, keurigheid en helderheid der beste Fransche school van de vorige eeuw uit te drukken. Hij schreef bestendig in die taal.

Volgens een letterkundig dagblad van 20 April jl. bestaan zijne geschriften in vijftien deelen of deeltjes gedichten en dramatische stukken, in veertig levensschetsen en hernieuwde geschiedkundige uitgaven van vreemde geschriften; voorts in vijftien brochures, notices, en werken van wijsgeerigen of staatkundigen aart. Hiervan zijn sommige werken, wel is waar, slechts door hem uitgegeven; maar hij heeft er opstellen bijgevoegd, die, voor het eerst verschenen, voor volkomene monographiën kunnen doorgaan, bv. zijne geschiedenis der Fransche taal in België, die der overleveringen uit den heldentijd, eene memorie over de kruistogten en GODFRIED VAN BOUILLON, waarin beide uit een geheel nieuw oogpunt beschouwd zijn. Bezwaarlijk is het van alle deze voortbrengselen eene volledige optelling te geven; zie hier wat de Belgische Biographie van V.D. MAELEN, PAUWELS DE VIS en ROYER over DE R. opgeven.

Dichterlijke Geschriften.

Les Harpes, Bruxelles, 1822. 18°.

L'ame et le corps, Brux. 1823. 8°.

Le champ Frédéric, ib. 8°.

Épître à Arnault, ibid.

Épître à Talma, ibid.

Les politiques de salon, Comédie en 3 actes et en vers, ib. 1823. 8°.

Poésies diverses, Paris, 1825. 2 v. in 18°.

Épître à la statue d'Érasme, ib. 1828. 8°.

Épître au général des Jésuites, Brux. 1828. 8°.

Ruines et souvenirs, ib. 1833. 8°.

Apologues, Brux. et Leipzig, 1848. 18°.

Fables nouvelles, ib. Janvier 1849.

Hij vervaardigde ook nog een treurspel, *le Comte d'Egmont*, waarvan slechts brokstukken gedrukt zijn, deels in een stuk getiteld: *la Victoire, l'Hymen et la naissance*, eene dithyrambe aan den Prins van Oranje in 1817 gerigt, deels in zijne uitgave van VAN DER VYNCKT. Men heeft ook van hem een blijspel in prosa, *le malheur imaginaire*.

Vele verzen heeft hij ook ingelascht in de *annuaires* van Brussel, de verzamelingen van den boekhandelaar JANET, den *Mercure du XIXe siècle*, *la France littéraire* van M. MALO, het *Journal de la France provinciale* enz.

Ook leverde hij voor het tooneel eene opéra comique: *la toison d'or*.

Geschiedkundige Werken.

Du commerce, des manufactures, de l'industrie et de la population des Pays-Bas aux XVe et XVIe siècles, Brux. 1822. 4°.

De Justi Lipsii vita et scriptis, ib. 1823. m. pll. 4°.

Archives philosophiques et historiques des Pays-Bas, 1825-1832. 6 voll. in 8°.

Résumé de l'histoire des Pays-Bas, Brux. 1827. 2 voll. in 8°. et in 32°.

Histoire des troubles des Pays-Bas, par VAN DER VYNCKT, avec un discours préliminaire et des notes qui ont été traduites en hollandais par T. OLIVIER SCHILPEROORT, ib. 1822. 3 vol. in 8°

Mémoires de JACQUES DU CLERCQ, publiés pour la première fois, ib. 1823. 4 vol. in 8°.

PETRI A THYMO *historia Brabantiae diplomatica*, ib. 1830. 8°.

Histoire de l'ordre de la toison d'or, ib. 1830; een boekdeel van ongeveer 700 blz. in 4°. met een Atlas in folio. Een hoofdwerk, dat blijvend is.

Mémoires sur le séjour de Louis XI aux Pays-Bas; (1835 of vroeger) in 4°.

Notice sur Olivier le Diable ou le Daim; (1835 of vroeger) in 4°.

Beide laatste opstellen zijn met verbeteringen herdrukt in het weekblad *le Lundi*.

Note sur une lettre d'indulgence du pape Nicolas V.

Note sur une lettre d'indulgence du pape Jules I.

In het *Bulletin de l'Académie de Bruxelles* heeft hij nog drie andere onuitgegevene, op pergament gedrukte, aflatbrieven doen kennen.

Éloge de l'abbé Mann, in 4°.; herdrukt met toevoegsels in het *annuaire de la Bibliothèque royale de Belgique*, voor 1850.

Remarques sur des actes de Henri II et Henri III, ducs de Brabant, in 4°.

Mémoires sur les Sires de Kuyk, in 4°.

Vijf mémoires sur les deux premiers siècles de l'université de Louvain.

Recherches sur Rubens et sa famille, in 4°.

Mémoires sur Jean Molinet, in het *Recueil de la Société d'émulation de Cambrai*, voor 1834, met bijvoegsels herdrukt in zijne uitgave van DE BARANTE.

Essai sur la peinture sur verre aux Pays-Bas, in 4°.

Essai sur la statistique ancienne de la Belgique, 2 st. in 4°.

Particularités inédites sur Charles-Quint et sa cour, in 4°.

Supplément à l'art de vérifier les dates; een quarto-deel van ruim 300 bladz.

Recueil historique et héraldique des familles nobles des Pays-Bas; slechts twee afleveringen zijn hier van verschenen.

De quelques solennités anciennement usitées en Belgique, tournois, carrousels, jubilés, Brux. 1838. 12°.

Fastes de la Belgique; in groot folio, m. pll., te zamen met den Heer LECOCQ; onvoleindigd werk.

Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque de Bourgogne, in 4°.

Manuel de l'histoire politique de l'Europe de HEEREN, revu et corrigé, Brux. 1834. 3 vol. in 18°.

Notice sur les archives de la ville de Louvain, in 4°.

Histoire des ducs de Bourgogne van den Heer DE BARANTE, met aanmerkingen en aanhangsels, Brux. 1835-1836; 10 dn. in 8°. met pll.

Chronique de PHILIPPE MOUSKES, ib. 1836. 2 dn. in 4°.

Documents pour servir à l'histoire des provinces de Namur, de Hainaut et de Luxembourg, T. I, IV, V, VII en VIII, in 4°.

Gilles de Chin, poëme de GAUTIER DE Tournai, in 4°.

Chronique inédite de Hollande et de Hainaut (extrait du Bulletin de la Commission royale d'histoire, T. XII. n°. 2. (1847) 8°.)

Godefroid de Bouillon, avec des recherches sur les premières croisades, in 4°.

Correspondance de Marguerite d'Autriche avec Philippe II, suivie des interrogatoires du comte d'Egmont, in groot 8°.

Lettres sur la vie intérieure de l'empereur Charles-Quint, écrites par GUILLAUME VAN MALE, gentilhomme de sa chambre, gr. 8°.

Histoire du Comté de Hainaut, Brux. 1849-50, 2 voll. in 12°. Het derde deel, waarmede dit werk voltooid zal zijn, is ter perse.

Groot was het aandeel dat hij had in de: *Collection des chroniques belges inédites*, van welke verzameling hij een der grondleggers was.

Hij was redacteur van het: *Bulletin de la Commission royale d'histoire*.

Ook was hij stichter van den *Bibliophile Belge*, waarvan thans het 7de deel verschijnt.

Letterkundige Geschriften en Mengelwerken.

Le Dimanche, Recueil de nouvelles, Brux. 1834. 2 vol 18°.

Le Lundi, ib. 1835. in 18°.

La Chronique métrique de Chastellain et de Molinet, revue, corrigée et commentée par M. DE R., ib. 1836.

Qu'est ce que le collège philosophique? brochure, Louvain, 1828, in 8°. in het vlaamsch vertaald door den Heer PEETERS, thans vrederegter te Brussel.

Entrerai-je au collège philosophique? ib. 1828.

Lettre à M. Fétis, sur l'histoire de la musique, in 8°. met verbeteringen herdrukt in *le Dimanche*.

Souvenirs d'un pèlerinage en l'honneur de Schiller, Brux, et Leipzig, 1839. 8°.

Nouveaux souvenirs d'Allemagne, pèlerinage à Munich, (Brux.?) 2 vol. in 18°.

Oeuvres choisies de Jean-Baptiste-Dominique Vautier, précédées d'une notice par M. DE R., Brux. 1847. in 18°.

Een zeer groot aantal artikelen en notices, geplaatst in *le Mercure belge*, *le Nain jaune réfugié*, *le vrai Libéral*, *le Courrier des Pays-Bas*, *la Gazette des Pays-Bas*, *l'Almanach libéral*, *la Revue encyclopédique*, *le foreign literary Gazette*, *le Times*, *le Journal de l'Institut historique*, *l'Émancipation*, *le Bulletin de la Société de l'histoire de France*, *la France littéraire*, *l'Atlas des Litterateurs* van den Heere DU JARRY DE MANCY, *la correspondance mathématique* van den Heer QUETELET, *l'Annuaire de l'Académie*, *le Bulletin du bibliophile* van TECHENER, *la Renaissance, chronique des arts*, *la Bibliothèque économique* van DE MAT, *le Journal bibliographique des Pays-Bas*, *le Messenger des Sciences et des arts de Gand*, *le Recueil encyclopédique belge*, *le Bulletin de l'Académie royale des sciences de Belgique*, *le Polygraphe*, *l'Hermite en Belgique*, te Luik verschenen, *l'Almanach des étudiants de Louvain*, *la Revue universelle*, *les soirées littéraires de Paris*, *les Archives du nord de la France et du midi de la Belgique*,

les Belges peints par eux-mêmes, les Belges illustres, les scènes de la vie des peintres, en meer anderen.

Nouvelles leçons de littérature et de morale, Brux. 1836. 8°.

Eenige staatkundige brochures, betrekkelijk de tijdsomstandigheden.

Le catalogue des accroissemens de la Bibliothèque royale, 11 afleveringen in 8°.

Annuaire de la Bibliothèque royale, 11 jaargangen, 1840-1850, in 8°. Een schat van geleerdheid, geest en smaak.

Les loges de Raphaël, par J.C. DE MEULEMEESTER, accompagnées d'un texte par M. le Baron DE R., Brux. 1844. in 4°.

Hij was ook een der ijverigste medewerkers in de *Biographie universelle* van MICHAUD.

Hij leverde mede een groot aantal uitvoerige artikelen voor het *Dictionnaire de la conversation et de la lecture*.

Wijsbegeerte.

De philosophiae fatis in academia Lovaniensi, in 4°.

De la tendance actuellement nécessaire aux études philosophiques, 1827, in 8°.

Eclectisme, 1827, in 8°.

Principes de logique, Brux. 1833, in 8°.

Essai de reponse aux questions officielles sur l'enseignement supérieur, ib. 1827; in 8°. gezamenlijk met Prof. WARNKÖNIG.

Hij hield zich ook bezig met eene algemeene geschiedenis des lands en met eene *Bibliothèque historique belge*.

De Baron DE R. was ten jare 1827 in het huwelijk getreden met Mejonkvrouwe FRANTZEN, dochter van wijlen eenen Adjudant-Generaal van dien naam en van N. VAN DER MERSCH. Twee zonen waren de vrucht van dit huwelijk.

Zijn laatste levenstijd was vol smart. Reeds in Maart jl., zes weken voor zijnen dood, schreef hij aan eenen zijner vrienden: 'de vreemde en smartelijke ziekte die mij sints

18 maanden ondermijnt, wijkt voor geene geneesmiddelen en slaat mij geheel ter neder.'

's Mans werkzaamheid intusschen verloochende zich niet tot den laatsten oogenblik; den avond vóór zijn verscheiden werkte hij nog. Hij bezweek te Brussel, den 18^{den} April 1850, des morgens te zes ure, 54 jaren oud.

Zijne begrafenis had plaats in den voormiddag van den 20sten, te midden van eene uitgezochte vergadering van toeschouwers: al wat de hoofdstad van geleerden, letterkundigen, kunstenaars bevatte had zich beijverd de laatste eere te bewijzen aan den voortreffelijken man, wiens verlies nog lang in geheel het letterkundig Europa gevoeld zal worden, Toespraken werden er bij zijn graf gehouden, zoo uit naam der *Commission royale d'histoire*, als van het bestuur der Koninklijke Boekerij, van de *Société des bibliophiles* te Bergen in Henegouwen, van de *Société des gens de lettres belges* en van die der *littérateurs flamands*. Daar de permanente Secretaris der Koninkl. Brusselsche Academie (QUETELET) afwezig was, werd er van wege dit eerste letterkundig ligchaam in België geene stem gehoord.

Uittreksel door BODEL NIJENHUIS, uit de *Notice biographique sur F.A.F.T.*

Baron DE R. van den Heer X. HEUSCHLING, geplaatst in de *Revue du Bibliophile Belge*, T. VII. N°. III. p. 152-169, alwaar ook op de volgg. blzz. een Fransch lijkedicht op hem voorkomt van den bekenden Belgischen dichter ADOLPHE MATHIEU.

De Bibliotheek onzer Maatschappij bezit, buiten een paar der opgenoemde stukken, nog van hem het volgende:

Nouvelles observations sur les patois romans usités en Belgique, (Brux. 1839.) 80.

Éloge de Jean des Roches, secrétaire perp. de l'acad. impér. de Bruxelles, Brux. 1843. 8°.

Quelques mots sur feu A.R. Falck, Brux. 1844. 8°.

Nouveaux extraits de MSS. relatifs à l'histoire de la Belgique, (Brux. 1844.) 8vo.

Gravure antérieure à la plus ancienne connue jusqu'ici et qui vient d'être acquise en Belgique, (Brux. 1845.) 8°.

B.N.

Levensbericht van M^r. Pieter François Timmers Verhoeven.

Zoo ook verloor onze Maatschappij een zeer verdienstelijk lid door het overlijden, den 10^{den} Junij 1850, te *Dordrecht*, van M^r. PIETER FRANÇOIS TIMMERS VERHOEVEN; dáár geboren den 16^{den} Julij 1802.

Zijn vader, de Medicinae Doctor HENRICUS PETRUS TIMMERS VERHOEVEN, een man van studie en erkende bekwaamheid, lid van den Raad der stad *Dordrecht*, medebestuurder van andere Collegiën, en zijne moeder, Vrouwe FRANCINA MORJÉ, beiden in hunne stad geacht en bemind, behoorden er tot de zeer fatsoenlijke en bemiddelde klasse. Door eene verstandige en onbekrompene liefde voor hunne kinderen gedreven, spaarden zij zorg noch kosten, om aan hunne zonen een doelmatig en veelomvattend onderwijs te doen geven. Die zorg en kosten wierden geenzins vruchteloos aan hem besteed. Van zijne kinderjaren af voldeed hij aan het doel en de wenschen zijner ouders.

Nadat hij het eerste lagere onderwijs ontvangen had, ging hij over op het destijds te *Dordrecht* bestaande voortreffelijke instituut van den Heer R. VAN DER PIJL en genoot er het onderwijs in de voorbereidende wetenschappen en levende talen. In September 1816 op de latijnsche school der genoemde stad gekomen, zette hij er zijne studiën voort tot in Junij 1821, wanneer hij van dáár naar de Academie bevorderd werd.

In September daaraanvolgende ter rolle van de te *Leiden* studerenden ingeschreven, wijdde hij zich met lust en ijver

aan het vak dor Regtsgeleerdheid; beoefende er tevens do fraaije letteren, verrijkte er in het algemeen zijne wetenschappelijke kennis en beschaafde er zijnen smaak.

Gedurende zijn verblijf aan de Hoogeschool, om zijn ordelijk gedrag, zijne bijzondere verdiensten en zijn aangenaam verkeer, zeer gezien en geacht, zóówel bij zijne Professoren SMALLENBURG, KEMPER, TYDEMAN en anderen, als bij zijne medeacademieburgers, had hij dáár den 20sten Junij 1826 zijne studiën en, zoo als hij dikwijls met eene blijde herinnering betuigde, een gelukkig tijdperk van zijn leven voleindigd. Toen werd hij, na eene openlijke verdediging van zijne Dissertatie, getiteld: '*Disputatio juridica inauguralis de Errore ejusque in conventionibus effectu,*' met den hoogsten lof bevorderd tot Doctor in de beide Regten.

Hij keerde terug naar zijne geboortestad en vestigde zich dáár als Advokaat.

Weldra deed hij aan zijne stadgenooten in het openbaar blijken, dat geenszins onverdiend roem en de gunstigste verwachting hem waren vooruitgegaan; hij trad op in de pleitzaal en deed er zich kennen als een doorkundig regtsgeleerde, een beschermer der verongelijken, een vriend der billijkheid en een ijverig, scherpzinnig en welsprekend verdediger der aan hem toevertrouwde zaak.

De regtmatiglijk aan hem toegekende lof van regtschapenheid en bekwaamheid breidde zich uit tot hooger en kring, en bragt te weeg, dat hij zich achtereenvolgens een aantal verschillende, waaronder zeer gewigtige, betrekkingen zag opgedragen.

Zoo werd hij, wat de regterlijke magt betreft, benoemd: in 1836, tot Regter-plaatsvervanger in de Regtbank van Eerste Aanleg te *Dordrecht*; in 1838 tot Substituut-Officier bij dezelve, en in 1840 tot Officier van Justitie bij de Arrondissements-Regtbank aldaar.

Ofschoon daartoe ongehouden, had hij als Regter-plaatsvervanger reeds, zich met het belangrijkste deel van den arbeid belast, naar aanleiding van toen bij de Regtbank bestaande omstan-

digheden. Als openbaar eischer, ambtshalve en als handhaver der strafwet, kwam hem, bij zijne algemeene kunde, vooral te stude zijne ge oefende menschenkennis; die er zich op verstond om de geheimste schuilhoeken van het hart te doorzoeken en er de verborgene drijfveer der misdaad te ontdekken. In zijne behandeling van zaken altijd onbevooroordeeld, onpartijdig, menschlievend, verrees nimmer tegen hem de klagt van verdrukking of onregt.

In Julij 1845 verkreeg hij het lidmaatschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarin hij zitting behield tot hare jongste hervorming.

Om ons niet op het staatkundig terrein te wagen, zij geen gewag gemaakt van zijne handelingen in die betrekking; maar toch dit worde niet verzwegen, dat zij die hem van nabij hebben gekend overtuigd zijn dat hij met hart en ziel gehecht was aan het Vaderland en aan het regerend Vorstelijke huis; dat hij was een voorstander van billijke vrijheid met eerbied voor de wet, van zedelijke verlichting en maatschappelijke orde; dat de staatkundige beginselen door hem voorgestaan, die waren van zijne innerlijke gemoeds-overtuiging.

In 1842 benoemd tot lid der provinciale commissie van onderwijs in *Zuid-Holland* en tot schoolopziener in *het 5^e District*, was hij bij dat alles nog lid van de plaatselijke schoolcommissie zijner woonstad, secretaris van die commissie, medebestuurder van het genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, mederegent van het huis van arrest te *Dordrecht*, werkzaam in verschillende kerkelijke betrekkingen; en besteedde hij alzoo den aan zijne veelvuldige bezigheden ontwoekerden tijd tot heil der burgermaatschappij en in het belang van den ongelukkigen evennaaste.

Maar niet alleen vond men hem altijd gereed om, waar hij kon, zijne veelzijdige talenten ten nutte van zijne medeburgers aan te wenden; hij was ook bereid de wapenen te dragen tot behoud van het Vaderland. In 1830 nam hij deel, als 2^e luitenant der dienstdoende schutterij van *Dor-*

drecht, aan den veldtogt tegen *België*, en nadat hij in 1837 tot kapitein bij dat corps bevorderd was, bleef hij bestendiglijk in dienst.

Had de langdurige arbeid hem eene te vermoeijende inspanning veroorzaakt, dan zocht hij verpoozing in de beoefening der letterkunde, of in eenen kring van wetenschap en kunst; dan gaf hij toe aan de hem bezielende aandrift voor al wat strekken kon tot uitbreiding van nuttige kennis, beschaving van den geest, ware volksverlichting en tot veredeling van de kunst. Gaarne nam hij een werkzaam deel aan elke naar dat doel strevende vereeniging; daarom aanvaardde hij met welgevallen de verschillende lidmaatschappen, hem aangeboden door het letterkundige genootschap, *Diversa sed Una*, zijner stad, als werkend lid; het Noord-Brabandsch genootschap van kunsten en wetenschappen; het schildersgenootschap *Pictura te Dordrecht*, als lid van de verdiensten, en in 1843, door onze Maatschappij.

Herhaalde malen verkozen tot medebestuurder van de Dordrechtsche Afdeeling der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, behartigde hij jaren lang hare belangen met warmen ijver. Dikwijls trad hij als spreker op in hare openbare vergaderingen en in die van het genootschap *Diversa sed Una*; altijd werd er zijne voordragt met de meeste belangstelling aangehoord, om den wil van het dan eens leerzame, dan weder geestige onderwerp, om zijn' keurigen, onderhoudenden, wegsleependen stijl en de indrukmakende welsprekendheid van zijn krachtvol, maar buigzaam orgaan.

De last van het werk, die hem bij aanhoudendheid op de schouders woog, belette hem om aan zijne neiging voor de wetenschap vrij bot te vieren. Daaraan is het toe te schrijven, dat wij ons in genen rijkeren oogst van zijnen, door den druk bekend gemaakten, letterkundigen arbeid mogen verheugen; nogtans zijn dáár zijne *Verhandeling over de verdiensten van JEREMIAS DE DECKER, Dordrecht 1834*, zijne *Feestrede* bij de viering van het vijftig-jarig bestaan der Maatschappij

tot Nut van het Algemeen, *Dordrecht* 1834, en zijne *toespraak* gehouden in het departement *Dordrecht*, derzelfde Maatschappij, den 24 November 1842, om, met betrekking tot de wetenschap en letterkunde, te getuigen van zijnen gelukkigen aanleg en zijne bekwaamheid.

In en buiten ambtsbetrekking, altijd bereidwillig, verstrekte hij velen tot vraagbaak. Vlug van begrip, scherpzinnig van oordeel, der zaken kundig, bezat hij de gaaf om zijne denkbeelden kort en duidelijk te doen kennen en waar anderen in hunne zinswijs dwaalden, hen op het regte spoor te leiden. In den gezelligen kring onderhoudend, luimig en geestig zonder te kwetsen; er op gevat om dáár, zoo als overal, sierlijk voor de vuist te spreken, verhoogde hij het genoegen der vriendschappelijke vereeniging en bleef hij de band voor allen die zich aan hem hadden aangesloten.

In het jaar 1840 huwde hij zijne, thans helaas! diep bedroefde weduwe, vrouwe ELISABETH CATHARINA TISSOT VAN PATOT, bij welke hij twee jonge veel belovende zonen nalaat. In den kring van zijn gezin vond hij en bragt hij vreugd en geluk.

Bij de belangrijke zaken, onder vermoeijenden arbeid door hem behandeld, ontmoette hij dikwijls teleurstelling en miskennis, gewoonlijk het deel van hen die nutteloos kampen tegen dwaalbegrip en veroordeel.

Het scheen dat zijne zedelijke veerkracht ver zijne ligchaamskrachten overtrof, dat zijn fysiek somtijds leed onder eene te gestadige inspanning. Die ongesteldheden herhaalden zich spoediger, hielden langduriger aan en hadden ten laatsten zijn diep betreurd overlijden ten gevolge. Zóó werd dan in nog krachtvollen leeftijd uit het midden onzer weggerukt een man van echt christelijken zin, wezenlijke verlichting, veelzijdige bekwaamheid; nuttig aan het Vaderland en aan zijne stad, onmisbaar voor zijn gezin; voor altijd in dierbare herinnering bij zijne betrekkingen en vrienden.

Dordrecht, Julij 1850.

S.H. VAN DER NOORDAA.

Levensbericht van Herman Jacob Dijkmeester.

Er zijn menschen, aan welke het zeldzame geluk wedervaart, dat in hunnen, evenzeer langdurigen als werkzamen en belangrijken levensloop, het karakter en het lot van een geheel, in de geschiedenis merkwaardig, tijdvak, met kennelijke trekken staat uitgedrukt; zóó, dat de opvolging en samenhang der verschillende toestanden en levens-betrekkingen; waarin zij geplaatst werden, tevens de geheele opmerkelijke afwisseling van hetgeen, in een tijdperk van beweging en overgang, aan land en volk wedervaren is, hoewel in kort bestek, toch levendig en volledig in het geheugen terugroept.

Zoodanig was ook de levensloop van M^f. HERMAN JACOB DIJCKMEESTER, die, sedert 1828 lid onzer *Maatschappij van Nederl. Letterkunde*, op den 16^{den} Junij dezes jaars, in bijna tachtigjarigen ouderdom, uit dit leven gescheiden is.

Hij werd den 1sten Febr. 1771 te *Tiel*, de stad zijner voorouders, geboren, en had het geluk, in zijnen vader, M^f. HERMAN DIJCKMEESTER, destijds President Burgemeester, en in zijne moeder, CATHARIENA PETRONELLA VAN SUCHTELEN, uit den Nijmeegschen tak dier bekende familie, een ouderen-paar te bezitten, 't welk door den zoon, in zijne nagelaten familie-aanteekeningen, op eene wijze is aangeduid, welke, voor hen vereerend, tevens hem zelven kenmerkt. 'Ik heb het geluk gehad' zoo schreef hij, 'de beste en braafste ouders te mogen hebben. Zij leefden voor elkander

en voor hunne kinderen, voor welke zij de meeste zorg en alles over hadden. *Hij*, hoezeer zwak van gezondheid, was vast van karakter, matig, onberispelijk van gedrag, vrij van menschenvrees, godvruchtig, had een juist oordeel, was een goed huisvader, boezemde ontzag en achting in. *Zij* was zacht van aard, las veel, kende den Bijbel van buiten, had zuivere denkbeelden van godsdienst, was godvruchtig, ja, zij was de deugd en de liefde zelve.'

Nadat hij, in het jaar 1788, de Latijnsche scholen in zijne vaderstad, destijd bestuurd door den kundigen Rector E.J. VAN BERGEN, met lof had afgeloopen, nam zijn vader het besluit, van zijne openbare bedieningen afstand te doen, ten einde, voor de opleiding zijner beide zonen, tijdelijk met ter woon zich te *Leiden* te vestigen, in dier voege echter, dat men de zomermaanden telkens weder in de vaderstad doorbragt.

Zoo werd dan HERMAN JACOB, den 2^{den} April 1788, op zeventienjarigen leeftijd, onder het rectoraat van zijnen later meest geliefden leermeester PESTEL, ingeschreven als student aan de Leidsche Hoogeschool: hetgeen drie jaren later ook plaats greep met zijnen jongeren broeder, JOHANNES DIJCKMEESTER, die ten jare 1842 als *Distrikts-Commissaris te Tiel* overleden is.

Het terugzien op zijnen Akademietijd was en bleef, tot in zijnen ouderdom, hem eene bron van rein genoegen en dankbaarheid; gelijk hij aan zijne leermeesters, en daaronder, naast PESTEL, vooral aan VAN DER KEESSEL en KLUIT, steeds met eerbied en liefde gehecht en gedachtig was. De historische rigting van den laatstgenoemde boeide hem ook nog in lateren tijd, toen hij er zich op toeleigde, eene verzameling van alles, wat uit de school van KLUIT belangrijks verschenen was, tot de meeste volledigheid op te voeren. Ook onder zijne Akademische tijdgenooten had hij het geluk, met sommige later merkwaardig geworden mannen, vooral met ANTONIE WILLEM PHILIPSE, *President van den Hoogen Raad*, en CORNELIS FELIX VAN MAANEN, *Minister van Justitie*, eene vriend-

schap te suiten, welke slechts verbroken is door den dood, waarin beiden, mede reeds hoogbejaard, hem zijn voorgegaan. Nog moet hier vermeld worden de, door zijne schriften bekende, destijds als Emeritus-Predikant te *Leiden* woonachtige, W.A. VAN VLOTEN. Deze toch was de huisvriend der ouders, en zijne ruime, heldere denkbeelden over godsdienst, Bijbel en Christendom, oefenden ook op den zoon, en op zijne zucht voor vrije en zelfstandige bijbelkennis, een' beslissenden en blijvenden invloed.

Zijne studiën op de meest loffelijke wijze volbragt hebbende, en na zijne *dissertatio, continens quaedam specimina memorabilia, in quibus homicidium non praesumitur dolo commissum*, in het openbaar te hebben verdedigd, werd hij op den 28sten Junij 1793, tot *Doctor der beide Regten* bevorderd. Ter uitoefening der Regtsgeleerde praktijk, zette hij nu te *Nijmegen* zich neder. Eerlang echter noopten hem de plaats hebbende politieke gebeurtenissen, om naar zijne vaderstad weêr te keeren; waar hij al spoedig, door de achting, welke zijne medeburgers hem toedroegen, tot *Schepen en Raad* en eerlang ook tot *Gecommitteerde op de land- en quartierdagen van het quartier van Nijmegen* verkoren werd. Doch, als moest hij nog nader en nu reeds worden voorbereid voor de vereerende maar moeilijke taak, welke in rijperen leeftijd zoo lang op hem rusten zou: uit de vergadering van gecommitteerden des Nijmeegschen quartiers werd hij afgevaardigd naar die, welke toen nog *de Vergadering van Hun Hoog Mogenden de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden* genaamd was. Zelfs werd hij geroepen in die hoogste Staatsvergadering meer dan eens den voorzitterstoel te bekleeden. Maar niettegenstaande zijne nog zoo jeugdige jaren was hij er toch niet te vergeefs. Immers behoorde hij steeds tot diegenen, die, te midden der algemeene opgewondenheid en partijzucht, boven alles beginselen van matiging, regtschapenheid en verzoening voorstonden, en die, zoo veel in hen was, de zaak van orde, wet en recht poogden te handhaven. Juist hierdoor echter viel er,

ten jare 1796, bij de nieuwe keus van Tielsche Raadsleden, iets voor, dat van zoodanige volksverkiezingen wel altijd onafscheidelijk wezen zal, en in zijne lotgevallen destijds eene geheel onvoorziene verandering aanbragt. Hij werd, namelijk, wel met groote meerderheid op nieuw tot *Raadslid* verkozen; maar toen het bleek, dat vele stembriefjes op hem uitgebragt, slechts met den *eersten*, meest bekenden, zijner vóórnamen waren ingevuld, nam zekere partij daaruit aanleiding, deze briefjes op zijnen vader te duiden, en hem, bij de hierdoor veroorzaakte aanzienlijke vermindering van stemmen, niet als herkozen te doen aanmerken. Zoo derhalve zijn radicaal verloren hebbende, verloor hij tevens het regt van zitting ter Staten-vergadering. Deze echter, als ware zij verstoord over het gepleegde onregt, vergoedde langs een anderen weg het daarin door hem geleden verlies. Zij benoemde hem tot *Lid van het Comité tot de zaken der Marine*, en wel tot deszelfs *Commissaris te Vlissingen*; in welke betrekking hij, gedurende eenige jaren, binnen die Zeeuwsche stad zijne woning gevestigd hield; terwijl dit wederom aanleiding gaf tot zijne vriendschap, met den braven en kundigen HENRICUS VAN ROIJEN gesloten. In deze betrekking verbleef hij tot aan de groote omkeering van zaken, welke in 1798 plaats greep. Het *Comité van Marine* werd toen door een *Agentschap* vervangen, en hij, hierdoor buiten openbare bediening geraakt, keerde nu naar *Tiel* terug, om daar zijne oorspronkelijke bestemming, de Regtsgeleerde praktijk, weder op te vatten, aan welke hij ook, tot in het jaar 1802, met lust en groote zelfvoldoening, tijd en krachten uitsluitend bleef toewijden.

Bij de verandering echter, welke sedert het laatstgenoemde jaar in het leven trad, werd ook hij op nieuw tot eene openbare betrekking geroepen. Van het *Departementaal Bestuur van Gelderland*, namelijk, ontving hij de aanstelling tot *Rigter en Dijkgraaf van Tiel en Zandwijk*; een post, geheel naar zijnen smaak gelijk naar zijne kunde berekend, en in

welke hij zich de achting zijner stadgenooten in die mate verwierf, dat hij, ook onder allerlei opvolgende betrekkingen en waardigheden, toch bij voorkeur steeds de *Rigter* DIJCKMEESTER heette. Hem zelven was deze regterlijke betrekking nog te meer aangenaam, dewijl zij, als alleen over het *Gerigt van Tiel en Zandwijk* zich uitstrekkende, de uitoefening der Regtsgeleerde praktijk over de naburige ambten van *Nederbetuwe, Tielerwaard* enz. hem geheel en al vrijliet. Ditzelfde was het geval met zijn *Lidmaatschap der Commissie van Landbouw in Gelderland*, waartoe hij door den Raadspensionaris van het Bataafsche Gemeenebest, in 1805, geroepen werd. Daar hij vroeger reeds, bijna dagelijks, met leden van den landelijken stand en niet minder met de belangen van den landbouw pleegde in aanraking te zijn, was welligt niemand beter dan hij, zoowel bekwaam als ijverig gezind, om mede te werken tot het doel, waartoe die commissie werd ingesteld; gelijk zij ook zijnen ijver en zijne belangstelling tot aan het eind zijnes levens bleef bezig houden. Het Fransche koningschap bragt geene groote verandering aan in zijnen toenmaligen toestand. Evenwel werden zijne openbare betrekkingen ook onder koning LODEWIJK, door meer dan ééne tijdelijk hem opgedragen commissie niet weinig vermeerderd. Maar grooteren invloed op zijn lot had de inlijving des vaderlands in het Fransche keizerrijk. Al aanstonds deed de invoering der Fransche regterlijke organisatie, wel niet zijn' post van *Dijkgraaf*, maar dien van *Regter in Tiel en Zandwijk* vervallen; in plaats waarvan hij tot *Regter van Instructie in de Regtbank van het Arrondissement Tiel* werd aangesteld, waardoor zijne Regtsgeleerde praktijk thans voor goed een einde nam. Bovendien werd hij *Lid van den Municipalen Raad* en eerlang *President der cantons-vergadering in het canton Tiel*, en *Lid van den Departementalen Raad van den Boven-IJssel*.

Doch daar kwam NAPOLEON's val en de afschudding van het Fransche juk, gelijk aan Nederland, zoo ook aan hem, eene nog

veel grootere verandering, 't zij reeds gedeeltelijk aanbrengen, 't zij nog meer in de toekomst voorbereiden.

Al aanstonds werd zijne betrekking van *Juge d'instruction*, door den Souvereinen Vorst, veranderd in die van *Officier van Justitie bij de Regtbank van eersten aanleg in het Arrondissement Tiel*; en straks werd hij mede gekozen tot *Lid der algemeene Vergadering van Notabelen*, in welke hij, op den 28sten Maart 1814, zijne stem voor de nieuwe *Grondwet* van Nederland uitbragt. In het volgende jaar werd hij weder aangesteld tot *Lid van den Raad der stad Tiel*, en uit dat ligchaam, in 1817, tot *Lid der Provinciale Staten van Gelderland* verkoren; terwijl hij bijna gelijktijdig geroepen werd tot het *Lidmaatschap van het Collegie van Hoofd-Ingelanden in het Ambt Nederbetuwe*.

Doch inzonderheid was het jaar 1821 bestemd, om in den loop zijns levens en zijner bemoeijingen eene merkwaardige verandering aan te brengen. Het was toch in dit jaar, dat hij, door de Provinciale Staten van Gelderland, tot *Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* verkozen werd; eene keuze, welke, door het algemeen in hem gestelde vertrouwen zes malen hernieuwd, gedurende eenentwintig achtereenvolgende jaren, hem in de gelegenheid plaatste, om aan de algemeene belangen en het heil van Nederland zijne beste krachten te wijden. Want, ofschoon Geldersman en Tielenaar in zijn hart, en van een welbegrepen *Provincialismus* volstrekt niet afkeerig, dreef toch steeds het algemeen belang bij hem boven, en poogde hij de hooge pligten, welke daardoor hem waren opgelegd, altijd, niet slechts met de hem aangeboren scherpzinnigheid, gelijk met de verkregen rijke kennis van menschen en zaken, maar vooral ook met gemoedelijke Nederlandsche trouw, te vervullen. Over het algemeen stelde hij het karakter van *Volkvertegenwoordiger* op den hoogsten prijs. En het was daarom alleen dat hij, nadat hem, in het jaar 1835-1836, de eer was te beurt gevallen, *het voorzitterschap van de Tweede Kamer der Staten-Generaal* te bekleeden, niet besluiten kon, het door 's Konings gunst hem aangeboden *Lidmaatschap van de*

Eerste Kamer der Staten-Generaal te aanvaarden. Koning WILLEM I, door wien hij werd hooggeacht, benoemde tem toen tot *Kommandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw*, van welke orde het *Ridderkruis* zijne borst reeds sedert 1825, naar verdienste, versierd had.

Inmiddels echter en gelijktijdig was hij tot eene andere hoogstbelangrijke betrekking geroepen. De ten jare 1824, bij koninklijk besluit, ingestelde *Commissie tot redactie der Nederlandsche Wetgeving*, ontving in hem, door zijne zeldzame bedrevenheid, zoowel in het Oud-Hollandsch, als Romeinsch en Fransch-Regt, een kundig en belangrijk medelid. En is het hier de plaats niet, evenmin als het van mijne taak zoude mogen geacht worden, zijne verdienste als Regtsgeleerde ook jegens de Nederlandsche Wetgeving uit een te zetten, des te meer voegt het bij deze gelegenheid, den bijzonderen ijver te vermelden, waarmede hij, vooral ook in deze Commissie, te gelijk met den Nederlandschen zin, ook de regten der Nederlandsche taal heeft behartigd; zoowel door, zooveel in hem was, tegen het gebruik van uitheemsche woorden en spreekwijzen te waken, als door verouderde of vergetene en verwaarloosde, maar in zichzelf deugdelijke Oud-Hollandsche en Geldersche woorden en regts-termen te handhaven, of in het geheugen en in het gebruik terug te roepen.

Over het algemeen was de beoefening der Nederlandsche taal en geschiedenis, inzonderheid in beider betrekking tot Gelderland, en bepaaldelijk ook tot den alouden regts-toestand van dat gewest en der stad zijner woning, zijne geliefkoosde bezigheid. Zeer werd hij hierin aangemoedigd en voortgeholpen door het voorbeeld en de nagelaten Handschriften van zijnen Oud-Oom, den geleerden Nijmeegschen Oudheidkenner en Regtsgeleerde, M^r. JOH. INDE BETOUW, wiens nagelaten belangrijke boekerij, grootendeels in de zijne overgegaan, hem mede daartoe zeer bevorderlijk geweest is. Alleszins verdiende hij dan ook de eer, ten jare 1828 door de *Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde*, gelijk in het jaar 1836 door het *Provinciaal Utrechtsch Genoot-*

schap van Kunsten en Wetenschappen, in zijne verkiezing tot lid, hem bewezen. Zelfs zag hij er niet tegen op, om, wanneer een of ander onderwerp meer bijzonder zijne aandacht of belangstelling had tot zich getrokken, daarover als schrijver openlijk op te treden. Meermalen deed hij zulks, met of zonder bijvoeging van zijnen naam, in Tijdschriften; waartoe onder anderen behoort eene: *Handhaving van de zelfstandigheid en onafhankelijkheid der Regterlijke Magt, tegen daarmede strijdende uitleggingen van art. 160 der Grondwet*, door Mr. H.J. DIJCKMEESTER; opgenomen in de *Nederl. Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, VIII Deel, 2°. st. bl. 281* (1846). Maar er zijn ook enkele stukken, mede van Regtsgeleerden inhoud, afzonderlijk door hem uitgegeven en door deskundigen in der tijd gunstig ontvangen. Zij zijn: *Onderzoek naar den zin en de wettigheid van het decreet van 24 Januarij 1812, betrekkelijk de instandhouding der substitutie van den premier appelé. Te Tiel bij C. Campagne* 1819 (verg. *Vaderl. Letteroef.* 1820 bl. 206 v. en 266. *Alg. Letterl. Maandschr.* 1820 Mei bl. 90 v. *Letterk. Magazijn* 1820 bl. 305 v.) - *Iets over het bestaan van de Regtsmagt der Dijkstoelen en Heemraadschappen. Te Tiel bij Van Wermeskerken* 1836 (verg. *Bijdr. tot Regtsgeleerdheid van DEN TEX en VAN HALL* 1837 bl. 307 vv. *Alg. Letterl. Maandschr.* 1837 bl. 342 vv. *Boekzaal* 1837 bl. 170). - *Iets tegen de voorgestelde suppressie der Arrondissements-Regtbanken en instelling van den Hoogen Raad tot een Hof van appèl in burgerlijke zaken. Te Tiel bij A. van Loon* 1849.

Maar oneindig meer heeft hij voor zichzelf geschreven en aangeteekend; en dit strekte zich uit, niet slechts tot zaken, meer regtstreeks tot zijn vak behoorend, maar ook tot onderwerpen van godsdienst en bijbelkennis, van oudheid en geschiedenis, tot genealogische en andere nasporingen; waartoe niet alleen zijne welvoorziene boekerij, maar ook eene gezette lezing van hetgeen dagelijks uitkwam, steeds op woeker gesteld werd. Hetgeen hij aldus over den beroemden JACOBUS

OMPHALIUS en zijn geslacht heeft bijeengebragt, noem ik uit veel; want de geest des opmerkens en altijd bezige werkzaamheid kenmerkten hem tot aan het eind zijner dagen. Het laatste door hem uitgegeven geschrift was eene vrucht van zijn negen en zeventigste levensjaar; en zes dagen slechts voor zijnen dood, stelde hij nog een rapport, betrekking hebbende tot zijnen Regterlijken post, welks menigvuldige pligren hij altijd nog met lust en ijver vervulde.

Van zijne hooger klimmende jaren, al zou men hem die, nog tot voor korten tijd, gelijk men zegt, niet gegeven hebben, maakte hij geen geheim. Zelfs was het reeds sedert lang eene hem eigene gewoonte, om het levensjaar, niet dat hij volbragt had, maar dat hij was ingetreden, telkens bij zijne naamteekening uit te drukken; waardoor hij alzo vaak één jaar ouder zich opgaf, dan hij werkelijk was.

Aan lust des levens echter ontbrak het hem niet, schoon hij over het algemeen geen vriend was van het gewoel van menschen of van groote gezelschappen. Maar vriendhoudend, en ook gezellig was hij; evenzeer als minzaam en altijd hulpvaardig. Vooral den goeden toon der zamenleving, en in het algemeen de kunst van den omgang met menschen, ook met menschen van allerlei soort, kende hij in volkomenheid; gelijk hij een' iegelijk met wien hij in aanraking kwam, steeds en meestal van stonden aan, fijn en juist wist te beoordeelen. Bijzonder spraakzaam mogt men niet altijd hem noemen. Alle zaken toch, waarin hij betrokken was, steeds bijzonder zich aantrekkelijk, had hij wel eens, gelijk zijne vrienden en ambtgenooten pleegden te zeggen, muizennesten in het hoofd, en ook zijne huisgenooten bespeurden, wanneer hij in langzame treden gang of woonvertrek afmat, dat zijn geest met iets bijzonders zich bezig hield. Maar des te meer waren zijne redenen ook als met zout besprengd en vaak gekruid met vrolijke, luimige invallen, welke niet nalieten, den glimlach, die om zijn oog en zijnen mond zich plooidde, ook op het gelaat van anderen over te brengen. Men kon het hem aanzien, dat hij niet op zijne boekenkamer

alleen, maar vooral ook in de wereld geleefd en geleerd had, en de bijzonderheden of anecdotes, in wier mededeeling hij zelf dikwijls behagen schiep en rijk was, droegen dan ook steeds die kleur der frischheid en oorspronkelijkheid, welke toonde, dat zij de vrucht waren van eigene opmerking. Meestal bovendien hadden zij een geheel historisch karakter, en behelsden vaak rijke toevoegsels, hetzij tot de kennis van merkwaardige personen, met welke hij vroeger of later in aanraking geweest was, hetzij tot de geschiedenis dier afwisselende en belangrijke tijden, welke hij zelf doorleefd had.

Maar het was ook voor zich zelf vooral, dat hij daaruit wijsheid had opgedaan; niet het minst ook die, welke haar beginsel heeft in de vreeze des Heeren. Eene redelijke Godsdienst achtte hij steeds in anderen hoog, gelijk hij daarin voor zich zelf vreugde en troost vond. Vooral was de Bijbel, waarin hij thuis was, zijn handboek. En de openbare Godsdienst woonde hij, zoo lang hij kon, gaarne bij, inzonderheid wanneer hij daar woorden van gezond verstand en eene reine, redelijke en onopgesmukte Evangelieprediking hoorde.

Bescheidenheid en nederigheid waren zijn sieraad. Want schoon hij telkens op nieuw tot allerlei aanzienlijke betrekkingen en posten geroepen werd, stond hij nimmer naar hooge dingen, maar genoot het hem bescheiden deel, met dank aan God en in vergenoegdheid des harten. Daaruit is het te verklaren, dat hij, schoon anders van eene betamende en zelfs vurige eerezucht geenszins ontbloot, altijd ongenegen gebleven is, om de betrekking, welke hij in de Tielsche Regtbank bekleedde, met eene andere, en hoogere, 't zij in het *Provinciaal Gerechtshof te Arnhem*, 't zij in den *Hoogen Raad te 's Gravenhage*, die beiden hem werden aangeboden, te verwisselen.

Veel droeg hiertoe bij zijne gehechtheid aan de stad zijner vaders, gelijk ook aan het huis, waarin hij geboren was en wenschte te sterven. Want BARSILLAI's keus was in dit opzigt de zijne (II *Sam.* XIX: 31-40). - Werkelijk had ook de stad

Tiel vroeger en later aan hem groote verpligting. En in kennis zoowel als in warme belangstelling, ten aanzien van alles wat den welvaart en bloei dier stad en haren omtrek bevorderen kon, deed hij voor niemand onder.

Vooraf zijn huiselijke kring was hem alles. Ware vreugde smaakte hij, telkens, wanneer het hem te beurte viel, van zijne gedwongene jaarlijksche afwezigheid, te *Brussel* of *'s Hage*, derwaarts terug te keeren. Zoo iemand, hij had er ook reden toe: want sedert 1799 gehuwd aan Vrouwe ANNA ELSABÉ VAN OMPHAL, bezat hij in deze eene evenzeer hoogst beminnelijke als verstandige gade, welke met moederlijke tederheid, en nog meer dan hij zelf doen kon, geheel voor het elftal kinderen leefde, waarmede hun gelukkige echt gekroond en gezegend was.

Haar afsterven, in 1826, was dan ook de grievendste slag zijns levens, schoon tevens de schier eenige groote rampspoed, welke hem in zijnen overigens voorspoedigen levensloop trof. Met stille berusting in Gods hooge beschikking leerde hij dien slag te dragen; terwijl vooral ook de wijze, op welke de zorg voor zijn gezin voortdurend kon worden behartigd, heelenden balsem in zijne wonde uitgoot. Daardoor had hij ook verder het geluk, zijn talrijk kroost voorspoedig en tot gevestigden stand te zien opgroeijen, en van alle zijne kinderen telkens nieuwe vreugd te beleven. In allerlei betrekkingen reeds allerwege in het vaderland verspreid en gevestigd, waren zij toch meestal allen in welstand en eendragtig in de ouderlijke woning bijeen, zoo dikwijls hij door Gods goedheid wederom den dag zijner geboorte vieren mogt. Allen ook stonden aan zijn sterfbed, één helaas! uitgezonderd. Want vijf dagen slechts voor zijn afsterven moest hij het grievende berigt vernemen, dat zijn brave en beminde derde zoon, M^r. JOHANNES DIJCKMEESTER, *Advocaat-Generaal bij het Provinciaal Gerechtshof te Arnhem*, na een langdurig lijden, in den bloeienden leeftijd van een en veertig jaren, ten huize van zijnen behuwdvader, den Staatsraad E. CANNEMAN te 's Hage, bezweken was.

Deze zoo gevreesde en treffende slag legde als de laatste

hand aan het verval van krachten, 't welk reeds sedert eenige weken begonnen was zijn overigens krachtig en door ingetogenheid gesterkt ligchaamsgestel te sloopen. Als met het uur verminderden van toen aan zijne opgewektheid en levenskracht; tot dat hem, op Zondag den 16 Junij, toen hij voor de eerste maal zijne legerstede des morgens niet meer verlaten kon, een diepe slaap overviel, in welken hij is ingesluimerd voor een beter leven.

Zoo eindigde HERMAN JACOB DIJCKMEESTER zijnen langdurigen, maar tevens in buitengewone mate werkzamen, voorspoedigen, voor de Maatschappij en voor velen belangrijken, levensloop. Zijne zonen, behuwdzonen, kleinzonen en behuwdkleinzonen bragten, op den 20 Junij, zijn stoffelijk overschot ten grave. Maar gelijk zijn geest daar boven, zoo leeft zijne nagedachtenis hier beneden, - niet slechts bij zijne dierbare betrekkingen, die zijn verlies met kinderlijke droefheid betreuren, maar in zijne vaderstad, welke eene zoo verdiende achting hem toedroeg, in het gewest, aan welks in hem gesteld vertrouwen hij steeds met Geldersche trouw heeft beantwoord, en in geheel het vaderland, hetwelk, in verschillende tijden en toestanden, zijne diensten op prijs stelde.

LEIDEN, *Augustus* 1850.

N.C. Kist.

Bijlage tot *Handd.* bl. 17, reg. 23.

N°. 112.

5^e Afdeeling.

Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

's Gravenhage, den 9 Maart 1850.

Ten gevolge van eene daartoe bij mij ontvangene magtiging des Konings, in dato 5 dezer N°. 68, heb ik de eer aan het Bestuur der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden te berigten, dat Zijne Majesteit het, bij het adres van het Bestuur van den 12 Februarij jl. aan Hoogst Dezelve aangeboden, Beschermheerschap over de Maatschappij, overeenkomstig mijne daarop uitgebragte consideratiën, wel heeft gelieven aan te nemen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

Namens den Minister,

De Secretaris-Generaal

J. SCHRÖDER.

Aan het Bestuur der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden.

Bijlage tot *Handd.* bl. 22, reg. 12.

M.

Bij de steeds toenemende belangstelling die zich voor onze vroegere gedenkstukken van wetenschap en kunst openbaart, is het der Maatschappij allezins wenschelijk voorgekomen, dat de instandhouding van zoodanige monumenten die uit het oogpunt der geschiedenis of der kunst belangrijk zijn, zooveel mogelijk, niet alleen van Overheidswege, maar ook door wetenschappelijke vereenigingen, bevorderd worde.

Dientengevolge heeft de Maatschappij de eer U uit te noodigen, om, bijaldien de verwaarloozing of aanstaande sloping van zoodanig monument ter Uwer kennis mogt komen, dit zooveel mogelijk te voorkomen en haar voorts daarvan berigt te willen geven, ten einde zij zou kunnen beproeven die verwaarloozing of sloping te verhoeden, of althans te zorgen dat daarvan vooraf behoorlijke afbeeldingen vervaardigd worden.

Leiden, 1 Maart 1850.

Uit naam der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde,

J.T. BODEL NIJENHUIS,
Secretaris der Maatschappij.

Bijlage tot *Handd.* bl. 22, reg. 26.

Reglement voor de boekerij der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde.

Eerste hoofdstuk. Van de boekerij.

Art. 1.

De boekverzameling der Maatschappij wordt bewaard in het daartoe bestemde lokaal binnen het gebouw der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, Wijk IV. te Leiden.

Art. 2.

Nevens de boekverzameling wordt bewaard die van zegels mitsgaders alle andere merkwaardigheden, aan de Maatschappij in eigendom toebehoorende.

Art. 3.

Zij is van 1 September tot 30 Junij, des Dingdags en Donderdags van iedere week, van 12 tot 3 uur, voor de leden der Maatschappij opengesteld.

Art. 4.

Ook zij, die geen leden der Maatschappij zijn, worden op de in art. 3 gemelde dagen en uren in de boekerij toegelaten, mits voorzien van eene schriftelijke magtiging, door een der leden van het Bestuur telkens af te geven.

Art. 5.

De leden van het Bestuur hebben ten allen tijde tot de boekerij den vrijen toegang, mits met voorkennis van den Bibliothecaris.

Art. 6.

Op uitdrukkelijk verzoek van twee leden des Bestuurs wordt door den Bibliothecaris ook aan leden der Maatschappij en

vreemdelingen, buiten de in art. 2 vermelde dagen en uren, de toegang tot de boekerij opengesteld.

Art. 7.

Elk lid der Maatschappij kan gewone boekwerken uit de boekerij ter leen bekomen, tegen afgifte van een behoorlijk bewijs aan den Bibliothecaris.

Art. 8.

Elk bewijs is voor den tijd van veertien dagen geldig.

Na verloop van dien tijd behoort het geleende werk te worden teruggegeven of het bewijs hernieuwd, ten ware een ander lid om hetzelfde werk eene aanvraag mogt hebben gedaan.

Art. 9.

Heeft er eene verzending plaats buiten de stad waar de boekerij is gevestigd, zoo geldt het bewijs voor den tijd van zes weken.

Art. 10.

Gedrukte woordenboeken en zeldzame geschriften worden niet afgegeven dan met toestemming des Bestuurs.

Art. 11.

Geen handschrift, de Maatschappij toebehoorende, wordt afgegeven, dan met voorkennis der Maandelijksche Vergadering.

Alleen de beide, bij de Maatschappij bestaande Commissiën, die als zoodanig eenig handschrift mogten noodig hebben, behoeven de bedoelde toestemming niet.

Art. 12.

Aan personen, geen leden der Maatschappij zijnde, wordt geenerlei boekwerk ter leen verstrekt, dan onder schriftelijken waarborg van een der leden.

Art. 13.

De bezigtiging der zegels en andere merkwaardigheden, de Maatschappij in eigendom toebehoorende, wordt alleen vergund ter plaatse waar zij zich bevinden.

Art. 14.

Het is niet geoorloofd in de boekerij te rooken.

Art. 15.

Het is niet geoorloofd in de leeskamer der boekerij door overluid spreken, anderen hinderlijk te zijn.

Art. 16.

Het is niemand geoorloofd, door het maken van kanteekeningen of het bijschrijven van opmerkingen, aanvullingen, bedenkingen, enz. de boekwerken te ontsieren.

Art. 17.

Al wie uit de boekerij eenig werk ter leen ontvangt, verbindt zich door de afgifte van het bewijs stilzwijgend, om alle schade, van welken aard ook, te vergoeden, die de Maatschappij door het vermissen of bederven van dat geschrift op eenigerhande wijze mogt ondergaan.

Zoo de beoordeeling van het bewijs der toegebragte schade als hare waardering, is het Bestuur onvoorwaardelijk overgelaten.

Tweede hoofdstuk. Van den bibliothecaris.

Art. 18.

Het opzigt over de boekerij mitsgaders over de andere daarnevens bewaard wordende verzamelingen, is opgedragen aan den Bibliothecaris.

Art. 19.

Hij zorgt, dat alle boekwerken genummerd en gestempeld of van een behoorlijk bewijs van eigendom der Maatschappij voorzien worden.

Art. 20.

Hij is belast met het bijhouden van de Catalogussen der boekerij, alsmede van den inventaris der andere verzamelingen.

Art. 21.

Hij maakt telkens eene volledige lijst op der sedert de laatstgehoudene Maandelijksche Vergadering ingekomene en aan de maatschappij ten geschenke aangeboden boekwerken.

Hij zorgt voor de afzending van den gewonen brief van dankbetuiging.

Art. 22.

Hij tracht zich bekend te maken met de zoo binnen- als buitenlands in het licht verschijnende geschriften, die tot den kring der werkzaamheden van de Maatschappij betrekking hebben, en waarmede hij het wenschelijk acht, dat de Bibliotheek worde verrijkt.

Van zijne opmerkingen en bevindingen te dien aanzien levert hij maandelijks aan het Bestuur een schriftelijk verslag in.

Art. 23.

Hij houdt voortdurend zijne aandacht gevestigd op alle Catalogussen van boeken en handschriften, waarvan hem de inzage vergund is, en maakt het Bestuur opmerkzaam op alle stukken, wier aanschaffing hij in het belang der Maatschappij wenschelijk acht.

In buitengewone en spoed vereischende zaken, zendt hij gelijke voordragt aan de adviserende Commissie, hem, krachtens art. 123 der Wet, door de Maandelijksche Vergadering toegevoegd.

Art. 24.

Ook van de krachtens art. 22 en 23 aangekochte boekwerken geeft hij telkens kennis aan de Maandelijksche Vergadering.

Art. 25.

Hij is gedurende den tijd, dat de boekerij is opengesteld, in het lokaal aanwezig en oefent behoorlijk toezigt op het gebruik, dat van de verzameling gemaakt wordt.

Art. 26.

Aan elke aanvraag om boekwerken voldoet hij op den eersten zitdag, ten ware voorafgaande toestemming van het Bestuur of de Maandelijksche Vergadering mogt noodig zijn.

Art. 27.

Van alle uitgeleende boekwerken wordt door hem op een daartoe aangelegd register geregeld aantekening gehouden.

Art. 28.

Hij kan voor de belangen der boekerij over den bediende der Maatschappij beschikken.

Art. 29.

Hij geeft onverwijld aan het Bestuur kennis van elke han-

delwijze van leden of verdere bezoekers der boekerij, waardoor hij haar belang benadeeld of zichzelf in haar rigtig beheer belemmerd acht.

Art 30.

Hij is wijders bepaaldelijk belast met het onderzoeken van belangrijke en zeldzame gedrukte stukken, die in de boekerij voorhanden zijn, en waarop hij oordeelt de aandacht der Maandelijksche Vergadering te moeten vestigen.

Art. 31.

Inzonderheid is hem opgedragen het nauwgezet onderzoek van de handschriften, die zich in de boekerij bevinden: waaromtrent hij achtereenvolgens aan de Maandelijksche Vergadering verslag uitbrengt.

Art. 32.

Zoodanige handschriften, wier bekendmaking door den druk hem in het belang der wetenschap geraden voorkomt, doet hij in de Bestuurs-Vergadering ter tafel brengen met de noodige voorstellen omtrent de wijze van uitgave enz.

Deze voorstellen worden, met de stukken waartoe zij betrekking hebben, door de Maandelijksche Vergadering in handen der betrokken Commissiën gesteld.

Art. 33.

De Bibliothecaris verbindt zich door de aanneming en aanvaarding zijner betrekking stilzwijgend, om geene handschriften, die het eigendom der Maatschappij zijn, op eigen gezag en zonder uitdrukkelijke magtiging in het licht te zenden, of daarvan uittreksels of beschrijvingen van welken aard ook bekend te maken.

Art. 34.

Hij levert vóór den laatsten Mei van elk jaar aan het Bestuur een Verslag in van den staat der boek- en andere verzamelingen.

Art. 35.

Hij legt vóór den laatsten Maart van elk jaar zijne rekening, gestaafd door de behoorlijke bescheiden, aan het Bestuur over.

Art. 36.

Bij ziekte of andere verhindering noodigt hij de adviserende Commissie, om hem door een harer leden in de waarneming zijner functiën te doen vervangen.

Slotbepaling.

Art. 37.

Een uittreksel van dit Reglement (Art. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17) wordt in de boekerij opgehangen.

Herinnering.

Den Leden wordt herinnerd dat het VI^{de} Deel van de Nieuwe Reeks der Werken met 1°. Mei jl. verschenen is en volgens het, toen nog in werking zijnde, art. 111 der Wet, hij den Penningmeester, op aanvraag te bekomen is tegen den prijs van f1.12½.

Dit Deel bevat de volgende stukken:

N.C. KIST, *Letterkundig en beoordeelend overzicht der geschiedenis van het Beleg en Ontzet der Stad Leiden.*

M^r. G. MEES AZ., *Voorlezing over BILDERDIJK's denk- en handelwijze in betrekking tot de politieke gebeurtenissen van zijnen leeftijd.*

H.Q. JANSSEN, *Beschrijving van een fragment van den Spiegel Historiael van JACOB VAN MAERLANT, in het plaatselijk Archief te St. Anna ter Muiden.*

L.J.F. JANSSEN, *Over de oudheid van sommige bij Wijk bij Duurstede gevonden overblijfselen.*

L.J.F. JANSSEN, *Over den oorsprong der St. Maartensganzen.*

D^r. M. DE VRIES, *Over de oorzaken van het verval en den ondergang der Middeleeuwsche Nederlandsche Letterkunde.*